

Univerzita Karlova
Právnická fakulta

Disertační práce

2020

Ing. Mgr. Jakub Stromšík

UNIVERZITA KARLOVA
Právnická fakulta

Ing. Mgr. Jakub Stromšík

**Právní úprava fyzických osob v obecném
zákoníku občanském a v současném občanském
zákoníku**

Disertační práce

Školitel: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Studijní program: Teoretické právní vědy – Právní dějiny a římské právo

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 26. 4. 2020

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 392 199 znaků včetně mezer.

disertant

V Praze dne

P o d ě k o v á n í :

Děkuji především mému školiteli,
panu prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc., za odborné
připomínky a čas, který mé práci věnoval.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 OBČANSKÉHO PRÁVO NA ÚZEMÍ ČESKÝCH ZEMÍ OD 18. STOLETÍ PO SOUČASNOST	6
1.1 DĚJINY KODIFIKACE OBČANSKÉHO PRÁVA	6
1.2 OBECNÝ ZÁKONÍK OBČANSKÝ	9
1.2.1 <i>Systematika obecného zákoníku občanského.....</i>	<i>12</i>
1.3 VÝVOJ OBČANSKÉHO PRÁVA NA ÚZEMÍ ČESKÝCH ZEMÍ OD PŘIJETÍ ABGB DO ROKU 1918.....	13
1.4 VÝVOJ OBČANSKÉHO PRÁVA V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY	16
1.5 VÝVOJ OBČANSKÉHO PRÁVA V ČESKOSLOVENSKU V OBDOBÍ LET 1938-1950	21
1.6 CHARAKTERISTIKA OBČANSKÝCH ZÁKONÍKŮ Z LET 1950 A 1964	22
1.7 OBČANSKÝ ZÁKONÍK Z ROKU 2012	24
1.7.1 <i>Rekodifikace občanského práva</i>	<i>24</i>
1.7.2 <i>Systematika a charakteristika občanského zákoníku z roku 2012</i>	<i>27</i>
1.7.3 <i>Vliv obecného zákoníku občanského na občanský zákoník z roku 2012.....</i>	<i>34</i>
2 HISTORICKÝ VÝVOJ POJMU OSOBA	44
2.1.1 <i>Pojem osoba v antice.....</i>	<i>44</i>
2.1.2 <i>Pojem osoba v raném a vrcholném středověku</i>	<i>46</i>
2.1.3 <i>Pojem osoba v raném novověku</i>	<i>48</i>
2.1.4 <i>Pojem osoba ve vrcholném novověku.....</i>	<i>52</i>
2.1.5 <i>Pojem osoba v moderních dějinách.....</i>	<i>57</i>
2.1.6 <i>Pojem osoba v období komunistického režimu v Československu.....</i>	<i>59</i>
2.1.7 <i>Recentní teorie osob v právním smyslu</i>	<i>63</i>
2.1.7.1 <i>Osoba v právním smyslu v době umělé inteligence.....</i>	<i>69</i>
2.1.8 <i>Osoba v právním smyslu z pohledu současné české právní doktriny</i>	<i>75</i>
3 PRÁVNÍ ÚPRAVA FYZICKÝCH OSOB V OBECNÉM ZÁKONÍKU OBČANSKÉM A V SOUČASNÉM OBČANSKÉM ZÁKONÍKU	78
3.1 POJETÍ FYZICKÉ OSOBY V OBECNÉM ZÁKONÍKU OBČANSKÉM A V OBČANSKÉM ZÁKONÍKU Z ROKU 2012	78
3.1.1 <i>Osoba v obecném zákoníku občanském.....</i>	<i>78</i>
3.1.1.1 <i>Morální a právnické osoby v předchůdcích obecného zákoníku občanského.....</i>	<i>85</i>
3.1.1.2 <i>Morální a právnické osoby v obecném zákoníku občanském.....</i>	<i>89</i>
3.1.1.3 <i>Vliv teorie právnických osob na pojetí osob fyzických.....</i>	<i>97</i>
3.1.2 <i>Osoba v občanském zákoníku z roku 2012</i>	<i>98</i>
3.1.3 <i>Osobní status a jeho struktura.....</i>	<i>104</i>
3.2 OCHRANA OSOBNOSTI V OBECNÉM ZÁKONÍKU OBČANSKÉM A V OBČANSKÉM ZÁKONÍKU Z ROKU 2012	111
3.2.1 <i>Ochrana osobnosti v obecném zákoníku občanském.....</i>	<i>112</i>
3.2.2 <i>Ochrana osobnosti v občanském zákoníku z roku 2012.....</i>	<i>119</i>
ZÁVĚR	133
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	144
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	145
ABSTRAKT.....	157
ABSTRACT.....	158

Úvod

Zdá se, že postavení osob v právním smyslu není pro současné právní teoretiky příliš atraktivním tématem. Autoři většiny publikací, které se v poslední době alespoň okrajově věnovaly tomuto tématu, zaměřují svou pozornost zejména na teoretické vymezení právnických osob, rozebírají dopady různých teorií definujících právnické osoby a problematiku osob fyzických považují za vyřešenou.¹ Právně teoretická definice osob (tedy nejen osob právnických) má ale klíčové koncepční dopady na pojetí práva jako celku, neboť právě postavení osoby v právním smyslu je dominantním prvkem veškeré právní regulace. Přestože je právo multidimenzionálním fenoménem a vícevýznamovým výrazem,² převažující je bezpochyby jeho normativní význam. Právo je vnímáno jako soustava právních norem, kterými se reguluje chování osob, které jsou uznávané nebo stanovené státem a jejichž dodržování stát mocensky vynucuje.

Hlavním cílem této práce je porovnat právní úpravu fyzických osob v obecném zákoníku občanském z roku 1811 (ABGB) a českém občanském zákoníku z roku 2012, a to zejména úpravu tzv. pasivního statusu osoby v právním smyslu (tj. právní osobnosti). Jelikož redaktoři nového občanského zákoníku označují za základní obecný ideový zdroj rekodifikace vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937, který byl de facto modernizační revizí rakouského obecného zákoníku občanského, je při interpretaci občanského zákoníku z roku 2012 užitečné přihlížet k relevantním ustanovením ABGB, zohlednit historický původ těchto ustanovení a zároveň zkoumat, jak se jejich výklad vyvíjel v čase. Rakouští civilisté při aplikaci soukromého práva těží ze stability svého kodexu a mohou se zároveň opřít o více než dvoustletý doktrinální vývoj a rozsáhlou judikaturu.³ Česká právnická obec tuto výhodu nemá, a tak při aplikaci konkrétních ustanovení občanského zákoníku roste význam historického a komparativního výkladu

¹ V českém prostředí jde například o knihu Karla Berana *Pojem osoby v právu* (Praha: Leges, 2012, 215 s., ISBN 978-80-87576-06-9) nebo o publikaci Jana Hurdíka *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě* (Brno: Masarykova univerzita, 2004, 131 s., ISBN 80-210-3322-3). Ve středoevropském prostoru je pak nutné zmínit díla Rolfa Ostheima (*Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Recht*), Fritze Rittnera (*Die werdende juristische Person*), Thomase Raisera (*Der Begriff der juristischen Person*) nebo Franze Bydlinkého (*Die „Person“ im Recht*).

² GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 7. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 21.

³ Např. první Zeillerův komentář k ABGB (*Commentar über das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch*) pochází z roku 1811 a další brzy následovaly: komentář Michaela Schustera (*Theoretisch-praktischer Kommentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch*) byl vydán v roce 1818, devítisvazkový komentář Franze Xavera Nippela (*Erläuterung des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*) vycházel v letech 1830–1838, třídílný komentář Moritze von Stubenraucha (*Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch*) vyšel v letech 1854–1858. Na tato díla navazují např. autoři nejznámějšího moderního komentáře k ABGB – Koziol, Bydlinki a Bollenberger (*Kurzkomentar zum ABGB*).

právních norem. Tuto práci je tedy nutné vnímat jako příspěvek k diskuzi probíhající v právnické obci, jejímž cílem je dobrat se skutečného významu jednotlivých ustanovení a institutů občanského zákoníku.

Nedostatečný důraz redaktorů občanského zákoníku z roku 2012 na precizní teoretické vymezení osob v právním smyslu se projevuje na několika místech nového kodexu. Zákoník kupříkladu zcela nesprávně zaměňuje termíny člověk a osoba a pomíjí tím několik staletí trvající vývoj právní doktríny v této oblasti a nerespektuje skutečný význam těchto pojmů. Redaktoři zákoníku také pominuli skutečnost, že se koncept fyzických a právnických osob neustále sbližuje a směřuje ke sjednocení jejich právní výbavy, ačkoliv porevoluční česká právní doktrína už za účinnosti občanského zákoníku z roku 1964 tento vývoj refleктоvala. Toto jsou však jen nejkřiklavější příklady problematických pasáží zákoníku, kterým se věnuji v této práci.

Aby bylo možné se vůbec věnovat právní úpravě fyzických osob v obou kodexech, je důležité se podívat na historický vývoj pojmu osoba v právním smyslu a jeho vztah k člověku jako takovému, a to nejen na území českých zemí. Přestože je tato práce zaměřena na právní úpravu fyzických osob (tj. z pohledu pozitivního práva), je nezbytně nutné zkoumat také historický, resp. právně-filozofický základ této úpravy. Z toho důvodu je tomuto tématu věnována celá druhá kapitola této práce.

Nyní tedy k samotnému členění této disertační práce. Práce je rozdělena na tři základní kapitoly. V úvodní kapitole popisují vývoj občanského práva na území českých zemí od počátku 18. století do současnosti. Právě k počátku 18. století se datují první snahy o kodifikaci a unifikaci občanského práva v rámci celé habsburské monarchie. Náhled na toto období nám pomůže přiblížit historický a filozofický kontext vzniku obecného zákoníku občanského z roku 1811, což je nezbytné pro pochopení koncepce osob v právním smyslu. V této části také stručně charakterizují a popisují strukturu samotného rakouského zákoníku. V neposlední řadě se stručně věnují vývoji občanského práva v období první republiky, v letech 1938–1950 a v období komunistického režimu. Poslední část této kapitoly se zabývá vývojem rekodifikace v České republice, o které se začalo uvažovat záhy po sametové revoluci v roce 1989. Návrh věcného záměru nového občanského zákoníku byl vládou schválen v dubnu 2001 a ihned poté započaly práce na paragrafovém znění kodexu. K přijetí zákoníku ale došlo až v roce 2012. V první kapitole také rozebírám ideový vliv rakouského zákoníku na nový český kodex. I tento výklad je důležitý pro pochopení filozofického kontextu právní úpravy osob v jednotlivých zákonících.

Jak jsem již naznačil, druhá kapitola se zabývá právně-filozofickým základem pojmu osoba, a to formou historického exkurzu, kdy jsem zmapoval vývoj pojmu osoba v právním smyslu od antiky přes vrcholný novověk, ve kterém vrcholili přípravy ABGB, až po současnost. Starořečtina znala výraz *prosopon*, který se původně používal k označení divadelní masky v antických komediích a tragédiích. Později se tímto pojmem označoval typ člověka, který daná maska představovala. Nakonec byl abstrakcí význam tohoto slova přenesen na označení společenské role, resp. poslání daného člověka ve společnosti, což jsou znaky charakterizující jednotlivce. Již staří Řekové (resp. Římané, kteří na ně navázali) tedy rozlišovali mezi osobou (*prosopon*) a člověkem (*anthropos*), avšak starověká a současná koncepce pojmu osoba jsou si i tak velmi vzdálené.

Středověké chápání osoby bylo ovlivněno křesťanskou teologií a učením o Svaté trojici, dosud se však nepodařilo prokázat, do jaké míry se středověký pohled na osobu blížil dnešní abstraktní koncepci tohoto pojmu. Pro starověk i středověk bylo příznačné, že bohové, svatí, v některých případech i zvířata, stromy a další rostliny byli považováni za bytosti. Středověk nicméně právní teorii obohatil o koncept tzv. *corpus mysticum*, který můžeme považovat za předchůdce právnické osoby v dnešním slova smyslu.

Novověcí právní teoretici a filozofové, jako např. Samuel von Pufendorf, Christian Wolff či Daniel Nettelbladt významně přispěli k rozvoji chápání osoby v právním smyslu na pozadí teorie o tzv. morálních osobách. Zejména Daniel Nettelbladt poměrně sebejistě dělí osoby na přirozené a morální, čímž naznačil budoucí rozdělení osob na fyzické a právnické. Jeho pojetí morálních osob jakožto sdružení osob lze vnímat jako velký pokrok v chápání obsahu pojmu právnické osoby.

Jedním z nejvýznamnějších novověkých filozofů byl bezpochyby René Descartes, který měl zásadní vliv na změnu náhledu na osobu jako na myslící bytost. Podle René Descarta se jako subjekt (osoba) kvalifikuje ten, kdo myslí. Immanuel Kant zase ve svém díle *Základy metafyziky mravů* boří dogma, že sociální status člověka je hlavním determinantem jeho práv a povinností. Immanuel Kant svou revoluční myšlenku rovnosti před zákonem opíral o metafyzické vysvětlení rovnocenného statusu všech lidí. Kant také říká, že každý člověk má přirozené právo na uznání své osobnosti, čímž byl definitivně překonán koncept, podle kterého náleží člověku osobnost v návaznosti na jeho sociální status. Na Kantovy myšlenky navázal Friedrich Carl von Savigny, v jehož době se subjektivita stala právním pojmem použitelným jak pro fyzické osoby, tak pro osoby právnické. Savigny je prvním právníkem, který chápal

pojmem osoba v právním smyslu stejně jako dnešní právní doktrína.⁴ Friedrich Carl von Savigny také jako první používá termín právnická osoba (*juristische Person*) v podobném významu, jako jej známe dnes.

V moderních dějinách, kterým je věnována další podkapitola, chápání pojmu osoba ovlivnila sociologie, která se jako samostatná vědní disciplína zformovala na počátku 19. století. Na charakteristiku osoby se dále zaměřil zejména personalismus. Cílem personalismu bylo poznat základ existence osoby, přičemž důraz byl kladen na komunikaci osoby. Komunikace je podle personalistů základem formování společenství a kolektivů, a to především na základě dlouhodobých vztahů utvářených prostřednictvím institucí, mj. prostřednictvím práva.

V další části druhé kapitoly se zabývám recentními teoriemi osob v právním smyslu, jejímiž autory jsou zejména Rolf Ostheim, Fritz Rittner, Thomas Raiser nebo Franz Bydliński. Rolf Ostheim se ve svém díle *Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Recht* při definování osoby v právním smyslu vrátil ke kořenům práva, které definuje jako donucovací systém. Předmětem státního donucení pak může být pouze lidské jednání, které je především jednáním volným směřujícím k dosahování určitých cílů. Motivem pro dosažení cílů je uspokojování zájmů nebo potřeb člověka. V momentě, kdy stát hledí na zájmy všech podřízených osob stejně, nahlížíme na tyto osoby jako na subjekty práva. Franz Bydliński se zabýval vývojem pojmu osoba z pohledu postmodernismu a ve stati nazvané *Die „Person“ im Recht* tvrdí, že současné pojetí osob plně vychází z přirozenoprávních (racionalistických) koncepcí osoby z 19. století a postmodernismus se podle něj v této oblasti promítá do platného práva minimálně. V práci se nicméně zabývám otázkou, jak postmodernistické pojetí světa ovlivňuje nazírání na osoby v právním smyslu, byť se tato změna paradigmatu nemusí odrážet přímo v textu příslušných právních předpisů.

V závěru druhé kapitoly nastiňuji problematiku umělé inteligence a robotizace, neboť jde o téma, které v publikacích zejména zahraničních právních vědců v poslední době poměrně silně rezonuje. Problematika umělé inteligence je rozebrána i z pohledu platné právní úpravy (*de lege lata*) v České republice a v práci jsou naznačeny možnosti, jak se s tímto tématem může v budoucnu zákonodárce vypořádat (*de lege ferenda*).

Ve třetí kapitole se dostávám k hlavnímu tématu této práce, a to ke komparaci právní úpravy fyzických osob v obecném zákoníku občanském a v občanském zákoníku z roku 2012. V první řadě jsem se zaměřil na právně-filozofická východiska právní úpravy osob v obecném

⁴ Nejvýznamnější je v tomto ohledu zejména Savignyho dílo nazvané *Systém dnešního římského práva*.

zákoníku občanském, a to zejména zcela stěžejního § 16 o. z. o. Poměrně velká část práce se zabývá vývojem pojmů morální a právnická osoba. Tomuto tématu se obsáhle věnovali právní teoretici od druhé poloviny 19. století a jejich závěry zpětně ovlivnily i pohled na osoby fyzické. Část výkladu pojednává o vývoji pohledu na osobu v právním smyslu v období první republiky a zejména o vlivu brněnského normativismu, jehož myšlenky mohou být (pro někoho) překvapivě inspirativní i v dnešní době.

V další části třetí kapitoly je podán výklad o právní úpravě fyzických osob v občanském zákoníku z roku 2012, a to v komparaci s předchozím pojednáním týkajícím se zákoníku rakouského. Jedna z podkapitol je věnována tzv. právnímu statusu (aktivnímu a pasivnímu) osoby, který je ve své komplexnosti odrazem jak potenciální, tak konkrétní reálné právní situace osoby v právním smyslu.

Konečně závěr třetí kapitoly je zaměřen na problematiku ochrany osobnosti v obou občanských zákonících, a to z toho důvodu, že institut ochrany osobnosti je s pojmem osoba neodmyslitelně spjat. Za osobnost je podle judikatury považován člověk jako jednatel, jako subjekt poznání, resp. poznávání, prožívání a jednání ve své společenské podstatě i individuálních zvláštěnostech, jako nejmenší sociální jednotka i určitá psychofyzická a sociálně psychická struktura. Člověk je během celého svého života neodlučitelně spojen se svou osobností a absolutním subjektivním osobnostním právem. Právo chrání osobnost člověka již před jeho narozením a v omezeném rozsahu i po jeho smrti. Z přirozené povahy osobnosti člověka vyplývá, že stát člověku osobnost nedává, ale pouze ji chrání a stanoví způsob jejího uplatňování v soukromém styku. Osobnost člověka ve smyslu předmětu absolutních soukromých práv zahrnuje vše, čím se člověk projevuje navenek ve vztahu ke svému okolí, a to jak po stránce fyzické, tak po stránce duchovní a duševní.

1 Občanského právo na území českých zemí od 18. století po současnost

1.1 Dějiny kodifikace občanského práva

Počátky kodifikačních prací občanského (resp. soukromého) práva na území českých zemí spadají do období první poloviny 18. století, kdy tato potřeba vyvstala v důsledku hospodářských proměn společnosti, jejichž příčinou byla zejména rostoucí role bohatého měšťanstva. Nevyhovující stará právní úprava vycházela z měšťanského práva 16. století a Obnoveného zřízení zemského.⁵

Josef I. Habsburský již v roce 1709 vytvořil v Praze a v Brně kompilační komise, jejichž cílem bylo sblížit právní úpravy jednotlivých zemí monarchie. Práce na skutečné kodifikaci a unifikaci práva v českých a rakouských zemích však započaly až v roce 1753, kdy Marie Terezie zřídila kompilační komisi, do jejíhož čela byl povolán místopresident nejvyššího soudního místa hrabě Otto Frankenberg a po jeho brzkém úmrtí v květnu 1753 pak svobodný pán Heřman Hannibal Blümegen z Brna (později biskup královohradecký). Nejvýznamnějším činitelem komise byl profesor pražské univerzity Josef Azzoni, který se později stal hlavním referentem komise.⁶ Kodifikace soukromého práva dostala název *Codex Theresianus universalis* a dokončena byla v roce 1766. V témže roce komise předložila kodex císařovně ke schválení. Dle Azzoniho návrhu byl tento rozsáhlý zákoník rozdělen po vzoru Justiniánových institucí na tři díly – první upravoval právo osob, druhý věcná práva a třetí obligace. Toto základní dělení později reflektoval i obecný zákoník občanský. Čtvrtý díl měl pojednávat o soudním řízení, nicméně ten se stal předmětem samostatných kodifikačních snah.⁷

Codex Theresianus měl být v podstatě kompilátem práva těch zemí, na jejichž území měl platit. I díky aktivitě Josefa Azzoniho však v kodexu převládalo české právo, které mělo být doplněné o „zdravý rozum a všeobecné právo přirozené a právo národů“ (čímž se mínilo *ius naturale* a *ius gentium* ve smyslu Justiniánových institucí). Celé dílo trpělo nepraktičností, rozsáhlostí a kazuističností, podle pozdějších kritiků se jednalo spíše o učebnici než o zákoník. Přestože se zpočátku zdálo, že kodex bude císařovnou schválen (byl již např. nařízen překlad

⁵ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4., přeprac. vyd., Praha: Leges, 2010, s. 195.

⁶ KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské I. Výklady úvodní a část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 10–11.

⁷ Tamtéž, s. 11.

do češtiny), státní rada, zřízená Marií Terezií za účelem posouzení zákoníku, práci komise odsoudila. Císařovna názor státní rady respektovala a v roce 1770 vrátila *Codex Theresianus* kompilační komisi k přepracování.⁸

S ohledem na kritiku státní rady (zejména koncipisty Jana Bernarda Hortena) byla stanovena následující pravidla, jak při dalších pracích postupovat: 1. kodex neměl mít charakter učebnice, mělo být vynecháno vše, co náleží vysvětlení *ex cathedram*; 2. zákoník měl být stručný a pokud možno nekazuistický; 3. zákoník měl být co nejvíce jasný, tvůrci se měli vyvarovat dvojsmyslů a opakovaných definic již dříve vysvětlených pojmů; 4. měl být kladen menší důraz na římské právo a naopak měla být zdůrazněna „přirozená slušnost“; 5. kodex měl být co nejjednodušší.⁹ Jan Bernard Horten se mezitím stal členem kompilační komise. Práce postupovaly rychle a už v roce 1773 byl první díl kodexu předložen císařovně. Práce na druhém dílu se však v roce 1776 (tedy na sklonku vlády Marie Terezie) téměř zastavily, stále častěji se totiž objevovaly názory, které zpochybňovaly potřebu kodifikace a unifikace práva v monarchii.¹⁰

Práce na kodifikaci se znovu rozběhly až po nástupu Josefa II. na trůn. První díl Josefínského občanského zákoníku, jehož autorem byl Jan Bernard Horten, se dočkal publikace dne 1. listopadu 1786. První díl byl rozdělen na pět částí, první dvě obsahovaly obecná ustanovení, další pak upravovaly rodinné vztahy, postavení sirotků a osob marnotratných (resp. obecné právo osob). Josefínský občanský zákoník se hlásil k přirozenoprávní teorii a k principům společenské rovnosti a svobody občanů.¹¹ Podle Emanuela Tilsche najdeme v tomto zákoníku „mnoho podobností s civilním zákonodárstvím francouzské revoluce, jemuž ovšem o několik let předcházela“. Zákoník obsahoval pokrokové prvky jako např. odnětí manželských věcí církevní kompetenci, zrušení rozdílu stavů, zrušení přednosti mužů a prvorozených v dědickém právu, manželské děti byly postaveny na roveň dětem nemanželským apod.¹² Plánované schválení dalších dvou dílů však znemožnila smrt Josefa II, korunovace císaře Leopolda II. pak znamenala pro kodifikaci zásadní změnu.

Leopold II. v dubnu 1790 rozpustil původní kompilační komisi a vytvořil novou dvorskou komisi ve věcech zákonodárných, kam dosadil odlišné členy. Předsedou dvorské komise se stal prof. Martini. Dvorská komise byla původně pověřena přezkoumáním již vydaných předpisů,

⁸ KRČMÁŘ, c. d., s. 11–12.

⁹ Tamtéž, c. d., s. 12–13.

¹⁰ Tamtéž, s. 13.

¹¹ MALÝ, c. d., s. 196.

¹² TILSCH, Emanuel. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 16.

avšak zanedlouho žádala o možnost pokračovat v kodifikačních pracích, což císař nakonec schválil.¹³

Již v roce 1791 byly schváleny dílčí novely prvního dílu Josefínského občanského zákoníku, komise však dále pracovala na hlubší reformě této části a zároveň přepracovávala další díly Hortenovy osnovy. Osnova celého zákoníku pak byla v roce 1792 zaslána k posouzení zemským komisím, o posudky byly požádány rovněž univerzity ve Vídni, v Praze, ve Lvově, v Innsbrucku a také ve Freiburgu. Po zapracování dílčích připomínek byl návrh kodexu v roce 1796 hotov. Martiniho osnova se nakonec od původního Hortenova návrhu velmi lišila, lze ji považovat za vrcholné dílo školy přirozeného práva. Patrný je rovněž vliv myšlenek Jeana-Jacquesa Rousseaua a francouzské revoluce. Osnova měla opět tři díly, které se dále členily na kapitoly a paragrafy (těch bylo celkem 1570).¹⁴

Ani poté však nebylo uvedení kodexu v život úplně jednoduché. Dne 20. listopadu 1796 císař rozhodl, že hotová Martiniho osnova má být zaslána zemským komisím, které měly ve lhůtě dvou let zaslat své posudky. Znění osnovy se nemělo měnit v případech, kdy většina komisí nebude mít pochybnosti. Pro posuzování chyb a námitek měla být zřízena nová dvorská komise ve věcech zákonodárných.¹⁵

Mezitím ale stále narůstala potřeba upravit soukromé právo v Haliči (která se nacházela na území dnešního Polska a Ukrajiny), a proto v její západní části byla patentem z 15. února 1797 publikována mírně modifikovaná Martiniho osnova jako zákoník západohaličský. O několik měsíců později byl zákoník publikován také v Haliči východní. Západohaličský zákoník měl 1613 paragrafů a dodnes není uspokojivě vysvětleno, jak došlo ke zmíněným změnám.¹⁶

Přestože nová dvorská komise měla být zřízena až poté, co budou doručeny posudky zemských komisí, rezoluce o jejím ustavení byla přijata již 25. února 1797. Předsedou komise se stal hrabě Cavriani, profesor Martini na další legislativní činnost rezignoval v lednu 1797 pro „nemoc a pokročilé stáří“. Členem komise byl i Martiniho žák Franz von Zeiller.¹⁷ Dvorská komise se poprvé sešla v prosinci roku 1801 a začala na základě došlých připomínek provádět revizi západohaličského zákoníku. Připomínky zaslalo šest apelačních soudů, sedm zemských

¹³ KRČMÁŘ, *c. d.*, s. 14.

¹⁴ Tamtéž, *c. d.*, s. 14–15.

¹⁵ Tamtéž, s. 16.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Franz von Zeiller byl Martiniho žák a v letech 1803–1807 rektor Vídeňské univerzity. Je považován za hlavní postavu poslední fáze kodifikace. Franz von Zeiller je zároveň autorem jednoho z nejvýznamnějších komentářů k zákoníku.

správ a čtyři univerzity. Komise si ústy Franze von Zeillera hned zpočátku vyložila působnost ji svěřenou poněkud extenzivně, neboť tvrdila, že nebude nutné se vypořádat jen s došlými připomínkami, ale i s možnými chybami a mezerami v zákoníku. Původní osnova tak byla díky tomu značně přepracována. Komise se sešla celkem 132krát, naposledy v prosinci roku 1806, kdy byl již zákoník v podstatě hotový. Část komise ale podporovala myšlenku subsidiární povahy zákoníku v jednotlivých zemích monarchie, a tak byly jednotlivé země vyzvány, aby připravily soupis norem, kterých by se kodifikace dotkla.¹⁸ Následně bylo přistoupeno ke druhému čtení (revizi), které mělo mimo jiné odstranit poslední formulační nejasnosti s přihlédnutím k osnově jako celku. Tato revize probíhala na 28 sezeních do 14. ledna 1808.¹⁹

Poté komise revidovanou osnovu předala panovníkovi, který ji zaslal státní radě. Zde pravděpodobně vyvstaly určité pochybnosti, neboť císař František I. rozhodl, aby v zákoníku byly provedeny některé dílčí úpravy. Na základě panovníkova rozhodnutí se od 13. listopadu 1809 do 20. ledna 1810 konalo třetí, superrevizní čtení. Dne 7. července 1810 byla konečně udělena sankce celé osnově s výjimkou §§ 981–984 z důvodu připravovaného finančního patentu. Finální podoba osnovy čítající 1502 paragrafů byla císaři Františkovi I. předložena 24. května 1811.²⁰ Zákoník byl vyhlášen patentem č. 946 sbírky zákonů soudních ze dne 1. června téhož roku a 1. ledna 1812 „počal býti používán“. Úřední název zákoníku byl následující: *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie*, neboli v překladu „Všeobecný zákoník občanský pro veškeré německé země dědičného rakouského mocnářství“.

1.2 Obecný zákoník občanský

Obecný zákoník občanský byl vynikajícím právnickým dílem, což dokládají i většinou pochvalné reakce tehdejší právníkové obce.²¹ Od poloviny 19. století se sice objevovaly určité výhrady zejména k systematice zákoníku, podle mého názoru se však jednalo o jednu z nejzdárnějších kodifikací na celém kontinentu. V době svého vzniku měl ale zákoník jiný význam než později – např. v období první republiky, kdy upravoval výlučně soukromé právo. Na počátku

¹⁸ KUKLÍK, J., SKŘEJPKOVÁ, P. *Kořeny a inspirace velkých kodifikací (příspěvek k aplikaci „Principu“ E. F. Smidaka)*. Praha: Havlíček Brain Team, 2008, Avenir edice, 2008, s. 139.

¹⁹ KRČMÁŘ, c. d., s. 16–17.

²⁰ Tamtéž, s. 18.

²¹ MALÝ, c. d., s. 196.

19. století měl zákoník především zaručovat ochranu poddaným před státní mocí. I proto zákoník obsahoval například § 16 (viz níže), jehož obsah byl později typický spíše pro ústavní normy, upravoval státní poddanství, rovnost před zákonem apod.²²

Text a strukturu zákoníku ovlivnilo především římské právo a také tzv. Koldínův zákoník městských práv vydaný pod názvem *Práva městská království českého*.²³ Z toho například vynikající pražský právník z přelomu 19. a 20. století Emanuel Tilsch vyvozoval relativní bezproblémovost zavedení zákoníku v monarchii. Ač totiž předtím nebylo právo jednotné, městská práva a zemská zřízení vycházela ze stejných římskoprávních a středověkých zásad. Přestože zákoník vznikl v době, která nebyla římskému právu nakloněna, a autorům bylo mnohokrát zdůrazňováno, aby se římskému právu vystříhali, základní pojmy, systematika a mnoho dalších detailů jsou veskrze římskoprávní. Zřetelné je to zejména u těchto pojmů a institutů: stupně věku, *nasciturus*, nemanželské děti, legitimace, adopce, kuratela, neomezené vlastnictví, akcesorická povaha zástavního práva, konstrukce obligačního práva (zejména reálné kontrakty), věno, testamentární právo dědické, univerzální sukcese a další.²⁴

Dalším zdrojem inspirace bylo kanonické právo, a to zejména v oblasti rodinného práva členů římskokatolické církve a postavení řeholních osob. V některých případech se také analogicky ke kanonickému právu přihlíželo ke cti a víře (resp. vnitřního smýšlení) osob; zlá víra držitele například vylučovala vydržení věci.²⁵

V neposlední řadě se autoři zákoníku inspirovali právem domácím (především českým a rakouským), a to v případě pozemkových knih, děleného vlastnictví, fideikomisů, vyvlastnění, ochrany vlastnictví nabytého v dobré víře, svatebních smluv apod.²⁶ Obecný zákoník občanský ale samozřejmě obsahoval i ustanovení, která byla autorským dílem redaktorů, příkladem budiž zákonná posloupnost dědiců.²⁷

Ducha zákona však neurčovalo římské ani kanonické právo, ale právo přirozené. Martini i Zeiller byli profesory přirozeného práva, a tak je logické že se zákoník na několika místech přímo odvolává na přirozenoprávní zásady. Zákoník klade důraz na „volnost a bratrství“ v různých obrazech („přirozená svoboda“, „každý má právo“, „každému je volno“, „každý může“ apod.).²⁸ Zákoník dále v § 7 stanovil, že „nelze-li právní případ rozhodnouti ani podle slov ani

²² SEDLÁČEK, Jaromír. *Občanské právo československé. Všeobecné nauky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 62.

²³ Koldínův zákoník městských práv platil na území Čech a Moravy až do nabytí účinnosti ABGB.

²⁴ TILSCH, c. d., s. 21–22.

²⁵ Tamtéž, s. 22.

²⁶ Tamtéž, s. 23.

²⁷ KRČMÁŘ, c. d., s. 22.

²⁸ TILSCH, c. d., s. 24.

z přirozeného smyslu zákona, jest hleděti k podobným případům v zákonech zřejmě rozhodnutým, a k důvodům jiných, s tím příbuzných zákonů. Zůstane-li právní případ ještě pochybný, musí býti rozhodnut podle přirozených zásad právních, se zřetelem k okolnostem pečlivě shrnutým a zrale uváženým.“ Toto ustanovení tak umožnilo přímou aplikaci přirozeného práva. Podle § 17 o. z. o. pak mohla být přirozená práva omezena jen zákonem. Toto ustanovení znělo takto: „Co je přiměřeno vrozeným přirozeným právům, o tom se má potud za to, že tu jest, pokud se neprokáže zákonné omezení těchto práv.“

Z interpretačního hlediska byl naprosto klíčový § 16, který zněl následovně: „Každý člověk má vrozená, již rozumem poznatelná práva, a nutno jej tudíž považovati za osobu. Otroctví nebo nevolnictví a k tomu se vztahující výkon moci nejsou v těchto zemích dovolena.“ Zákoník (na rozdíl od Josefinského a západohaličského předchůdce) nevypočítával jednotlivá přirozená práva, neboť podle autorů „výpočet takový je také více méně zbytečný, poněvadž vzdělanému soudci jsou přirozená práva známa a obecný lid by všeobecnou formulací takových přirozených práv mohl býti uváděn ve zmatek“.²⁹ Rakouský policejní absolutismus se cítil ohrožen myšlenkami francouzské revoluce, a to byl pravý důvod, proč konečná podoba zákoníku neobsahovala rozsáhlý katalog přirozených práv.³⁰ Tyto politické důvody nakonec byly ku prospěchu věci, neboť se tak pro soudy v následujících letech otevřely široké interpretační možnosti uvedeného ustanovení. Např. v období tzv. první republiky jako interpretační vodítko sloužila Ústavní listina z roku 1920 a v ní zaručená základní občanská práva.³¹

Základní charakteristikou zákoníku byla jeho výlučnost a všeobecnost. Nová právní úprava zrušila všechny předchozí předpisy³² a s výjimkou Uher platila pro všechny obyvatele monarchie bez ohledu na jejich společenské postavení. Takové předpisy se v té době nazývaly jako „(vše)obecné“, neboli „*allgemeine*“, odtud tedy pochází i název zákoníku. Zákoník znal jen státní poddané, odstranil partikulární práva platná pro šlechtu (právo zemské), pro města (práva městská) a pro poddané (poddanské řády).³³

²⁹ ANDRES, B., HARTMANN, A., ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1, (§§ 1 až 284)*. Repr. pův. vyd. r. 1935. Praha: Codex Bohemia, 1998, s. 184.

³⁰ MALÝ, c. d., s. 197.

³¹ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, c. d., s. 185.

³² Článek IV. vyhláovacího patentu stanovil, že „tím pozbývá účinnosti až dosud platné obecné právo, prvý díl občanského zákoníka vyhlášený 1. listopadu 1786, občanský zákoník vydaný pro Halič se všemi zákony a zvyklostmi vztahujícími se k předmětům tohoto obecného občanského práva.“ Zákoník také vylučoval jeho retroaktivní účinky a označil německý text za původní, od kterého byly překlady pouze odvozeny. Podle čl. VII. vyhláovacího patentu ale zůstala zachována některá zvláštní soukromá práva (zachovány byly přepisy soukromého práva platné pro stav vojenský, právo obchodní a směnečné) a podle čl. VIII. zůstala v platnosti nařízení o věcech politických, komorních nebo finančních, jimiž se soukromá práva omezují nebo blíže určují (především nařízení týkající se práva horního, námořního, živnostenského, vodního, lesního, honebního apod.). Zdroj: TILSCH, c. d., s. 26–27.

³³ SEDLÁČEK, c. d., s. 64.

Zákoník byl svou podstatou buržoazní³⁴ a svým pojetím neomezeného vlastnictví značně přispěl k pozdějšímu rozvoji kapitalismu v monarchii. Neomezené panství vlastnického práva vyplývalo z §§ 353 a 354, které stanovily, že „vše, co někomu náleží, všechny jeho hmotné nebo nehmotné věci, slují jeho vlastnictví“ a „vlastnictví, jako právo posuzováno, jest oprávněním, s podstatou a užitky věci podle své vůle nakládati a každého jiného z toho vyloučiti“. Tento přístup k vlastnickému právu se prolínal celým občanským zákoníkem, a i z tohoto důvodu zákoník platil po celou dobu trvání monarchie. V Československu byl (vyjma ustanovení §§ 1151–1163 upravujících námezdní smlouvu³⁵) zrušen v rámci tzv. právníkové dvouletky až v roce 1950. V Rakousku a Lichtenštejnsku je většina jeho ustanovení platná a účinná dodnes.³⁶

Zákoník samozřejmě obsahoval některá ustanovení poplatná období, ve kterém vznikal. Zmínil bych především feudální institut děleného vlastnictví, resp. dědičného pachtu (purrechtu), obsažený v § 357 an. o. z. o. Podstatou děleného vlastnictví bylo, že se vlastnické právo dělilo na vrchní (vlastnictví k podstatě) a užitkové (k užitku).³⁷ Vrchní vlastník (někdy označován jako „senior“) propůjčoval k užívání objektu lenního vztahu (např. půdu) vlastníku užitkovému (označovanému jako „vazal“). Vazal měl právo léno užívat, avšak vůči seniorovi byl vázán řadou povinností, zejména finančními dávkami, vojenskou službou apod. Souhrn těchto povinností byl označován jako „věrnost“ (latinsky *fidelitas*). Porušení věrnosti bylo důvodem k odnětí léna. Senior měl povinnost zajistit nerušený výkon užívacího práva vazala.³⁸ Ani po pádu feudalismu nebyla tato ustanovení lenního práva výslovně zrušena, zůstala tak v zákoně jako obsoletní. Instituce lén byla výslovně zrušena zákonem č. 103/1862 ř.z. a dalšími navazujícími zákony z let 1867–1869.³⁹

1.2.1 Systematika obecného zákoníku občanského

Samotný zákoník se skládal z úvodu (§§ 1–14) a tří dílů. Úvod obsahoval několik obecných ustanovení doplňujících odst. 4–10 vyhlášovacího patentu, která bychom mohli nazvat

³⁴ Pojem *buržoazie* je zde použit v původním významu, kdy se jím označovalo měšťanstvo, resp. obyvatelé města. Buržoazní charakter zákoníku vyplývá zejména z inspirace Koldínovým zákoníkem městských práv.

³⁵ Tato úprava obsažená v XXVI. hlavě druhého dílu obecného zákoníku občanského byla zrušena až zákoníkem práce z roku 1965.

³⁶ MALÝ, *c. d.*, s. 197.

³⁷ V podstatě pouze právo vrchního vlastníka lze označit za vlastnické, právo užitkového vlastníka bylo spíše věcným právem k věci cizí. Zákoník tak tedy nebyl v tomto ohledu zcela terminologicky přesný.

³⁸ MALÝ, *c. d.*, s. 45.

³⁹ Tamtéž, s. 197.

jako ustanovení o pramenech práva. Tato ustanovení svým významem přesahovala rámec občanského práva.⁴⁰

První díl (§§ 15–284) sestávající ze čtyř kapitol pojednával o právu osobním a upravoval postavení fyzických a právnických osob, manželské právo, vztahy mezi rodiči a dětmi či poručenství a opatrovnictví. Druhý díl (§§ 285–1341) upravoval práva k věcem a byl rozdělen do 30 hlav. Tato část zákoníku upravovala rozdělení věcí a v prvním oddílu držbu, vlastnické právo, spoluvlastnictví, zástavní právo, služebnosti a dědické právo. Druhý oddíl druhého dílu upravoval osobní práva k věcem, tedy pojednával obecně o kontraktaci a upravoval jednotlivé smluvní typy – darování, uschování, půjčku, zápůjčku, zmocnění, směnu, koupi, nájem, pracovní smlouvy, společenství, smlouvy svatební a smlouvy odvázné. Poslední kapitola obsahovala předpisy o náhradě škody. Konečně třetí díl (§§ 1342–1502) obsahoval společná ustanovení práv osobních a k věcem, kdy upravoval utvrzení práv a závazků (rukojemství, zástava), změnu a zrušení práv a závazků, promlčení a vydržení.

Významný prvorepublikový právník Jaromír Sedláček systematiku obecného zákoníku občanského kritizoval jako málo srozumitelnou, neboť předpokládala přirozenoprávní „víru v subjektivní právo jako emanaci lidské důstojnosti“ a kritizoval zachování struktury v připravované osnově prvorepublikového občanského zákoníku.⁴¹

Při aplikaci zákoníku činila problémy skutečnost, že jeho autentickým jazykem byla němčina. Novější české překlady nebyly dokonalé a často dokonce vyjadřovaly pravý opak toho, co originální text. Starší překlady byly přesnější, ale zase málo srozumitelné, protože obsahovaly značné množství archaismů.⁴²

1.3 Vývoj občanského práva na území českých zemí od přijetí ABGB do roku 1918

Jak jsem již naznačil výše, obecný zákoník občanský svým pojetím vlastnického práva podpořil rozvoj kapitalismu v rakouské monarchii v 2. pol. 19. století. Pádem feudalismu po revolučním roce 1848 se naplno otevřely všechny jeho možnosti. Poslední zbytky feudálního vlastnického práva zrušil zákon č. 103/1862 ř. z., o částečném zrušení svazku manského. Tento

⁴⁰ KRČMÁŘ, *c. d.*, s. 20.

⁴¹ SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 66.

⁴² Tamtéž.

zákon byl proveden v letech 1867–1869 zemskými alodifikačními zákony.⁴³ S rozvojem průmyslu a dopravní infrastruktury dále došlo k určitému omezení konceptu neomezeného vlastnictví. Zmínil bych zejména zákony č. 93/1869 ř.z., č. 117/1884 ř.z., č. 71/1870 z.z.č., které měly usnadnit stavbu vodních děl nebo zákon č. 30/1878 ř.z. týkající se stavby železnic.⁴⁴

Významné byly také tzv. asanační zákony umožňující rozvoj měst (např. pražský asanační zákon č. 22/1893 ř.z., který umožnil rozvoj Josefova). V souvislosti s rozvojem železnic bylo nutné upravit odpovědnost subjektů provozujících dráhy, což bylo učiněno zákony č. 147/1902 ř.z. a č. 151/1912 ř.z. Od roku 1912 právní řád prohlásil právo stavby za samostatné věcné právo. Dynamika obchodních vztahů si vyžádala uzákonění splátkového obchodu zákonem č. 70/1896 ř.z.⁴⁵ V souvislosti s průmyslovou revolucí došlo k přijetí spousty dalších zákonů upravujících dílčí otázky soukromého práva, blíže nicméně rozeberu vývoj samotného obecného zákoníku občanského.

Mezi lety 1811–1918 bylo přijato (ať už formou císařských nařízení nebo zákonů) pouze 14 předpisů, které nějakým způsobem přímo novelizovaly občanský zákoník. I to svědčí o mimořádné kvalitě ABGB a z dnešního pohledu neuvěřitelné stabilitě tehdejšího právního prostředí. Většina novel se navíc týkala pouze dílčích záležitostí, např. císařské nařízení č. 217/1859 Sb. zák. soud. zrušilo nutnost získat povolení krajského úřadu k židovskému sňatku, zákon č. 49/1868 ř.z. zrušil odpadnutí od křesťanství jako důvod pro vydědění, zákon č. 62/1868 ř.z. zrušil omezení smluvních úrokových sazeb apod.

Dlouhou dobu před zánikem monarchie se však diskutovala možnost nové kodifikace občanského práva, nebo alespoň hlubší reformy obecného zákoníku občanského. Rostoucí úcta k zákoníku však vedla k tomu, že měla být připravena pouze revize již platné normy, osnovu novely měla vypracovat komise jmenovaná v roce 1904, ve které zasedali nejlepší právníci, např. Unger, Randa, Schey, Steinbach, Klein a další. Tato komise však (zřejmě i pro pokročilý věk jejích členů) nepřišla s žádným návrhem.⁴⁶ Ministerstvo spravedlnosti tedy nakonec předložilo vlastní návrh novely, která byla po projednání revizní komisí předložena Panské sněmovně. V roce 1912 plénum Panské sněmovny schválilo přepracovaný návrh novely, nicméně vzhledem k válečným událostem jej nestihla projednat Poslanecká sněmovna. Během první světové války parlament vůbec nezasedal. Osnova novely byla nakonec rozdělena na tři části

⁴³ Podstatou alodifikace, neboli zrušení lenního svazku, bylo, že vazal nabyl plného vlastnického práva bývalého léna. Alodifikace musela být prováděna za náhradu a dále bylo rovněž zakázáno zřizování nových lén (viz § 1 zákona č. 103/1862 ř. z., o částečném zrušení svazku manského).

⁴⁴ MALÝ, *c. d.*, s. 281.

⁴⁵ Tamtéž, s. 66.

⁴⁶ KRČMÁŘ, *c. d.*, s. 29.

a schválena s odkazem na § 14 státního základního zákona č. 141/1867 ř. z.⁴⁷ formou císařských nařízení č. 276/1914 ř. z., č. 208/1915 ř. z. a č. 69/1916 ř. z.⁴⁸

Císařské nařízení č. 276/1914 ř. z. upravovalo lhůty pro prohlášení za mrtvého, způsobilost žen k svědectví, novelizovalo ustanovení týkající se rodinného práva, kdy se zabývalo zejména péčí o nezletilce pod otcovskou mocí, péčí o děti při rozvodu nebo rozloučení manželství, právním postavením nemanželských dětí či osvojením osob. Další velká část novely upravovala otázky poručenství a opatrovnictví a zavedla nový institut poručenské rady. Úkolem poručenské rady podle § 31 císařského nařízení bylo „sdělovati soudu skutečnosti pro zahájení a vedení poručnických prací důležité, podporovati soud při dozoru na poručníky a opatrovníky a oznamovati jemu nedostatky a nepřístojnosti, které při tom shledá a které poučením a napomenutím nemůže odstraniti“. Podobný institut zavedl také český občanský zákoník z roku 2012, jehož autoři se na koncept poručenské rady odkazují v důvodové zprávě.⁴⁹ V posledním oddíle novela změnila některá ustanovení týkající se dědického práva, především svědectví při ústním posledním pořízení, zákonnou dědickou posloupnost příbuzných manželského původu a nemanželských dětí apod. Zároveň bylo stanoveno, že pokud žádná osoba není oprávněna získat dědictví, připadne pozůstalost jako statek bez dědiců státu.

Poměrně krátké císařské nařízení č. 208/1915 ř. z., sestávající z pěti paragrafů, upravovalo postup v případě, že se hranice mezi pozemky stanou spornými nebo nejasnými (neznatelnými). V takovém případě měly být hranice stanoveny podle poslední pokojné držby a nešlo-li je takto určit, tak podle „slušného uvážení“ soudu.

Poslední a nejobsáhlejší císařské nařízení č. 69/1916 ř. z. obsahovalo 202 paragrafů. První oddíl nařízení se zabýval osobními právy a výslovně zavedl ochranu jména. Šlo o jediné osobnostní právo výslovně upravené občanským zákoníkem. Nový § 43 o. z. o. zněl následovně: „Upírá-li se někomu právo, aby užíval svého jména nebo je-li poškozen tím, že se užívá jeho jména (krycího jména) neprávem, může žalovati, aby toho bylo zanecháno a je-li tu zavinění, aby byla škoda nahrazena.“ Tímto ujednáním a jeho významem se budu zabývat ve třetí kapitole této práce.

Druhý oddíl nařízení modifikoval některá ustanovení ABGB upravující rodinné právo, konkrétně popření manželského původu dítěte. Třetí oddíl novelizoval několik ustanovení, která se zabývají věcnými právy. V § 297a byla zakotvena tzv. strojová výhrada ze zásady

⁴⁷ Šlo o první ze sedmi ústavních zákonů tvořících tzv. prosincovou ústavu upravující legislativní proces.

⁴⁸ MALÝ, c. d., s. 281–282.

⁴⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 115.

superficies solo cedit (povrch ustupuje pozemku), která umožnila, aby stroj spojený s věcí nemovitou mohl být ve vlastnictví někoho jiného, je-li to poznamenáno ve veřejné knize. Zákodárce tím reagoval zejména na situace, kdy určitá osoba užívala výrobní prostory závodu na základě nájmu či pachtu, přičemž bylo nezbytné chránit vlastnické právo uživatele (resp. vlastníka stroje) jak při prodeji závodu, tak při event. exekuci či konkursu.⁵⁰ Podobné pravidlo obsahovala osnova občanského zákoníku z roku 1937, z něhož bylo převzato do občanského zákoníku z roku 2012. Císařské nařízení také výslovně upravilo sousedské imise a důsledky s nimi spojené, zpřesnilo některá ustanovení týkající se nabývání vlastnického práva apod.

Čtvrtý oddíl nařízení upravoval několik ustanovení dědického práva, jako například vzdání se dědického práva, formu mimosoudního prohlášení vůle, vydědění apod. Nejdlejší, pátý oddíl, novelizoval desítky paragrafů obligačního práva. Zavedl například nový institut veřejného příslibu, detailněji upravil smlouvy ve prospěch třetích osob a kontraktační proces vůbec, splnění závazků, některá vedlejší ujednání v kupní smlouvě apod. Poměrně obsáhlá pasáž upravovala smlouvu o dílo a služební (námezdní) smlouvu, která byla součástí československého právního řádu až do roku 1965. Pátý oddíl také novelizoval úpravu týkající se náhrady škody a konečně poslední, šestý oddíl dopadl na část zákoníku upravující promlčecí lhůty.

Novely ABGB z let 1914 až 1916 jsou charakteristické snahou modernizovat občanské právo a inspirované byly především německým občanským zákoníkem (BGB), který byl přijat v roce 1896.⁵¹

1.4 Vývoj občanského práva v období první republiky

V den vzniku samostatného Československa 28. října 1918 byl přijat tzv. recepční zákon č. 11/1918 Sb. Tento zákon z důvodu, „aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu“, stanovil, že „veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti“. Doposud platný rakouský a uherský právní řád se stal novým právním řádem československého státu. Zůstala sice obsahová souvislost, z formálního hlediska se však jednalo o odlišné a samostatné právní řády; to je totiž podstatou recepce.⁵² Na základě recepčního zákona byl do československého právního řádu samozřejmě převzat

⁵⁰ LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1800.

⁵¹ MALÝ, c. d., s. 282.

⁵² HORÁK, Ondřej. Vznik Československa a recepce práva. In *Právněhistorické studie* 38. 1. vydání, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 154.

i obecný zákoník občanský, pro území Slovenska pak uherské obyčejové právo. Toto období se proto někdy nazývá obdobím tzv. právního dualismu.

Právní dualismus přinášel četné praktické problémy, a tak se prakticky ihned začala připravovat unifikace soukromého práva. Tento úkol byl svěřen ministerstvu unifikací a ministerstvu spravedlnosti. Jako nejjednodušší se zpočátku jevílo pořídit přesný český a slovenský překlad ABGB, od tohoto záměru však bylo především z politických důvodů upuštěno a začala se připravovat zcela nová soukromoprávní úprava vycházející ze stávajícího obecného zákoníku občanského s přihlédnutím k platnému právu na území Slovenska a Podkarpatské Rusi. Z výše uvedených ministerstev bylo vytvořeno pět subkomitétů, na sjednocení jejich výstupů pak v letech 1926 až 1931 pracovala superrevizní komise, která v roce 1932 rozeslala návrh zákoníku k připomínkám.⁵³

V roce 1935 byly dokončeny práce meziministerské porady a ještě téhož roku superrevizní komise vytvořila konečnou verzi osnovy občanského zákoníku. Osnova byla vzhledem k jejím autorům, kteří pocházeli hlavně z české a německé univerzity v Praze a byli zvyklí na aplikaci ABGB,⁵⁴ v podstatě modernizací obecného zákoníku, která vypustila obsoletní, zastaralá a nepraktická ustanovení, některá ustanovení modifikovala a přidala několik nových pravidel.⁵⁵ V roce 1937 schválil Senát Národního shromáždění osnovu jako „Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník“, Poslanecká sněmovna jej však stihla projednat jen v příslušných výborech a komisích. Mnichovská dohoda a následující události osud zákoníku definitivně zpečetily. Přijaty byly pouze některé dílčí úpravy, které ve většině případů směřovaly k omezení absolutní povahy věcných práv a autonomie smluvních stran (např. úprava nájemní smlouvy, omezení převodu vlastnického práva k pozemkům a bytům).⁵⁶

Podobně neúspěšně skončily snahy o sjednocení soukromého práva procesního. Na jeho unifikaci se pracovalo od roku 1922 a návrh procesní normy byl prezentován v roce 1931. K jejímu schválení však nikdy nedošlo, přijat byl pouze dílčí zákon č. 100/1931 Sb. z. a n., o základních ustanoveních soudního řízení nesporného.

⁵³ MALÝ, *c. d.*, s. 426.

⁵⁴ Ve všech přípravných orgánech bylo zastoupení českých a německých akademiků vyrovnané. První komise pracující na osnově byla složena z profesorů Krčmáře, Kafky, Weisse, Swobody a Stiebera. Prof. Bruno Alexander Kafka, od roku 1919 profesor občanského práva na německé univerzitě v Praze, byl bratrancem slavného spisovatele Franze Kafky. Zdroj: DVOŘÁK, J., MALÝ, K., ADAMOVIČ, K. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 197.

⁵⁵ DVOŘÁK, MALÝ, ADAMOVIČ, *c. d.*, s. 196–197.

⁵⁶ MALÝ, *c. d.*, s. 426–427.

Další dílčí oblastí, ve které došlo k unifikaci, byla úprava zletilosti. V roce 1919 došlo na celém území Československa ke snížení a sjednocení hranice zletilosti zákonem č. 447/1919 Sb. z. a n., kterým se snižuje věk nezletilosti.⁵⁷ Zletilosti se nově nabývalo „dokončením dvacátého prvního roku věku“. Na území českých zemí se do té doby podle § 21 o. z. o. nabývalo zletilosti až dovršením dvacátého čtvrtého roku věku. Tento zákon také stanovil, že nezletilí starší osmnácti let mohli být se svým souhlasem a se schválením příslušného úřadu propuštěni z otcovské moci nebo dokonce prohlášeni za zletilé.

V roce 1919 také započaly práce na jednotné kodifikaci autorského práva, neboť Československo přistoupilo k mezinárodní Bernské úmluvě o ochraně literárních a uměleckých děl z roku 1886. Bernská úmluva zakotvila mezinárodní význam autorských práv. Před uzavřením této úmluvy státy běžně neuznávaly autorská práva cizích státních příslušníků, tato dohoda zajistila jednotný minimální základ pro ochranu těchto práv ve všech státech, které úmluvu ratifikovaly.⁵⁸ Výsledkem kodifikačních prací bylo přijetí zákona č. 106/1923 Sb. z. a n., o nakladatelské smlouvě, a č. 218/1926 Sb. z. a n., o původském právu k dílům literárním, uměleckým a fotografickým.

Podobně jako v případě hranice zletilosti došlo záhy po vzniku samostatného Československa k dílčí unifikaci v oblasti rodinného práva. Přijetím tzv. rozlukového zákona (zákon č. 320/1919 Sb. z. a n.) bylo sjednoceno především uzavírání manželství. V českých zemích do přijetí zákona existoval pouze obligatorní církevní sňatek (s výjimkou osob bez vyznání), na Slovensku byl zase povinný civilní sňatek. Základem rodinného práva obsaženého v občanském zákoníku platném v českých zemích byly předpisy kanonického práva, na jejichž realizaci dohlížel stát. Koncepce manželství vycházela z nerovnoprávného postavení žen, vedoucí postavení v rodině náleželo muži a žena byla podřízena jeho moci.⁵⁹ V § 92 o. z. o. bylo uvedeno, že žena „jest povinna následovati muže do jeho bydliště, pomáhati, seč jest, v domácnosti a ve výdělku a, pokud toho vyžaduje domácí pořádek, sama plniti i dáti plniti opatření mužem učiněná“. Členům římskokatolické církve byla na základě církevních předpisů zapovězena rozluka manželství, existoval pouze institut rozvodu od stolu a lože, nicméně manželství v takovém případě nezanikalo a manželé byli povinni si být nadále věrni.

Rozlukový zákon přinesl kompromis, kdy si nově i přes odpor římskokatolické církve snoubenci na celém území Československa mohli zvolit civilní nebo církevní sňatek.

⁵⁷ TILSCH, c. d., s. 33.

⁵⁸ TELEČEK, I., TŮMA, P. *Autorský zákon: Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 866–868.

⁵⁹ MALÝ, c. d., s. 283.

Co se týče rozluky manželství, zákon taxativně vymezil důvody, pro které bylo možné podat žalobu o rozvod manželství, a to bez ohledu na náboženské vyznání manželů. Šlo zejména o cizoložství, pravomocné odsouzení do žaláře, opuštění manžela, ubližování manželovi, vedení zhýralého života, duševní choroba, manželský rozvrat, nepřekonatelný odpor a podobně. Zákon dále odstranil některé překážky manželství, které měly svůj původ v církevním právu. Část zákona týkající se rozluky manželství ale neplatila na území Slovenska a Podkarpatské Rusi. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi se totiž podle § 30 rozlukového zákona aplikovala pouze ustanovení §§1–12 zákona a dále pak § 25 odst. 1, § 26 a § 29. Místo úplné unifikace této problematiky tak zákon nadále v určitých oblastech fixoval dvojí právní režim.⁶⁰

Důvodová zpráva k rozlukovému zákonu je historickým dokladem o protikatolickém a protihabsburském zaměření nového státu: „Právní výbor byl si toho vědom, že návrh vyvolá odpor katolické hierarchie neb aspoň části její, – církve protestantské se mu u nás nevzpírají – leč předvídá, že právě jako v jiných státech (v Uhrách, Francii, Itálii atd.) vysloveno bude *tolerari posse* (tedy že katolická církev bude zákona snášet, i když s ním nemůže souhlasit, pozn. autora). Uměle proti němu vyvolávané hnutí se uklidní, protože nemá věcného podkladu. Ne církevní požehnání činí manželství šťastným, nýbrž mravní hodnota manželů. Toho dokladem jsou katastrofy v rodinách Habsburků, jichž manželství byla často skandálem světovým.“⁶¹

K rozlukám důvodová zpráva obsahovala následující: „Navrhujeme-li, aby rozlučitelnost, zákonem občanským zásadně přípustěná, rozšířena byla i na manželství katolická, činíme tak z důvodů nejzávažnějších. Vede nás k tomu přesvědčení, že uzákonění předlohy poslouží veřejné mravnosti, že vyhoví oprávněným požadavkům desetitisíců nešťastných spoluobčanů a že uchrání tisíce nevinných dětí, hrozící jim zkázy. Osudu těchto dotkl bych se nejdříve, neboť trpí beze své viny a jsou prvními oběťmi rodinného rozvratu. Mnohých slov netřeba. Denní svár, vyvrcholující často v nadávky a konečně i v násilnosti, musí zničit mravní povahu dítěte. Otec, který spílý přichází pozdě v noci a ohrožuje pak ženu i děti, matka, která za zády mužovými přivádí si milence domů – rodiče toho druhu vychovávatí mohou jen zločince a prostitutky. Od vinníka děti oddáliti je jednou z nejpřednějších povinností státu.“⁶²

⁶⁰ VESELÁ, Renata. Vznik Československé republiky a novelizace rodinného práva. In: KOTÁSEK, J., J. BEJČEK, V. KRATOCHVÍL, N. ROZEHNALOVÁ, P. MRKÝVKA, J. HURDÍK, R. POLČÁK a J. ŠABATA (eds.). *Dny práva – 2008 – Days of Law: 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 533-541.

⁶¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

⁶² Tamtéž.

Poměrně dramatická byla i debata v Revolučním národním shromáždění, kde se střetli katoličtí (zejména členové poslaneckého klubu Československé strany lidové) a protikatolicky zaměřeni poslanci (zejména socialisté). Například socialistická poslankyně Luisa Landová-Štychová uvedla následující: „Požadavky pánů členů bývalé katolické, nyní československé lidové strany přímo ohrožují základní podmínky jednotnosti a svrchovanosti republiky. Poněvadž chce býti státem ve státě. Náš socialistický národ jest právem roztrpčen a znepokojen nad ústupky, které se následkem desorientace mnohých členů jak vlády, tak i Národního shromáždění docela neprávem pánům členům katolické strany činí.“⁶³

Podobně vystupoval socialistický poslanec Theodor Bartošek: „Nekatolické církve, vážení přátelé, byly by srozuměny zásadně s obligatorním civilním sňatkem, obtíže činí zde jediné církev katolická, tedy církev v podstatě československému lidu hodně vzdálená a cizí a vlastně násilnou protireformací u nás zavedená. Úkolem naší revoluce musí přece býti, abychom odstranili násilí minulých dob, páchané na našem československém lidu, a v tom jest také úkol, odčinití násilí protireformační.“⁶⁴

Proti nim se vymezil například lidovecký poslanec Jan Rýpar takto: „Slova pana dra Bartoška, mého pana předřečníka, že v Americe prý netvoří církev katolická takový stát ve státě jako u nás, nejsou pravdiva. Zrovna tak, jako u nás církev katolická netvoří státu ve státě, netvoří v Americe církev státu ve státě, nýbrž jest pouze svobodnou ve svobodném státě. A toto si přejeme, my katolíci, čímž, velectění, nikoho na svobodě neobmezujeme, necháváme každému jeho přesvědčení náboženské, ať si dle svého přesvědčení náboženského jedná, žádáme však, abychom ve svém přesvědčení tak, jak jest to v Americe, byli chráněni nejen my, nýbrž veškeré náboženské společnosti, poněvadž na pevných zásadách náboženských spočívá mravnost rodiny a veškerého lidstva.“⁶⁵

Aplikace rozlukového zákona nebyla jednoduchá. Problémy se vyskytovaly především na území Slovenska, kde se kněží od roku 1895 žádným způsobem nepodíleli na uzavírání sňatků, nemuseli tak znát ani příslušné hmotněprávní a procesní předpisy. Docházelo k přípa-

⁶³ Národní shromáždění československé 1918–1920, 52. schůze, část 4/11 (21. 5. 1919) [online]. [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/052schuz/s052004.htm>>.

⁶⁴ Národní shromáždění československé 1918–1920, 53. schůze, část 1/11 (22. 5. 1919) [online]. [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/053schuz/s053001.htm>>.

⁶⁵ Národní shromáždění československé 1918–1920, 53. schůze, část 3/11 (22. 5. 1919) [online]. [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/053schuz/s053003.htm>>.

dům, kdy si někteří kněží zákon vyložili tak, že je možné při uzavírání sňatku aplikovat i církevní předpisy, a sezdávali například nezletilé osoby.⁶⁶ Přestože nižší soudy tuto praxi tolerovaly, Nejvyšší soud byl v těchto případech nekompromisní.

Co se týče manželského majetkového práva, zde přes mnohé snahy ke sjednocení nedošlo. Princip společného jmění manželů tak zůstal platný pouze na území Slovenska. Podařilo se naopak přijmout zákon č. 56/1928 Sb. z. a n., o osvojení, který uzákonil institut adopce. Tu bylo možné uskutečnit na základě smlouvy jen v případě souhlasu obou manželů, pokud nešlo o adopci vlastního nemanželského dítěte. Osvojitelé museli být starší čtyřiceti let, osvojenec alespoň o 18 let mladší než osvojitelé. Zákon upravoval majetkové poměry vzniklé po osvojení a kladl především důraz na ochranu vlastních dětí před případnou majetkovou újmu vyplývající z adopce.

1.5 Vývoj občanského práva v Československu v období let 1938-1950

Období tzv. druhé republiky paradoxně přineslo naději, že občanský zákoník v mírně modifikovaném znění vládního návrhu z roku 1937 bude přijat formou vládního nařízení na základě zmocňovacího zákona č. 330/1938 Sb. z. a n. Rychlý konec Česko-Slovenské republiky však zhatil i tuto naději. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava k přijetí občanského zákoníku již dojít nemohlo.⁶⁷

Na sklonku druhé světové války byl přijat ústavní dekret ze dne 3. srpna 1944 č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku, jehož cílem byl návrat k právním poměrům platným před Mnichovskou dohodou. Předpisy vydané v době od 30. září 1938 nebyly považovány za součást československého právního řádu, na přechodnou dobu bylo možné používat ty předpisy z období nesvobody, které se nepříčily svým obsahem demokratickým zásadám československé ústavy. Na základě tohoto dekretu tak byla zachována právní kontinuita, a to včetně soukromoprávních předpisů.

Ihned po válce ožily snahy o kodifikaci a unifikaci občanského (resp. soukromého) práva. Došlo k novému vydání osnovy zákoníku z roku 1937 a ta byla rozeslána k odborné debatě. Příslušné orgány však daly přednost řešení palčivějších problémů té doby. Citelný zásah do soukromoprávních poměrů v poválečném období představovalo znárodnění. To probíhalo na základě dekretů prezidenta republiky z 24. října 1945 č. 100–103/1945 Sb. Znárodněny byly

⁶⁶ MALÝ, *c. d.*, s. 428.

⁶⁷ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, *c. d.*, s. 85–86.

doly, banky a průmyslové podniky s více než 500 zaměstnanci. Tyto společnosti byly následně transformovány do národních podniků. Další vlna znárodnování přišla po komunistickém puči v únoru 1948.⁶⁸

Posledním významnějším zákonem z oblasti soukromého práva přijatým před únorem 1948 byl zákon č. 88/1947 Sb., o právu stavby. Samotný obecný zákoník občanský pozbyl účinnosti ke konci roku 1950, kdy byl v rámci tzv. právní dvouletky nahrazen socialistickým občanským zákoníkem vyhlášeným ve sbírce zákonů pod č. 141/1950 Sb. (někdy též nazývaným jako střední občanský zákoník).

1.6 Charakteristika občanských zákoníků z let 1950 a 1964

Předtím než se budu věnovat občanskému zákoníku z roku 2012, považuji za nutné stručně charakterizovat jeho dva předchůdce z let 1950 a 1964. Únorová revoluce v roce 1948 přinesla velké politické, hospodářské a sociální změny, které se samozřejmě odrazily i v soukromém právu. V roce 1949 byla vyhlášena tzv. právní dvouletka, jejímž výsledkem byly rozsáhlé rekodifikační práce ve všech odvětvích práva. Právní dvouletka je charakteristická těmito znaky: odráželo se v ní nové lidově-demokratické zřízení, zřetelný je zejména vliv sovětského práva a objevují se prvky zlidovění právní úpravy. To vše vedlo ke klesajícímu významu soukromého práva ve společnosti.⁶⁹

Soukromé právo bylo na území celého Československa upraveno tzv. středním občanským zákoníkem (zákon č. 141/1950 Sb.) přijatým v roce 1950, který nabyl účinnosti 1. 1. 1951. Autoři nového kodexu proklamovali inspiraci sovětským občanským zákoníkem z roku 1922, pravdou ovšem je, že vzhledem k časové tísní vycházeli z mnoha ustanovení vládního návrhu zákoníku z roku 1937.

V důsledku vlivu marxismu-leninismu došlo k posílení kogentní úpravy jednotlivých institutů na úkor úpravy dispozitivní, která je pro občanskoprávní vztahy typická. Zřetelné je také nadřazení zájmu kolektivu nad zájem jednotlivce. V oblasti věcných práv došlo ke zrušení jednotné koncepce vlastnického práva a byly zavedeny jeho zvláštní formy: vlastnictví státní, družstevní, osobní a soukromé. Opuštěna byla také zásada *superficies solo cedit* (povrch ustupuje pozemku).⁷⁰ Další významnou změnou bylo zúžení pojmu věci – zatímco ABGB rozděloval věci na hmotné a nehmotné, střední zákoník za věci považoval pouze věci hmotné. Došlo

⁶⁸ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, c. d., s. 86.

⁶⁹ Tamtéž, s. 87.

⁷⁰ PLECITÝ, V., SALAČ, J., BAJURA, J. a kol. *Úvod do studia občanského práva*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 33.

také k odstranění duality služebností a reálných břemen, které byly nahrazeny jednotnou kategorií věcných břemen. Toto období je také typické atomizací soukromého práva – např. rodinné právo bylo upraveno samostatným zákonem. Ve srovnání s ABGB byl rozsah středního zákoníku zhruba třetinový.⁷¹

I přesto střední občanský zákoník odpovídal tradičnímu kontinentálnímu pojetí občanského práva více než občanský zákoník z roku 1964. Zůstaly v něm zachovány klasické smluvní typy, instituty věcných práv nebo typická úprava právnických osob.⁷² Nepochybně pozitivní skutečností bylo, že po více než 30 letech existence Československa došlo k odstranění právního dualismu.

Socialistická ústava z roku 1960 předznamenala další vývoj soukromého práva. Počátkem 60. let vrcholila atomizace soukromého práva (přijat byl např. zákoník práce, hospodářský zákoník, zákoník mezinárodního obchodu nebo zákon o rodině) a v rámci tohoto procesu bylo rozhodnuto o nové kodifikaci občanského práva. Nový kodex byl vyhlášen jako zákon č. 40/1964 Sb. a nabyl účinnosti 1. 4. 1964.

Tento zákoník byl zcela poplatný své době. Jeho koncepce kladla důraz na rozdíly mezi občany a socialistickými organizacemi. Zákoník upravoval zejména spotřební právo. Vztahy mezi socialistickými organizacemi upravoval hospodářský zákoník (zákon č. 109/1964 Sb.), mezinárodní obchod pak zákoník mezinárodního obchodu (zákon č. 101/1963 Sb.). Občanský zákoník z roku 1964 je typický svým rozchodem s tradicí kontinentálního soukromého práva, zřetelný je zejména ještě větší příklon ke kogentnosti jednotlivých ustanovení. Od tradičních zákoníků se odlišoval systematikou i použitou terminologií. Zákoník vypustil i některé tradiční soukromoprávní instituty – např. držbu, vydržení, věcná břemena, sousedská práva, vydědění, nájem atd.⁷³ Pojem „právní osoba“ byl nahrazen pojmem „organizace“, „závazek“ označoval jako „službu“. Jediným typem neplatnosti právních úkonů (dříve právních jednání) byla neplatnost absolutní. V praxi se relativně brzy projeví nedostatky nového zákoníku, a tak v roce 1982 došlo k jeho rozsáhlé novelizaci zákonem č. 131/1982 Sb. Díky této novele se zákoník vrátil k mnoha osvědčeným pojmům, znovuzavedeny byly např. instituty držby, vydržení, sousedských práv, vydědění nebo relativní neplatnosti.⁷⁴

⁷¹ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, *c. d.*, s. 88.

⁷² PLECITÝ, SALAČ, BAJURA, *c. d.*, s. 33.

⁷³ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, *c. d.*, s. 89–90.

⁷⁴ PLECITÝ, SALAČ, BAJURA, *c. d.*, s. 34.

Abychom byli spravedliví, je třeba uznat, že zákoník z roku 1964 byl v některých dílčích oblastech právní regulace kvalitní. Jde zejména o část věnovanou ochraně osobnosti, která po samotové revoluci v roce 1989 obstála i v porovnání s mezinárodním standardem. V období socialismu ale byla aplikační praxe těchto ustanovení diametrálně odlišná. Další nadčasovou úpravou byla problematika prevence škod a zákoník obsahoval i určité základy ochrany spotřebitelů vůči tehdejším socialistickým organizacím.⁷⁵

1.7 Občanský zákoník z roku 2012

Tzv. „nový“ občanský zákoník byl ve sbírce zákonů vyhlášen dne 22. března 2012 pod č. 89/2012 Sb. Účinnosti zákoník nabyl 1. ledna roku 2014. Co předcházelo této události, rozeberu na následujících řádcích.

1.7.1 Rekodifikace občanského práva

Potřeba nového občanského zákoníku vyvstala ihned po samotové revoluci v roce 1989. Přestože tehdejší občanský zákoník z roku 1964 (zákon č. 40/1964 Sb.) byl několikrát novelizován a došlo tak k odstranění jeho největších nedostatků, tento stav byl považován pouze za dočasný. Už na počátku kodifikačních snah odpovědné instituce zavrhly možnost recepce některého ze zahraničních kodexů. Přestože se např. recepce rakouského obecného zákoníku občanského jeví i z historických důvodů jako logická, tato možnost nebyla nikdy předmětem vážnějších diskuzí.⁷⁶ Odpovědné orgány od revoluce směřovaly své snahy k vytvoření úplně nového zákoníku. Již v době České a Slovenské federativní republiky fungovala u předsednictva federální vlády odborná komise českých a slovenských právníků pod vedením profesorů Viktora Knappa a Karola Planka, která pracovala na paragrafovém znění nového kodexu. S rozpadem federace však tyto práce ustaly.⁷⁷

Po vzniku samostatné České republiky zákonodárce pokračoval v nezbytných novelizacích občanského zákoníku, to však nic nezměnilo na jeho základních nedostatecích. V polovině 90. let byl pod patronátem Ministerstva spravedlnosti vypracován návrh koncepce nového občanského zákoníku. Práce na této koncepci vedl profesor pražské právnické fakulty František

⁷⁵ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 102.

⁷⁶ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, s. XXXVII.

⁷⁷ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, c. d., s. 86.

Zoulík. Koncepce nového občanského zákoníku byla publikována v odborném tisku,⁷⁸ Ministerstvo spravedlnosti ji však odmítlo⁷⁹ a práce na tomto návrhu ustaly – projekt se nedostal ani do fáze věcného záměru.⁸⁰

Počátek dalšího, nyní již finálního pokusu o novou kodifikaci se datuje na přelom let 1999 a 2000, kdy dal tehdejší ministr spravedlnosti Zemanovy vlády Otakar Motejl impuls k obnově prací na novém zákoníku. Vypracováním návrhu věcného záměru ministr pověřil dva členy komise pro rekodifikaci občanského práva při Ministerstvu spravedlnosti⁸¹ profesora Karla Eliáše z plzeňské právnické fakulty a docentku Michaelu Zuklínovou (nyní Hendrychovou) z pražské právnické fakulty, která měla pracovat zejména na části týkající se rodinného práva.⁸² Návrh věcného záměru zákona vláda schválila až v dubnu 2001 usnesením č. 345. Poté započaly práce na paragrafovém znění kodexu pod vedením výše jmenovaných.⁸³ V mimořádné příloze Právních rozhledů č. 10/2001 nazvané „Prvních sto jedna“ Karel Eliáš zveřejnil prvních 101 paragrafů návrhu občanského zákoníku.⁸⁴ Tím byla zahájena odborná diskuse o návrhu zákona.

Poté, co Eliášův tým vypracoval paragrafové znění prvních dvou částí návrhu občanského zákoníku, pověřil v roce 2002 tehdejší ministr spravedlnosti Pavel Rychetský doktora Miloše Tomsu vedením reorganizované rekodifikační komise, která spolu s autory zákoníku diskutovala jednotlivá ustanovení návrhu.

Dne 17. května 2005 představilo Ministerstvo spravedlnosti veřejnosti první verzi návrhu nového občanského zákoníku a zahájilo k němu veřejnou diskusi. Během následujících tří let Ministerstvo spravedlnosti, ale i další instituce – zejména Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Ústav státu a práva Akademie věd ČR apod. – pořádaly konference a diskuzní fóra týkající se návrhu občanského zákoníku, kterých se často účastnili přední zahraniční (zejména kontinentální) civilisté.⁸⁵ 19. května 2007

⁷⁸ ZOULÍK, František. Průvodní zpráva k materiálu „Koncepce nového civilního kodexu“. In *Právní praxe* 8–9/1996 (vol. XLIV), s. 582–604.

⁷⁹ NĚMEČEK, Tomáš. „Jsem jen venkovský učitel.“ S Karlem Eliášem o vlivu Viktora Knappa, hnusné angličtině a právu na šachtě [online]. blog Jiné právo, 2008-07-01, [cit. 2017-08-22]. Dostupné z: <<http://jinepravo.blogspot.cz/2008/07/karel-eli-jsem-jen-venkovsk-uitel.html>>.

⁸⁰ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, c. d., s. 94.

⁸¹ Tato komise působila při Ministerstvu spravedlnosti ČR od 90. let.

⁸² DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, c. d., s. 94.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ ELIÁŠ, Karel. Prvních sto jedna: K návrhu nového občanského zákoníku. In *Právní rozhledy*, 2001, č. 10, s. 1–20.

⁸⁵ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, c. d., s. 95.

došlo ke zveřejnění II. verze návrhu zákoníku, která již byla připravena k postoupení do připomínkového řízení.⁸⁶

Návrh občanského zákoníku byl rozeslán do připomínkového řízení počátkem června roku 2008. V připomínkovém řízení se k návrhu vedle povinných připomínkových míst mohla vyjadřovat i široká veřejnost. Na počátku roku 2009 předložilo Ministerstvo spravedlnosti vládě návrh občanského zákoníku společně s návrhem zákona o obchodních korporacích a zákona o mezinárodním právu soukromém k dalšímu projednávání. Návrhy zákonů po projednání v Legislativní radě vlády v dubnu roku 2009 schválila vláda a postoupila je do Poslanecké sněmovny (sněmovní tisky č. 835–836 V. volebního období Poslanecké sněmovny).⁸⁷ Účinnost zákoníku byla navržena ode dne 1. ledna 2012, avšak vzhledem k pádu druhé Topolánkovy vlády Poslanecká sněmovna do konce svého volebního období návrhy zákonů nestihla projednat.

Vláda premiéra Nečase, i s ohledem na to, že ministrem spravedlnosti se stejně jako v Topolánkově vládě stal Jiří Pospíšil, pokračovala ve snaze prosadit nový občanský zákoník. Jeho návrh schválila vláda ČR usnesením č. 357 18. května 2011. Po zevrubném projednávání návrhu v ústavně právním výboru během léta a podzimu roku 2011 byl návrh ve znění pozměňovacích návrhů dne 9. listopadu 2011 schválen ve třetím čtení Poslaneckou sněmovnou. Návrh zákoníku Poslanecká sněmovna postoupila Senátu Parlamentu ČR, ten sice návrh zákona projednal, nepřijal k němu ale žádné usnesení, takže platí, že návrh byl přijat uplynutím 30 dnů od jeho postoupení Senátu (viz čl. 46 odst. 3 Ústavy). Prezident republiky Václav Klaus nový občanský zákoník podepsal dne 20. února 2012.⁸⁸

Nový občanský zákoník byl vyhlášen ve Sbírce zákonů pod č. 89/2012 Sb. Účinnost zákoníku zákonodárce stanovil na 1. ledna 2014. Téměř dvouletá legisvakační lhůta měla sloužit k tomu, aby se s rekodifikací soukromého práva seznámila co nejširší odborná i laická veřejnost, zároveň měly být v tomto období přijaty další doprovodné zákony (katastrální zákon, zákon o veřejných rejstřících atd.) a navazující podzákoné předpisy.

Příprava nového občanského zákoníku často vyvolávala rozporuplné reakce. Část právnické obce (zejména doktor Robert Pelikán a profesorka Irena Pelikánová) se kriticky vyjadřo-

⁸⁶ Legislativní proces: Časové mezníky přípravy nového občanského zákoníku [online]. [cit. 2017-08-22]. Dostupné z: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/index.php/home/zakony-a-stanoviska/legislativni-proces>>.

⁸⁷ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, c. d., s. 95.

⁸⁸ Tamtéž, s. 97.

vala k faktu, že osobou odpovědnou za přípravu celé kodifikace byl jmenován pouze jeden odborník – profesor Karel Eliáš (docentka Michaela Zuklínová byla odpovědná za část týkající se rodinného práva a profesor Zdeněk Kučera za problematiku mezinárodního práva soukromého). Podle nich by za přípravu tak významného právního předpisu s ohledem na historické zkušenosti měla být odpovědná úzká skupina odborníků s výzkumnou a legislativní praxí.⁸⁹ Kritizována byla také údajná absence demokratické diskuze při tvorbě zákoníku.⁹⁰

Jiná část odborníků zase kritizovala přílišnou koncepční, obsahovou, systémovou i jazykovou diskontinuitu zákoníku proti dosavadním právním předpisům, které po listopadu 1989 prošly řadou pozitivních změn. Někteří právníci dále poukazovali na rozsáhlost a složitost zákoníku, který se zařadil mezi nejdelší obdobné kodexy na světě.⁹¹ S tím souvisí i předpokládané snížení předvídatelnosti soukromého práva, neboť v případě některých institutů potrvá i desítky let, než vznikne ustálená judikatura Nejvyššího soudu. Praktické problémy vyvolává i to, že dosud nedošlo k přijetí nového občanského soudního řádu. V současné době platný a účinný OSŘ z roku 1963 je svou strukturou poplatný době, ve které vznikl.

Přislíbem do budoucna může být fakt, že občanský zákoník byl dosud (do konce roku 2019) pouze jednou významněji novelizován, a to zákonem č. 460/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a další související zákony. Tento zákon (označovaný jako tzv. technická novela) víceméně kosmeticky upravil 33 ustanovení zákona, která v praxi vyvolávala potíže. Jinými, méně významnými novelami, byla změněna ustanovení týkající se zájezdu nebo spotřebitelských smluv. Jestli bude občanský zákoník podobně stabilní jako jeho rakouský vzor, si ale musíme ještě nějakou dobu počkat.

1.7.2 Systematika a charakteristika občanského zákoníku z roku 2012

Jak jsem již zmínil výše, občanský zákoník z roku 2012 je velmi rozsáhlý a sestává celkem z 3081 paragrafů. Hodnotit zákoník pouze na základě jeho délky je ale ošidné. Příliš stručná úprava musí být nutně velmi abstraktní. Při překročení určité míry rozumné abstraktnosti se otevírá široký prostor pro interpretaci práva, a tudíž dochází ke snížení právní jistoty. Přílišná kazuistika naproti tomu naráží na skutečnost, že není v moci zákonodárce postihnout všechny okolnosti, které mohou v budoucnu nastat. Přemíra abstraktnosti nebo kazuistiky tak

⁸⁹ ŠVESTKA, DVOŘÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. XXXIX.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž, s. XLI, LXIV, LXV.

vede paradoxně ke stejnému závěru – k erozi právní jistoty. Důležité je proto najít rovnováhu tak, aby předpis nebyl příliš abstraktní a zároveň přesříliš konkrétní.

Autoři zákoníku jeho rozsah hají tím, že je „výsledkem snahy o integraci soukromého práva do jediné kodifikace“, což se „nejviditelněji projevuje v odbourání dualismu obchodního a neobchodního obligačního práva a ve sjednocení úpravy promlčení“.⁹² Zrušení této duality je jistě pozitivní, neboť paralelní existence občanského a obchodního zákoníku v praxi přinášela četné výkladové problémy. Tak například odpadlo složité zkoumání, zda je určitý závazek obchodem relativním, absolutním či fakultativním, anebo zda je absolutním neobchodem. Také není nutné zkoumat, jestli se majetková práva promlčují podle občanského nebo obchodního zákoníku. Občanský zákoník z roku 2012 tyto obtíže odstranil.⁹³

Na druhou stranu je pravda, že některé instituty jsou upraveny až příliš podrobně, typickým příkladem je dnes již legendární ustanovení týkající se stíhání roje včel uvedené v § 1014 odst. 1 větě druhé ObčZ: „Stejně tak může vlastník stíhat na cizím pozemku chované zvíře nebo roj včel; vletí-li však roj včel do cizího obsazeného úlu, nabývá vlastník úlu vlastnické právo k roji, aniž je povinen k náhradě.“ V některých případech tak lze dát za pravdu Ireně Pelikánové a Robertu Pelikánovi, kteří v komentáři k občanskému zákoníku uvádí následující: „V některých směrech je úprava zbytečně detailní nebo překrývající se při použití různých inspiračních zdrojů. Na jiných místech ovšem dochází k neobvyklým a nevyzkoušeným generalizacím...“⁹⁴

Samotný občanský zákoník je rozdělen do celkem pěti částí. Část první (obecná část – §§ 1–654) se dále člení na pět hlav a upravuje základní zásady soukromého práva, právo osob, zastoupení, věci a jejich rozdělení a právní skutečnosti. Část druhá (§§ 655–975) se zabývá rodinným právem a obsahuje tři hlavy upravující manželství, příbuzenství, švagrovství, poručenství a jiné formy péče o dítě. Třetí část (§§ 976–1720) pojednávající o absolutních majetkových právech je opět rozdělena na tři hlavy – všeobecná ustanovení, věcná práva a dědické právo. Předposlední čtvrtá část (§§ 1721–3014) je věnována relativním majetkovým právům a obsahuje tři hlavy upravující všeobecná ustanovení o závazcích, závazky z právních jednání a závazky z deliktů. Poslední pátá část (§§ 3015–3081) pak obsahuje ustanovení společná, přechodná a závěrečná.

⁹² ELIÁŠ, Karel. Co přináší nový občanský zákoník byznysu? In *Obchodněprávní revue*, 2012, č. 5, s. 148–153.

⁹³ ELIÁŠ, Co přináší nový občanský zákoník byznysu?, s. 148–153.

⁹⁴ ŠVESTKA, DVOŘÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. XLII.

Na první pohled je tak patrné, že se současný občanský zákoník od obecného zákoníku občanského (i od osnovy občanského zákoníku z roku 1937) strukturou liší.⁹⁵ Systematikou se blíží spíše německému BGB.⁹⁶

Základním rysem občanského zákoníku je, že jde o univerzální kodex založený na integraci soukromého práva. Autoři zákoníku jej označují za chartu soukromých práv.⁹⁷ Kodex se stejně jako ABGB hlásí k hodnotám a zásadám přirozeného práva, které aplikuje při pojetí člověka (§ 19) nebo při formulaci zásad soukromého práva (§ 3). Zákoník je založen na individualistickém pojetí soukromých práv a je vybudován na diskontinuitě k předchozí právní úpravě, a to jak koncepčně, tak obsahově, systémově a jazykově. Za základní instituty jsou deklarovány rodina, vlastnictví a smlouva.⁹⁸ Zákoník podobně jako rakouský kodex zdůrazňuje autonomii vůle jednotlivců jak vůči třetím osobám, tak vůči zákonodárci (prostřednictvím vyšší míry dispozitivnosti, posílené ochraně osobnosti atd.). Tento princip autoři zákoníku obzvláště zdůrazňují, po čtyřiceti letech nesvobody a období, kdy o československé občany pečoval stát, přišla doba osobní svobody, ale zároveň i odpovědnosti. Občanský zákoník má být právním rámcem pro uskutečňování této nové svobody.⁹⁹ Kodex preferuje tradiční koncept občanských zákoníků co do systematiky, institucí i hodnot.¹⁰⁰

Občanský zákoník na rozdíl od svého předchůdce v § 3 obsahuje demonstrativní výčet zásad soukromého (tedy nejen občanského) práva.¹⁰¹ Zákoník výslovně prohlašuje, že soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka. Toto deklaratorní ustanovení se zdá být nadbytečné vzhledem k tomu, že principy důstojnosti a svobody člověka jsou chráněny ústavními předpisy a mezinárodními úmluvami. Redaktoři zákoníku však chtěli zdůraznit tuto základní hodnotu, na které soukromé právo stojí. Další zdůrazněnou zásadou je přirozené právo člověka brát se o vlastní štěstí, štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým. Redaktoři zákoníku se tímto ujednáním přihlásili k přirozenému právu a dále v něm vyjadřují zásadu autonomie vůle a zásadu nikomu neškodit (*neminem*

⁹⁵ Osnova občanského zákoníku z roku 1937 vycházela ze struktury ABGB, měla stejně jako rakouský zákoník 3 díly, díl první měl 3 hlavy, které obsahovaly obecná ustanovení, dále upravovaly mezinárodní právo soukromé a právo osob; díl druhý nazvaný „práva majetková“ sestával ze dvou oddělení, první upravovalo problematiku věcných práv (vč. vlastnictví, práva stavby, služebností, reálných břemen, zástavního práva, dědictví), druhé pak „pohledávky“ (závazkové právo). Poslední třetí díl obsahoval „společná ustanovení o právech majetkových“. Osnova z roku 1937 byla de facto modernizační revizí ABGB.

⁹⁶ BGB se skládá z pěti hlavních částí, první část obsahuje obecná ustanovení, právo osob, problematiku promlčení apod. Druhá část upravuje závazkové právo, třetí část absolutní majetková práva, čtvrtá pak rodinné právo a poslední část dědické právo.

⁹⁷ ELIÁŠ, K., HAVEL, B. *Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 256–257, 267.

⁹⁸ Tamtéž, s. 17.

⁹⁹ ŠVESTKA, DVOŘÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. XLIX.

¹⁰⁰ HURDÍK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné. Obecná část. Absolutní majetková práva*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 64.

¹⁰¹ K zásadám soukromého práva blíže viz např. HURDÍK, J., LAVICKÝ, P. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 198 s.

laedere). Inspirační zdroj tohoto ujednání je nutné hledat v Deklaraci nezávislosti Spojených států ze 4. července 1776, která mimo jiné obsahovala následující provolání připisované Thomasi Jeffersonovi: „*We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness.*“^[102]^[103]

Z dalších zásad občanský zákoník výslovně uvádí, že každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí. Tyto složky osobnosti jsou chráněny ustanoveními věnujícími se ochraně osobnosti, případně náhradě majetkové a nemajetkové újmy. Zvláštní ochrany požívá také rodina, rodičovství a manželství, čemuž se věnuje druhá část občanského zákoníku.

Zákoník také zdůrazňuje ochranu slabší strany, když uvádí, že „nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých“.¹⁰⁴ Toto ustanovení je jedním z mnoha projevů principu poctivosti, který ukládá povinnost jednat čestně a brát ohled na zájmy protistrany. Ochrany požívají především nezletilí a osoby, jejichž schopnost právně jednat je z nějakého důvodu omezena. Závislost postavení je vždy relativní. Závislé je například dítě na rodiči či opatrovanec na opatrovníku apod., jde tedy o osoby, které mají určité znevýhodnění, kvůli kterému nemohou být rovnocennými účastníky právního vztahu. Občanský zákoník je chrání zvláštními ustanoveními v jednotlivých částech a dále obecně vylučuje, aby někdo pro své znevýhodnění utrpěl neodůvodněnou újmu. Nikdo by tedy kupříkladu neměl zneužít nedostatku zkušeností nezletilého při uzavírání smlouvy, k níž je nezletilý způsobilý, a vnutit mu tak zjevně nevýhodné podmínky smlouvy. Nikdo nesmí kořistit či jinak těžit z hendikepu protistrany.

Není nicméně v rozporu s principem poctivosti, bude-li smlouva pro jednu smluvní stranu nevýhodná proto, že si při vyjednávání o podmínkách smlouvy počínala neobratně a nebyla schopna prosadit své zájmy; je však nepřijatelné, aby smlouva byla pro stranu hrubě nevýhodná jenom proto, že objektivně nemohla vůbec rovnocenné podmínky vyjednat a druhá strana toho zneužila. Pravidlo chránící slabší osoby v právním styku je doplněno o ustanovení, jež naopak

¹⁰² LAVICKÝ, c. d., s. 53–54.

¹⁰³ V překladu: „*Pokládáme za samozřejmé tyto pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni a jsou Stvořitelem nadáni jistými nezcizitelnými právy, mezi něž patří právo na život, svobodu a hledání osobního štěstí.*“

¹⁰⁴ § 3 odst. 2 písm. c) ObčZ.

směřuje k ochraně třetích osob. Je jím zakázáno, aby někdo bezdůvodně těžil z vlastní neschopnosti k újmě druhých.¹⁰⁵

Občanský zákoník také formuluje zásadu *pacta sunt servanda* (v překladu „smlouvy se mají dodržovat“). Tuto zásadu opakuje § 1759 věta první, podle něhož smlouva strany zavazuje. Smlouvu lze změnit nebo zrušit jen se souhlasem všech stran, anebo z jiných zákonných důvodů. Další formulovanou zásadou je ochrana vlastnického práva. Zákoník dále stanoví, že jen zákon může stanovit, jak vlastnické právo vzniká a zaniká, a že nikomu nelze odeprít, co mu po právu náleží.

Jak jsem již uvedl, výčet zásad obsažený v § 3 ObčZ je demonstrativní. Další zásady jsou rozprostřeny v dalších ustanoveních zákoníku, nebo se z nich dovozují. Je tomu tak například u principu poctivosti, ochrany dobré víry nebo zásady slušnosti. Součástí právního řádu jsou ale i nepsané prameny práva, jak uvádí § 3 odst. 3 ObčZ: „Soukromé právo vyvěrá také z dalších obecně uznaných zásad spravedlnosti a práva.“ Mezi tyto zásady řadíme např. zásadu rovnosti soukromoprávních subjektů (viz níže), zásadu, podle níž práva náleží bdělým, zásadu ochrany legitimního očekávání apod.

Občanský zákoník je zvláštní tím, že zdánlivě potlačuje rovnost jako princip občanského práva.¹⁰⁶ Důvodová zpráva uvádí, že „vzhledem k tomu, že v právních vztazích majetkové povahy mají osoby zásadně rovné postavení, hlásí se platný občanský zákoník k rovnosti jako ke své hlavní zásadě (§ 2). Tento přístup je metodologicky vadný, protože základ konstrukce soukromého a občanského práva není v principu rovnosti, ale v principu svobody projevující se zásadou autonomie vůle. Neboť paradoxně i základní majetkové právo – právo vlastnické – není co do svého obsahu výrazem rovnosti, ale výrazem autonomie vůle. Zejména však podceňování zásady autonomie vůle vede k nedocení základní funkce soukromého a občanského práva, kterou je umožnit svobodné rozvíjení soukromého života. Metodologicky je pojetí rovnosti účastníků jako první zásady občanskoprávních vztahů vadné i z toho důvodu, že vede k závěru o rovném právním postavení fyzických a právnických osob. Tím se základní přístupové schéma k pojetí soukromých práv a povinností deformuje. Člověk a právnická osoba principiálně nejsou a nemohou být obecně v rovném právním postavení“.¹⁰⁷

¹⁰⁵ LAVICKÝ, c. d., s. 58–59.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 55.

¹⁰⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 12.

A dále: „Se zřetelem k tomu se za první zásadu soukromého práva nepokládá rovnost osob, ale zásada autonomie vůle. Hledisko rovnosti osob nemůže být určující v prvé řadě, protože důraz na zásadu rovnosti jako určující pro občanské právo neodpovídá skutečnému stavu. Akcent na zásadu rovnosti jednak zastírá přirozenou nerovnost mezi fyzickými a právníckými osobami, neboť mezi nimi nemůže být právně, především v oblasti osobních práv, rovnosti nikdy dosaženo, jednak pomíjí hledisko ochrany slabší strany, která je pro soukromé právo stejně významná jako zásada rovnosti. Preference této zásady totalitním zákonodárstvím, vedla k popření základní funkce občanského zákoníku, k rozbití jednoty soukromého práva a k ideologickému popření jeho existence.“¹⁰⁸

Takové apriorní zavrnutí principu rovnosti ale považuji za nesprávné. Rovnost totiž nutně nemusíme chápat v socialistické rovině (tedy rovnost jako cíl), ale spíše v intencích rovné výchozí pozice či rovnosti prostředků, což bývá souhrnně chápáno jako rovnost šancí.¹⁰⁹ Ostatně toto pro soukromé právo přiléhavé pojetí rovnosti se do občanského zákoníku vkrádá prostřednictvím § 3 odst. 1, který deklaruje, že „soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým“. Právo brát se o vlastní štěstí je jen jiným vyjádřením principu rovnosti prostředků.

Nový zákoník také zdůrazňuje úlohu dobrých mravů, poctivosti a dobré víry, což je v dnešní společnosti nepochybně ambiciózní snaha. Dobré mravy jsou stavěny nad vlastní text zákona, kdy jejich porušení může znamenat absolutní neplatnost právního jednání. Vzhledem k velké dispozitivnosti zákoníku je korektiv dobrých mravů nezbytně nutný a je vyjádřen již v § 1 odst. 2: „Nezakazuje-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona; zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti.“ Tento princip však nepochybně klade vyšší nároky na soudní aplikaci práva. Pokud budou soudy s těmito pojmy obezřetně nakládat, bude mít zákoník při uspořádávání právních vztahů nepochybně výchovný účinek.

Občanský zákoník z roku 2012 stojí na myšlence důsledného oddělení soukromého a veřejného práva (viz § 1 odst. 1 ObčZ). Důvodová zpráva uvádí, že „soukromé právo se může definovat jen vymezením vůči právu veřejnému. Na kvalifikaci rozdílu mezi soukromým a veřejným právem bylo vystavěno několik teorií, z nichž nejznámější jsou zájmová, mocenská

¹⁰⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 20.

¹⁰⁹ HURDÍK, *Občanské právo hmotné. Obecná část. Absolutní majetková práva*, s. 76.

a organická. Ač se např. část literatury i naše ústavní soudnictví stále přiklání k teorii mocenské, osnova ji za svou přijmout nemůže, protože jsou též takové veřejnoprávní poměry, které na nadřízenosti a podřízenosti vybudovány nejsou... Návrh se v pojetí právního dualismu od počátku hlásí k teorii organické“.¹¹⁰ A dále: „Při odlišení oblastí soukromého a veřejného práva je důležité, že obě právní oblasti nezahrnují právní předpisy v jejich celku, ale soukromoprávní nebo veřejnoprávní normy. Při tvorbě právních předpisů se zákonodárce zpravidla řídí praktickou stránkou věci, nikoli puristickým oddělováním soukromoprávních pravidel od veřejnoprávních... Navrhuje se výslovně vyjádřit dualitu soukromého a veřejného práva formulací zásady, že uplatňování soukromého práva je na uplatňování veřejného práva nezávislé.“¹¹¹

Myšlenka striktního oddělení soukromého a veřejného práva je zřejmě reakcí na potlačování soukromého práva v době nesvobody a jako takové jí nelze nic vytknout. Nicméně v západní Evropě je patrný trend, kdy v nově přijímaných normách není soukromé a veřejné právo ze systematického hlediska striktně odděleno.¹¹² To samozřejmě nic nemění na dualitě soukromého a veřejného práva, jen je posunuta do roviny interpretace právního předpisu. Výše naznačený koncept vymezení se vůči veřejnému právu vede k tomu, že např. máme roztržičku problematiku ochrany spotřebitele – soukromoprávní část je obsažena v občanském zákoníku, veřejnoprávní část v zákoně č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, což není v rámci Evropské unie úplně standardní. Legislativní vývoj by měl spíše směřovat k tomu, aby vystihoval smysl věci, kterou je potřeba regulovat právem, a oprostít se od nadbytečných duplicit.¹¹³ Další úskalí § 1 odst. 1 ObčZ rozeberu v následující podkapitole.

V odborné literatuře je často kritizována nedůsledná harmonizace občanského zákoníku s právem Evropské unie, například některé směrnice Evropské unie nebyly do zákona transponovány vůbec.¹¹⁴ Ustanovení § 3015 ObčZ totiž odpovídá právnímu stavu v době, kdy byl návrh občanského zákoníku předložen vládou do Poslanecké sněmovny, a to navíc pouze částečně. Zákoník např. některé směrnice o ochraně spotřebitele neprovádí kompletně, odchyluje

¹¹⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 27.

¹¹¹ Tamtéž, s. 27–28.

¹¹² ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. LI.

¹¹³ RYBA, Jan. Ke vztahu občanského zákoníku a veřejného práva. In ŠVESTKA, J., DVORÁK J., TICHÝ L. (eds.). *Sborník statí z diskuzních fór o rekonstrukci občanského práva*. Praha: ASPI, 2007, s. 89–97.

¹¹⁴ ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. XLII–XLIII.

se od nich,¹¹⁵ některá ustanovení směrnic úplně chybí.¹¹⁶ V zákoníku chybí i odkazy na transponované směrnice v místě, kde zákonodárce transpozici provedl. Odkaz je sice obecně uveden v § 3015 ObčZ, to však značně stěžuje interpretační práci každému uživateli zákona, neboť právní předpisy je nutné vykládat konformně s evropským právem.^{[117][118]}

Podle Ireny Pelikánové „byla pominuta nejenom skutečnost, že ochrana spotřebitele je mimořádně potřebným úsekem právní regulace s ohledem na vyvíjející se způsoby komercializace zboží a služeb, ale i to, že již naše kodifikace z roku 1964 sice byla totalitní, avšak její orientace na ochranu spotřebitele byla prvkem, který není třeba odmítat a který ukazuje, že se jedná o univerzálnější trend právního vývoje, jež bychom měli být schopni zachytit.“¹¹⁹ Podle některých právníků patří právě harmonizace zákoníku s právem Evropské unie k nejslabším a nejproblematictějším oblastem celé kodifikace.¹²⁰

Přes všechna úskalí, která nová kodifikace přinesla, hodnotím tento významný legislativní počín s opatrným optimismem. Přijetí kodexu nepochybně představovalo impuls k vývoji českého práva, již před jeho přijetím a ve větší míře po nabytí jeho účinnosti se objevilo velké množství civilistické literatury, uskutečnilo se mnoho konferencí, přednášek a diskuzí týkajících se rekodifikace, což se jistě projeví na kvalitě české právní vědy. Zásadní problém spatřuji v diskontinuitě judikatury a ve vyšší míře právní nejistoty do doby, než bude vytvořena judikatura nová.

1.7.3 Vliv obecného zákoníku občanského na občanský zákoník z roku 2012

Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012 na několika místech uvádí, že jedním z významných inspiračních zdrojů byl rakouský obecný zákoník občanský, případně osnova občanského zákoníku z roku 1937. V souvislosti s tím je potřeba si uvědomit, že ABGB

¹¹⁵ TICHÝ, Luboš. Kupní smlouva a spotřebitelská kupní smlouva, včetně odpovědnosti za vady. In *Sborník XXII. Karlovarské právnícké dny*. 2014, s. 84–104.

¹¹⁶ HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721–2054). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 396.

¹¹⁷ viz např. nález Ústavního soudu ze dne 3. května 2006, sp. zn. Pl. ÚS 66/04: „Z ustanovení čl. 1 odst. 2 Ústavy, ve spojení s principem spolupráce, zakotveným v čl. 10 Smlouvy o ES, vyplývá ústavní princip, podle něhož domácí právní předpisy včetně ústavy mají být interpretovány pokud možno souladně s procesy evropské integrace a spolupráce evropských orgánů a orgánů členského státu.“ nebo rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 10. dubna 1984, sp. zn. 14/83, Von Colson and Kamann v Land Nordrhein-Westfalen.

¹¹⁸ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V (§ 1721–2520)*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, s. 178.

¹¹⁹ PELIKÁNOVÁ, Irena. Některé koncepční otázky nové kodifikace soukromého práva. In *Sborník XXII. Karlovarské právnícké dny*. 2014, s. 189–215.

¹²⁰ ŠVESTKA, DVOŘÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*., s. XLIII.

je nejstarší současně platnou kodifikací, jelikož práce na něm započaly dříve než na francouzském Code civil.¹²¹ Jako nadčasová se jeví především ustanovení §§ 16 a 17 obecného zákoníku občanského, jejichž význam byl dlouhou dobu zpochybňován, současná rakouská civilistika je však považuje za pilíře celého zákoníku a předchůdce úpravy přirozených lidských práv v občanském právu.¹²²

Rakouský občanský zákoník se samozřejmě v průběhu své existence vyvíjel, a to jak doktrinárně, tak judikaturou a četnými novelami. Novelizována byla přibližně třetina kodexu, v poslední době především v důsledku evropské legislativy. Ani to však nestačilo a v Rakousku čím dál více sílí hlasy po zásadnější reformě ABGB zejména v obecné části, v oblasti věcných práv, rodinného či obligačního práva.¹²³

Přes všechny tyto skutečnosti nadále platí, že obecný zákoník občanský je nebývale flexibilní. Kodex používá relativně neurčité dispozice, demonstrativní výčty, je napsán přirozeným jazykem. To často bývá dáváno do protikladu s německým BGB, který je známý svými rigidními pravidly, taxativními výčty a precizním jazykem. Autoři tohoto kodexu předpokládali, že právě tyto principy povedou k velké předvídatelnosti při aplikaci práva, a tudíž k vyšší míře právní jistoty. Praxe však ukázala, že více předvídatelný je zákoník rakouský, němečtí soudci se totiž v případech neupravených zákoníkem musí často uchýlovat k používání analogie a obecných principů (generálních klauzulí), což v konečném důsledku vede k vyšší míře právní nejistoty.¹²⁴

Je proto pozitivní, že se autoři občanského zákoníku z roku 2012 co do dispozitivnosti inspirovali rakouským civilním právem. Nesmíme ovšem zapomínat, že dalším nezbytným předpokladem právní jistoty je existence ustálené judikatury odpovídající aktuálnímu sociálnímu, politickému a ekonomickému kontextu. A ta bude v našich podmínkách vznikat ještě několik let, ne-li desetiletí.

Občanský zákoník se stejně jako obecný zákoník občanský hlásí k přirozenoprávním východiskům. Jelikož existuje několik teorií přirozeného práva, je velmi obtížné vymezit jeho prameny a obsah.¹²⁵ Většina přirozenoprávních teorií je postavena na lidské svobodě a rovnosti, ale existují i doktríny prosazující přirozené právo silnějšího. V extrémním pojetí pak nacistické

¹²¹ Code civil byl přijat v roce 1804, avšak západohaličský zákoník, který je s rakouským občanským zákoníkem koncepčně totožný, již v roce 1797, do nového občanského zákoníku tak bylo recipováno několik přes 200 let starých ustanovení.

¹²² KOCH, B. Komentář k § 16 ABGB. In: Koziol, H., Bydliński, P., Bollenberger, R. *Kommentar zum ABGB*. 3. vyd. Wien: Springer, 2010, marg. č. 10, 21.

¹²³ DVOŘÁK, MALÝ, ADAMOVÁ, c. d., s. 198.

¹²⁴ Tamtéž, s. 198–199.

¹²⁵ GERLOCH, *Teorie práva*, s. 229.

právo operovalo s „přirozenou“ nadřazeností árijské rasy. Jiné koncepce spatřují původ přirozeného práva v přírodě, v lidské povaze nebo v Bohu. Vlivem osvícenství rostla víra v lidský rozum, a tak byl model božského původu přirozeného práva postupně opuštěn. Původ přirozeného práva byl nově spatřován v lidském rozumu. Víra v to, že obsah přirozeného práva může být rozumově určen a rozpoznán, se promítá i do označení tohoto směru jako přirozenoprávního racionalismu. Právě tento směr velmi výrazně ovlivnil redaktory obecného zákoníku občanského a zákoník samotný. Nejzřetelnější je tento vliv v § 7 o. z. o., který se dovolává přirozených zásad právních, a v § 16 o. z. o., který prohlašoval, že každý člověk má vrozená, samotným rozumem poznatelná práva.

Zatímco prof. Martini, autor osnovy zákoníku z roku 1792, byl stoupencem filozofa a vyhraněného racionalisty Christiana Wolffa, který kladl velký důraz na rozum, ale podceňoval lidskou zkušenost (blíže o něm ve druhé kapitole), Franz von Zeiller, který byl hlavní postavou poslední fáze kodifikace, inklinoval k myšlenkám Immanuela Kanta a Martiniho osnovu v tomto duchu přepracoval.

Jak uvádí Petr Lavický, Franz von Zeiller, stejně jako Immanuel Kant, „vycházel z toho, že každý systém potřebuje regulativní principy, podle nichž je proveden. Tímto regulativním principem byly základní ideje stojící v čele celého právního řádu. Hlavní z těchto regulativních, čistě rozumových idejí, je myšlenka svobody. Kant ve svobodě viděl jediné vrozené, původní právo, které přísluší člověku bez ohledu na pozitivní právo. Bez ideje svobody není myslitelná idea práva a právního řádu. To přijímá i Zeiller a ze svobody dedukuje důsledky pro jednotlivé instituty. Zeiller tedy s Kantem ví, že člověk na svět s sebou nepřináší skutečné právo svobody, ale dívá se na to tak, jakoby je sebou přinášel. K vůdčí myšlence svobody se pojí myšlenky rovnosti před zákonem a spravedlnosti jako další regulativní principy postavené do čela obecného zákoníku občanského... Pouze na tyto tři nejvyšší základní myšlenky přirozeného práva (zásadu spravedlnosti, svobody a rovnosti před zákonem) se omezuje požadavek neměnnosti, strnulosti a věčnosti přirozeného práva. Ostatní přirozenoprávní pravidla se dle Kanta mění s poměry sociálními, kulturními a hospodářskými.“¹²⁶

Přestože od publikace obecného zákoníku občanského uplynulo víc než 200 let, občanský zákoník z roku 2012 vychází obdobně jako jeho ideový předchůdce z přirozenoprávního racionalismu, což je patrné zejména na formulaci § 19 ObčZ, který je zřetelně inspirován § 16 o. z. o.

¹²⁶ LAVICKÝ, c. d., s. 55.

Český občanský zákoník ale na rozdíl od toho rakouského uvádí, že přirozená práva jsou poznatelná nejen rozumem, ale i citem. Rozum a cit je však v některých případech těžko slučitelný. Důraz na cit je typický pro romantismus konce 18. století, který se právě vymezoval vůči přeceňování rozumu v době osvícenství. Ze spojení rozumu a citu by se tedy mohlo zdát, že redaktoři občanského zákoníku inklinují k přirozenoprávnímu mysticismu, nic takového ale důvodová zpráva ani ostatní ustanovení zákoníku nenaznačují. S ohledem na přirozenoprávní východiska nového kodexu je také zvláštní, jakým způsobem zdánlivě potlačuje princip rovnosti (viz citace důvodové zprávy v předchozí podkapitole). Jelikož zásada rovnosti před zákonem je vedle zásady spravedlnosti a svobody jednou ze základních idejí přirozeného práva, je nutné tento názor redaktorů zákoníku považovat za exces.

Vliv obecného zákoníku občanského na současný občanský zákoník je dále mimo jiné patrný v § 1 odst. 1 věty první ObčZ, který de facto přebírá ustanovení § 1 rakouského zákoníku.¹²⁷ Celý § 1 odst. 1 ObčZ zní následovně: „Ustanovení právního řádu upravující vzájemná práva a povinnosti osob vytvářejí ve svém souhrnu soukromé právo. Uplatňování soukromého práva je nezávislé na uplatňování práva veřejného.“ Toto ustanovení je přímou recepcí ABGB do našeho právního řádu, neboť obdobné ustanovení neobsahovala ani osnova občanského zákoníku z roku 1937 s rozumným odůvodněním, že „bez § 1, jenž obsahuje definici občanského práva, a nadto nevhodnou, se zákoník může dobře obejítí“.¹²⁸ Emanuel Tilsch na přelomu 19. a 20. století poměrně přesně popsal praktická úskalí při určování, co je soukromé a veřejné právo: „Protože hraniční čára mezi právem soukromým a veřejným je nejasna, jest otázka ohraničení kompetencí mezi soudy a úřady správními z nejobtížnějších. Nejjistějším vůdcem, pokud není výslovných předpisů, je tu ustálená praxe; není pravdě podobno, že by bylo lze domoci se theoreticky bezvadných všeobecných pravidel.“^{[129] [130]}

Jaromír Sedláček v komentáři z roku 1935 k ustanovení § 1 o. z. o. uvedl, že „Význam tohoto ustanovení je velmi sporný“ a dodává, že redaktoři zákoníku v předmluvě k němu uvádí, že všeobecné zásady právní jsou „dány již samotným rozumem lidským“ a mezi tyto zásady patří i rozdělení práva na soukromé a veřejné, proto je zbytečné se tímto rozdělením zabývat v občanském zákoníku. Dále uvádí, že „ustanovení § 1 o. z. o. je velmi nejasné, neboť neurčuje

¹²⁷ § 1 o. z. o. zní následovně: „Souhrn zákonů, které upravují vzájemná soukromá práva a povinnosti obyvatelů ve státě, tvoří jeho občanské právo.“

¹²⁸ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se vydává občanský zákoník z roku 1937, s. 250.

¹²⁹ TILSCH, *c. d.*, s. 10.

¹³⁰ K tomu blíže prvorepublikový Nejvyšší soud: „Nezáleží na tom, v jaké roucho oděl žalobce svůj nárok a kterak svůj nárok formuloval a o které předpisy občanského zákona jej opíral, nýbrž jen na tom, jaké povahy podle své vnitřní podstaty jest právní poměr, ze kterého jest žalobní nárok vyvozován.“ Zdroj: SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 55.

nám vlastně bližších znaků, co máme považovati za právo soukromé a co máme považovati za právo veřejné“.¹³¹

Podobně kriticky se k ustanovení § 1 odst. 1 ObčZ vyjadřují autoři většiny dostupných komentářů k současnému českému občanskému zákoníku.¹³² Naproti tomu podle Pavla Holländera „význam (tohoto ustanovení) pro právní praxi spočívá v orientaci na hledání a uvědomění si smyslu soukromého práva“.¹³³ Tento názor je však v právnické obci menšinový, co je soukromé a veřejné právo a jak se navzájem tyto systémy ovlivňují, dostatečně srozumitelně formuluje právní teorie a v návaznosti na to judikatura vyšších soudů.¹³⁴

Přestože výše uvedené závěry z období první republiky jsou platné i dnes, rozhodli se redaktoři zákoníku toto ustanovení, které neformuluje žádné pravidlo, do nového kodexu převzít. Přesto se v některých ohledech věta první § 1 odst. 1 ObčZ od § 1 o. z. o. odlišuje. Tak za prvé, rakouský zákoník nehovoří o právu soukromém, ale občanském. Vysvětlení je možné hledat v historickém kontextu; k vydělení zvláštních soukromých práv z obecného soukromého (občanského) práva, dochází až v období po vzniku obecného zákoníku občanského. Další rozdíl spočívá ve vymezení pramenů občanského, resp. soukromého práva. Obecný zákoník občanský za ně pokládal souhrn zákonů, občanský zákoník z roku 2012 hovoří o souhrnu ustanovení.¹³⁵ I když je v důvodové zprávě uvedeno, že „osnova vychází z pojetí, že se zřetelem k soukromému právu právní řád nezahrnuje jen právní předpisy, ale i jiné prameny, z nichž práva a povinnosti vyplývají. Do tohoto okruhu tedy mj. spadají i nepsané principy, zásady i zvyklosti“,¹³⁶ občanský zákoník se v § 1 odst. 1 k těmto pramenům práva nijak nevyjadřuje. Formulací „souhrn ustanovení“ tento paragraf rozšířil prameny soukromého práva v podstatě jen o podzákonné normy, avšak hned v § 3 se zákoník demonstrativním výčtem hlásí k zásadám soukromého

¹³¹ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 67–69.

¹³² Srov. např. ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. 9–12 a LAVICKÝ, *c. d.*, s. 4–17.

¹³³ HOLLÄNDER, Pavel. Odborný posudek na návrh obecné části občanského zákoníku. In *Justiční praxe*, 2002, č. 8, s. 508.

¹³⁴ viz náleží Ústavního soudu ze dne 1. prosince 1998, sp. zn. I.ÚS 41/98, kde se Ústavní soud přihlásil k mocenské teorii rozlišování soukromého a veřejného práva: „...veřejnou mocí se rozumí taková moc, která autoritativně rozhoduje o právech a povinnostech subjektů, ať již přímo, nebo zprostředkovaně. Subjekt, o jehož právech nebo povinnostech rozhoduje orgán veřejné moci, není v rovnoprávném postavení s tímto orgánem a obsah rozhodnutí tohoto orgánu nezávisí od vůle subjektu. Institut ‚veřejné moci‘ je vnímán jako institut, zahrnující přímou ‚moc státní‘ a dále ‚zbývající veřejnou moc‘. Státní mocí disponuje sám stát a zabezpečuje ji prostřednictvím svého zvláštního aparátu. Tzv. zbývající veřejná moc je v příslušném rozsahu svěřena subjektům nestátního charakteru ke správě veřejných záležitostí, je od státní moci v jistém smyslu odvozena a nemůže s ní být v rozporu. S veřejnou mocí přitom souvisí neoddělitelně nerovnost v postavení subjektů ve vztazích touto mocí ovládaných.“ a náleží Ústavního soudu ze dne 10. ledna 2001, sp. zn. Pl. ÚS 33/2000, kde se Ústavní soud vyjadřuje ke vztahu soukromého a veřejného práva: „Právní řád České republiky je sice založen na dualismu veřejného a soukromého práva, toto rozlišování práva na dvě velké oblasti vycházející z klasického římského práva nelze však pojímat dogmaticky, ale s přihlédnutím k moderním tendencím vývoje práva a také k vlivu evropského komunitárního práva. V současné době není soukromé a veřejné právo odděleno ‚čínskou zdí‘. Dochází k častějšímu a užšímu prolínání, kombinaci i vzájemnému intenzivnímu ovlivňování prvků soukromoprávních a veřejnoprávních.“

¹³⁵ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 4.

¹³⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 26.

práva. Problematické se jeví i použití spojení „vzájemná práva a povinnosti“, které vyvolává dojem, že není rozdílu mezi absolutními a relativními vztahy, což právní doktrína až na výjimky odmítá. Soukromé právo nepochybně upravuje také jednostranná práva a povinnosti (například část třetí občanského zákoníku upravující absolutní majetková práva).

Zahraniční (např. rakouská) právní doktrína soukromé právo vymezuje dvěma základními definičními znaky, a to zásadou autonomie vůle, kterou občanský zákoník poněkud složitě formuluje až v § 3 odst. 1, a zásadou rovnosti stran, ke které se občanský zákoník nehlásí vůbec^[137] ^[138] (což lze překlenout výkladem, viz výše).

Příliš povedená není ani věta druhá § 1 odst. 1 ObčZ, která říká, že „uplatňování soukromého práva je nezávislé na uplatňování práva veřejného“. Existuje řada příkladů, kde striktní oddělení veřejného a soukromého práva nedává smysl. Jmenujme například povinnost nahradit škodu způsobenou trestným činem (což je veřejnoprávní delikt). Petr Lavický uvádí, že řadu ustanovení soukromého práva nelze aplikovat bez civilního práva procesního. Platí to zejména v případech, kdy občanský zákoník povolává soud, aby rozhodoval konstitutivně, což činí ve větším počtu případů než předchozí kodex.¹³⁹ Například vznik právnické osoby je vázán na veřejnoprávní akt, a přesto se tato skutečnost soukromoprávních vztahů výrazně dotýká.

Ostatně jednoznačně se k této problematice vyjádřil i Ústavní soud v nálezu ze dne 6. února 2007, sp. zn. I. ÚS 531/05: „Ačkoli daňové předpisy zcela jistě náleží k právu veřejnému, nelze mít za to, že mezi právem veřejným a soukromým je nepřekonatelná mez a že předpisy práva veřejného jsou aplikovatelné zcela bez ohledu na právo soukromé. Právo soukromé a právo veřejné jsou dvě pouze relativně oddělené části jednotného právního řádu. Relativnost jejich oddělení spočívá v tom, že primárně směřují k ochraně odlišných zájmů. Veřejné právo směřuje primárně k ochraně zájmů veřejných a soukromé právo primárně k ochraně zájmu jednotlivců. To však neznamená, že právo soukromé nemůže odkazovat či navazovat na některé pojmy práva veřejného nebo tyto pojmy recipovat a vice versa. Odkazuje-li proto veřejné právo na pojem práva soukromého, je povinností příslušného orgánu, který je činný na poli práva veřejného, interpretovat a aplikovat i tyto soukromoprávní pojmy.“

¹³⁷ LAVICKÝ, c. d., s. 5.

¹³⁸ BYDLINSKI, Peter. *Bürgerliches Recht. Band I. Allgemeiner Teil. 5. vydání.* Wien: Springer, 2010, s. 2.

¹³⁹ LAVICKÝ, c. d., s. 13–14.

Tento výklad lze tedy uzavřít tak, „že rozlišování veřejného a občanského práva není důvodem k jejich izolaci a nesmí vést k jejich odtržení; naopak, oba normové komplexy musejí dohromady tvořit jednotný a vnitřně bezrozporný právní řád“.¹⁴⁰

Dalším příkladem přímé recepce rakouského zákoníku do občanského zákoníku z roku 2012 je jeho ustanovení § 2 odst. 2, které zní následovně: „Zákonnému ustanovení nelze při-kládat jiný význam, než jaký plyne z vlastního smyslu slov v jejich vzájemné souvislosti a z jasného úmyslu zákonodárce; nikdo se však nesmí dovolávat slov právního předpisu proti jeho smyslu.“ Autoři se nepochybně inspirovali ustanovením § 6 o. z. o.: „Zákonu při používání nesmí býti dáván jinaký smysl, než jaký vychází z vlastního smyslu slov v jejich souvislosti a z jasného úmyslu zákonodárcova.“ Ani v tomto případě vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937 ust. § 6 o. z. o. nepřevzal, byť s určitými pochybnostmi vyjádřenými v důvodově zprávě.¹⁴¹ Naproti tomu obsahoval zdařilejší formulaci v § 2: „Při užívání zákona jest hleděti především ke smyslu slov v jich souvislosti se zřetelem k ostatním předpisům právním. Není také pouštěti se zřetele základ, z kterého zákon vznikl.“

Významný český právník 1. pol. 20. století Jan Krčmář se k § 6 o. z. o. vyjádřil poměrně kriticky, když uvádí, že výklad podle vlastního smyslu slov a podle úmyslu zákonodárce (tedy užití historického výkladu) může vést k odlišným závěrům: „vykládajíce tento § 6, pohybujeme se ve vadném kruhu, ježto nám ukládá výsledků z jeho výkladu vytěžených užití na jeho výklad vlastní. Činí nad to náš úkol povážlivě obtížným, že není snadno vyhověti úkolu jím uloženému, když by jednak ze zvláštního smyslu užitých slov v jejich souvislosti, jednak z jasného úmyslu zákonodárcova se podávaly smysly různé. S druhé strany lze však říci, že ustanovení § 6 je tak málo obsažné, že sotva brání užití kterékoli z method interpretačních vůbec obvyklých.“¹⁴²

Podobně Jaromír Sedláček uvádí, že historický výklad není možné přeceňovat a dodává, že při výkladu občanského zákoníku „máme vzítí za základ smysl slov, která zjistíme z prostředí, kdy zákon vznikl, ale musíme na zákon pohlížeti kulturním prostředím nynějším“.¹⁴³

¹⁴⁰ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 14.

¹⁴¹ „Komisi superrevisní bylo jasno, že, modernisující občanský zákoník, §§ 6 a 7 v té formě, jak jsou tekstovány, zachovati nemůže, a to tím spíše, když skoro celý obsah úvodu byl vynechán. Jejich tekst je napojen příliš duchem 18. století, než aby při revisi občanského zákoníka jen poněkud vydatnější mohly obstáti. Bylo však uvažováno o tom, zdali by v nějaké jiné formě podstatný jejich obsah nemohl býti zařaděn buď do zákoníka samého nebo do předpisů uvozovacích a prováděcích... Zůstalo na tom, že ustanovení ať o výkladu vědeckém, ať o obdobném užití zákona nově redigována býti nemají... Podobá se pravdě, že ti, kdo jsou povoláni zákony aplikovati, nejen nepotřebují takových předpisů, nýbrž spíše že by jakýkoli takový předpis ne dost obezřetně formulovaný jim překážel.“ Zdroj: Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se vydává občanský zákoník z roku 1937, s. 250.

¹⁴² KRČMÁŘ, *c. d.*, s. 64.

¹⁴³ SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 100.

Ostatně také prvorepublikové soudy § 6 o. z. o. vykládaly podobně: „Při výkladu určitých slov v zákoně dlužno zjistiti především vlastní význam slov těch v jejich souvislosti a pak zřejmý úmysl zákonodárcův; projevy jinaké (zejména důvodové zprávy, protokoly o schůzích zákonodárných sborů) mohou snad býti někdy cennou pomůckou vykládací, nikdy však do té míry, aby doplňovaly nebo nahrazovaly text zákona něčím, co v něm provedeno není.“¹⁴⁴

Použití věty „není také pouštěti se zřetele základ, z kterého zákon vznikl“ v návrhu zákoníku z roku 1937 tak jasně reaguje na výše uvedenou kritiku a zdůrazňuje, že historická metoda výkladu práva má být toliko podpůrná, proto je zvláštní, že zákonodárce v případě občanského zákoníku z roku 2012 recipoval původní, nepřesnou formulaci obsaženou v ABGB.

Historický výklad je problematický i z toho důvodu, že se v jeho chápání historicky střetávají dva přístupy, a to tzv. historický výklad subjektivní a objektivní. Zastánci prvního přístupu tvrdí, že podstatné je zkoumat vůli zákonodárce v době přijetí zákona a následně ve smyslu této vůle by měl být příslušný předpis interpretován.¹⁴⁵ Druhá část teoretiků tvrdí, že je nutné zkoumat účel a smysl právního předpisu v kontextu doby jeho aplikace,¹⁴⁶ čímž se tato metoda blíží (a někteří teoretici je dokonce zaměňují)¹⁴⁷ teleologické metodě výkladu.¹⁴⁸ Druhou variantu preferuje (nutno říci, že zcela logicky) i Ústavní soud, kdy např. v nálezu ze dne 20. prosince 2007, sp. zn. IV. ÚS 1133/07, uvádí: „Ústavní soud sdílí názor, že platné zákony jsou soubory pravidel psaných pro přítomnost a nejsou pouze historickým reliktem doby, v níž byly vytvořeny. Řada zákonů z doby před rokem 1990 proto musí být interpretována ve světle principů, na nichž je založen náš právní řád a vlastně celý stát, principů, které platné právo neznalo v době vytváření těchto předpisů.“¹⁴⁹

Přes výše uvedené výhrady formulované Ústavním soudem, prvorepublikovou i současnou právní doktrínou a i přes to, že význam historické metody výkladu právních předpisů klesá,¹⁵⁰ se zákonodárce v případě občanského zákoníku z roku 2012 přihlásil k použití subjektivní historické metody výkladu (formulací „z jasného úmyslu zákonodárce“).

¹⁴⁴ Boh. Fin. 3830 z: ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 139.

¹⁴⁵ DVOŘÁK, MALÝ, ADAMOVÁ, *c. d.*, s. 200–201.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 44.

¹⁴⁸ PETROV, J., VÝTISK, M., BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 16.

¹⁴⁹ Obdobně např. nálezu Ústavního soudu ze dne 6. února 2007, sp. zn. IV. ÚS 814/06, kde Ústavní soud postuluje, že úlohou objektivně-teleologického výkladu je „vystihnout smysl a účel právní normy v souvislosti s potřebami společnosti v aktuální situaci, v níž se má norma realizovat“.

¹⁵⁰ BYDLINSKI, Peter. Komentář k § 6 ABGB. In: Koziol, H., Bydliński, P., Bollenberger, R. *Kommentar zum ABGB*. 3. vyd. Wien: Springer, 2010, marg. č. 10, 21.

Další úskalí, které je výše naznačeno ústy Jana Krčmáře, a jehož závěry platí i dnes, spatřuji v tom, že ačkoliv má § 2 občanského zákoníku z roku 2012 stanovit vodítka pro výklad soukromoprávních právních předpisů, sám není ničím jiným než zákonem stanoveným pravidlem, které je nutné interpretovat; má totiž stejnou právní sílu jako ostatní zákonná pravidla, jež podle něj mají být vyložena.¹⁵¹

Interpretace právních norem musí respektovat závěry plynoucí z ústavního pořádku artikulované především Ústavním soudem, který se již mnohokrát zabýval právě problematikou výkladu právních předpisů. K tomu viz např. nálezy Ústavního soudu, sp. zn. Pl. ÚS 33/97: „Jazykový výklad představuje pouze prvotní přiblížení se k aplikované právní normě. Je pouze východiskem pro objasnění a ujasnění si jejího smyslu a účelu (k čemuž slouží i řada dalších postupů, jako logický a systematický výklad, výklad *e ratione legis* atd.). Mechanická aplikace abstrahující, resp. neuvědomující si, a to buď úmyslně nebo v důsledku nevdělanosti, smysl a účel právní normy, činí z práva nástroj odcizení a absurdity,“ nebo IV. ÚS 426/09: „V návaznosti na tyto teze lze říci, že v obecném základu úvah o přijetí závěru o obsahu právní normy (právního předpisu) takto Ústavní soud akceptuje teleologický výklad jako interpretační přístup jazykovému na roveň postavený, jenž je způsobilý v kontextu racionální argumentace představovat významný korektiv při zjištění obsahu právní normy.“

Souhlasím s Petrem Lavickým, který došel k podobným závěrům jako komentátoři obecného zákoníku občanského a říká, že se „nelze domnívat, že by § 2 ObčZ měl sloužit k tomu, aby představoval bariéru pro možný budoucí vývoj právních názorů v teorii a praxi na interpretaci a aplikaci právních předpisů. Z tohoto hlediska je možno nahlížet na § 2 ObčZ tak, že jeho funkce je především pomocná či výstražná; zdůrazňuje, že právo zdaleka není text zákona a že úkolem soudce je vždy hledání spravedlnosti“.¹⁵²

Tuto pasáž můžeme uzavřít konstatováním, že vliv obecného zákoníku občanského na současný český občanský zákoník je velice zřetelný. V některých případech je taková inspirace bezesporu pozitivní (např. co se týče vysoké míry dispozitivnosti zákoníku), jindy je však více než diskutabilní. To platí zejména v případě výše pospané přímé recepce ustanovení § 1 a § 6 o. z. o. Rakouská civilistika občanský zákoník vykládá v kontextu judikatury vytvářené po více než 200 let a mnohdy dochází k interpretacím, které jsou v přímém rozporu s textem

¹⁵¹ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 39.

¹⁵² Tamtéž, s. 39–40.

zákona. Převzetí některých celých ustanovení ABGB do současného občanského zákoníku bez náležitého judikatorního a doktrinálního pozadí se tak jeví jako velice riskantní.

Po tomto výkladu, který je ovšem nezbytný pro pochopení historického a filozofického kontextu vzniku obou kodexů, který se odráží ve všech institutech jimi upravených (včetně právní úpravy osob), konečně můžeme pokračovat částí zaměřenou na historický vývoj pojmu osoba, a to od antiky až po recentní teorie osob v právním smyslu.

2 Historický vývoj pojmu osoba

Aby bylo možné se vůbec věnovat právní úpravě fyzických osob v obecném zákoníku občanském a v občanském zákoníku z roku 2012, je důležité se podívat na historický vývoj pojmu osoba v právním smyslu a jeho vztah k člověku jako takovému, a to nejen na území českých zemí. Dnešní význam pojmu „osoba“ a jeho odlišení od pojmu „člověk“ je totiž výsledkem dlouhého a komplikovaného historického vývoje. Právo až v relativně pozdní fázi přebíralo výsledky tohoto vývoje, který probíhal v jiných společenských oborech. Bez tohoto vývoje by právní doktrína nedospěla k dnešnímu pojetí osoby.

2.1.1 Pojem osoba v antice

Pojem osoba (řecky *prosopon*, latinsky *persona*) se zrodil a oddělil od označení člověka (řecky *anthropos*, latinsky *homo*) v antice. Podle některých názorů se tak stalo až s rozšířením křesťanství, ale není tomu tak.¹⁵³ Původním řeckým výrazem k označení člověka byl pojem *anthropos*. Vedle něj se používaly výrazy *soma* nebo *psyché*, které sloužily k označení konkrétní (individuální) charakteristiky člověka. Výraz *soma* používal řecký básník Hésiodos k označení konkrétního individuálního člověka tvořícího předmět pozorování jinou osobou. Pojmu *soma* a jeho latinského ekvivalentu *caput* bylo později užíváno „k označení individua jako osoby v právním smyslu“.¹⁵⁴

Namísto dvou výše uvedených pojmů se ale postupně začal prosazovat výraz *prosopon*. Původně se toto slovo používalo k označení divadelní masky v antických komediích a tragédiích. Podle Aristotela byl původní význam tohoto slova „tvář“, nebo „obličej“, takže souvislost s divadelní maskou je zřejmá. Vývoj významu slova *prosopon* však pokračoval, později byl tímto pojmem označován typ člověka, který daná maska představovala. Z typu člověka pak byl již krok k označení divadelní role a nakonec byl abstrakcí význam tohoto slova přenesen na označení společenské role, resp. poslání daného člověka ve společnosti, což jsou znaky charakterizující jednotlivce. Na konci vývoje tak starořečtina výrazu *prosopon* přiznávala význam charakterizující jednotlivce vzdáleně podobný dnešnímu pojmu „osoba“.¹⁵⁵

¹⁵³ Tento názor zastával například Jaromír Sedláček: „Rozlišení je dáno teprve křesťanstvím a teprve v křesťanské éře počíná se užívat slova *persona* ve smyslu osobnosti, t.j. bytost sebevědomá, rozumná, svobodná, stanovící si své cíle.“ Zdroj: SEDLÁČEK, c. d., s. 137–138.

¹⁵⁴ HURDÍK, Jan. Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2000, č. 3, s. 307.

¹⁵⁵ HURDÍK, Jan. *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 20.

Podobně jako v jiných oborech převzala latina řecké pojmosloví týkající se člověka a osoby i s jeho vývojovými tendencemi. Dominantním výrazem v antickém Římě se tak pro označení jednotlivce, resp. jeho charakteristik nebo vlastností stal pojem *persona*, který stejně jako v případě pojmu *prosopon* dříve označoval masku.¹⁵⁶ Je příznačné, že stejně jako je v současné době obtížné formulovat vymezení pojmu osoba, tak dodnes nebyl zcela objasněn význam latinského pojmu *persona* ve všech jeho nuancích. V Římě dále probíhal vývoj významu tohoto slova a používalo se jej ve smyslu osoby v právním smyslu, k označení sociální role člověka, jeho charakteru či k označení filozofického pojmu osoba.¹⁵⁷ Podle Jana Hurdíka se „výraz *persona* současně zevšeobecňuje a vyjadřuje zásadně lidské individuum vybavené rozumem“.¹⁵⁸

Je však potřeba mít na paměti, že pojem osoby v antice nijak nekoresponduje s abstraktním pojetím osob v právním smyslu v dnešní době, a to ať osob fyzických nebo právnických. Přestože se může na první pohled zdát, že výraz *persona* měl v antickém Římě dvojitý význam – první by zahrnoval všechny svobodné lidi i otroky, druhý pak pouze osoby v právním smyslu, tedy pouze svobodné lidi – není tomu tak. Dokazuje to skutečnost, že římský právník Gaius ve své Učebnici práva ve čtyřech knihách (*Institutionum comentarii quattuor*) v části věnované právnímu postavení lidí (*De condicione hominum*) uvádí následující: „A základní rozdělení práva osob je tedy takové, že všichni lidé jsou buď svobodní anebo otroci.“¹⁵⁹ Dále pak hovoří o *persona servilis* nebo *persona servi*.¹⁶⁰ To samozřejmě není v rozporu s tím, že Gaius otroky zařazuje mezi *res corporales* (věci hmotné), otrok byl zároveň osobou i věcí. Otroci byli nadáni určitými právy – římské právo znalo například institut *peculium*, na základě kterého mohli otroci držet a spravovat určitý majetek, který jim svěřil *pater familias*. Otroci byli zároveň objektem právních vztahů, mohli s nimi být obchodováno jako s jinými věcmi.¹⁶¹ Určitou zajímavostí je, že ve starověkém Římě byly chrámy a jiné náboženské a státní instituce nadány určitou formou právní subjektivity, a to z toho důvodu, že tyto subjekty byly odpojeny od „ducha člověka“.¹⁶²

¹⁵⁶ ŠEJVL, Michal. Subjekt práva jako maska. In: HAVEL, B., PIHERA, V. (eds). *Soukromé právo na cestě: eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 314–327.

¹⁵⁷ BERAN, Karel. *Pojem osoby v právu*. Praha: Leges, 2012, s. 13.

¹⁵⁸ HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 308.

¹⁵⁹ V originále (I, 9) „Et quidem summa divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi.“ Zdroj: KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 42–43.

¹⁶⁰ Tamtéž; I, 121; III, 189; s. 72, 232.

¹⁶¹ VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN, R. Legal personhood in the age of artificially intelligent robots. In W. BARFIELD, & U. PAGALLO (Eds.). *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence*. Camberley, Surrey: Edward Elgar Publishing Limited, 2018, s. 218.

¹⁶² Tamtéž, s. 221.

Podle mého názoru pojem *persona* z antického období nemůžeme ztotožňovat s dnešním pojmem osoby v právním smyslu, tento pojem byl v tehdejší době mnohoznačný a pravděpodobně neměl žádný právně-technický význam. Souhlasím tedy s Karlem Beranem, který říká, že „starověká a současná koncepce pojmu osoby nemají téměř nic společného“.¹⁶³ Pro tvrzení Jana Hurdíka hodnotícího antické období tak, že „lze v současné právní literatuře a právní terminologii spatřovat výrazná rezidua kořenů, z nichž pojem osoba historicky vyrůstal“,¹⁶⁴ nenacházím oporu. Tento výklad lze tedy uzavřít tak, že v době antiky sice došlo k formování pojmu osoba ve smyslu lidského individua vybaveného rozumem, nicméně nelze přeceňovat význam tohoto vývoje pro dnešní konstrukt osoby v právním smyslu.

2.1.2 Pojem osoba v raném a vrcholném středověku

Nový impuls k vývoji vnímání pojmu osoba přišel možná poněkud nečekaně v období raného a vrcholného středověku. Podle Jana Hurdíka dochází v tomto období „k všeobecnému přijetí pojmu osoba jako obecné charakteristiky vyjadřující sice lidské vlastnosti, avšak na natolik schematické a obecné úrovni, které umožnily pojem osoba – vybavený specificky tomuto pojmu přiznanými vlastnostmi – osamostatnit od jeho původního nositele, tj. člověka a formulovat jej jako samostatnou myšlenkovou konstrukci a následně jako entitu, která byla schopna stát se činitelem z nejvýznamnějších, tj. subjektem společenských resp. právních vztahů, bez ohledu na to, zda je přímo spojena s lidskou biosociální existencí či nikoliv“.¹⁶⁵

Středověké chápání osoby bylo ovlivněno křesťanskou teologií, která tento pojem obohatila tím, že označovala trojjediného Boha jako jedinou božskou substanci (*tres personae, una substantia*). Karel Beran uvádí, že „osoba je tedy konfrontována se svou podstatnou (*substantia*) a představuje transformovanou jevovou podobu jediné božské substance“.¹⁶⁶ Jan Hurdík dodává, že se „v křesťanském učení o Svaté trojici pojmu osoba užívá k označení jedince existujícího sama o sobě, dále neredukovatelného a vymezeného vůči okolnímu prostředí“.¹⁶⁷

¹⁶³ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 16.

¹⁶⁴ HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 308.

¹⁶⁵ HURDÍK, *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*, s. 21.

¹⁶⁶ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 16.

¹⁶⁷ HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 308.

Vývoj pojmu osoba trvale ovlivnil křesťanský teolog a filozof Boëthius touto definicí: „Osoba je individuální substance rozumové přirozenosti.“¹⁶⁸ K tomu dodává, že základním elementem definice osoby je autonomie. Zároveň však říká, že „Otec je otcem někoho, Syn je synem někoho a Duch je duchem někoho“,¹⁶⁹ čímž zdůrazňuje vedle autonomie vztahovou rovinu pojmu osoba, samozřejmě pouze v mezích výkladu o Svaté trojici.

Nejasnosti v otázce, jestli má být osoba charakterizována pouze v dimenzích substance nebo v dimenzích vztahu, se pokusil odstranit jeden z nejvýznamnějších křesťanských filozofů Tomáš Akvinský, který přichází s pojmem „subsistentní vztah“, nicméně opět pouze ve vazbě na Svatou trojici. V případě lidí naopak v pojmu osoba vztahový prvek odmítá, protože „podstatou Boha je komunikabilita, podstatou člověka je nekomunikabilita“.¹⁷⁰ Podle Jana Hurdíka dále Tomáš Akvinský v souvislosti s osobou užívá pojmu subjekt, který ztotožňuje se substancí a který nabývá různých významů v závislosti na konkrétnosti jeho posuzování. Je-li subjekt chápán jako rozumová substance, je nazýván osobou. Tyto závěry Akvinského směřují k modernímu pojetí osoby ve smyslu sebeuvědomění a odpovědnosti za své vlastní činy.¹⁷¹

Jan Hurdík uzavírá, že ve výše uvedených závěrech křesťanských myslitelů, jsou definovány všechny obecně přijímané znaky osoby v právním smyslu.¹⁷² S tímto závěrem nesouhlasí Karel Beran, který říká, že se vliv středověké teologie a dogmatiky „na abstraktní pojem osoby v právním smyslu přeceňuje“.¹⁷³ Já se s tímto názorem se ztotožňuji, neboť se dosud nepodařilo prokázat, jestli se opravdu jedná o abstraktní koncepci osoby, nebo jde spíše o antropomorfní smýšlení tehdejších lidí. Pro starověk i středověk bylo typické, že nadpřirozeným bytostem lidé přisuzovali lidské vlastnosti, Bohu a svatým tak byla přiznána právní subjektivita. Za bytosti byly dokonce považovány zvířata, stromy či předměty denní potřeby,¹⁷⁴ což je dnešnímu konceptu osoby velmi vzdálené.

Křesťanskému myšlení je také vlastní myšlenka duchovního rozměru osoby. V náboženských textech najdeme často odkazy na to, že osoba je definována „přítomností duše“. Podle

¹⁶⁸ FAIRWEATHER, Eugene R. *A Scholastic Miscellany: Anselm to Ockham*. Westminster John Knox Press; Ichthus ed edition, 1956, s. 334.

¹⁶⁹ ZICCARDI, M. James. *Fundamental Boethius: A Practical Guide to the Theological Tractates and Consolation of Philosophy*. Lulu Press, Inc, 2012, second tractate.

¹⁷⁰ V anglickém překladu *De potentia* je uvedeno následující: „The word person signifies one that subsists in the divine nature distinctly and incommunicably: whereas the word God signifies one who has the divine nature without reference to distinction or incommunicability: hence the comparison fails.“ Zdroj: AKVINSKÝ, Tomáš. *De potentia, IX „The divine persons“*. [online]. [cit. 2019-01-25]. Dostupné z: <<https://dhspriority.org/thomas/QDdePotentia9.htm>>.

¹⁷¹ HURDÍK, *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnicím se světě*, s. 22.

¹⁷² HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 309.

¹⁷³ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 17.

¹⁷⁴ BYDLINSKI, Franz. Die „Person“ im Recht. In: Kalss, S., Nowotny, Ch., Shauer, M. (eds.). *Festschrift Peter Doralt zum 65. Geburtstag*, Wien, 2004, s. 81.

katechismu katolické církve je slovo „duše“ definováno následovně: „Duše znamená duchovní princip v člověku.“ Duše se dále považuje za základ lidského vědomí a svobody. Svoboda rozhodování je pak etickým a právním základem odpovědnosti, kterou jsme jakožto přirozené bytosti nadáni.¹⁷⁵

Středověké křesťanství přišlo ještě s jedním významným konceptem – tzv. *corpus mysticum*, což lze chápat jako společenství věřících. Tehdejší významný právník Sinibaldus Fliscus (později papež Innocens IV.) si všiml, že když došlo k nějakému majetkovému sporu mezi církevními řády nebo úřady, žalobce druhý subjekt žaloval vždy jménem církve. Přišlo mu nelogické, že na obou stranách sporu stojí tentýž subjekt, a tak přišel s konceptem, kdy právní subjektivitu přiznal nejen církvi jako takové, ale i církevním úřadům a dokonce i církevním statkům.¹⁷⁶ Zde můžeme zřetelně vidět kořeny moderní konstrukce právnických osob.

2.1.3 Pojem osoba v raném novověku

Pro další vývoj pojmu osoba v právním smyslu byl významný koncept tzv. morální osoby. Pojednání o tomto konceptu musíme začít u významného německého právního teoretika, žijícího v letech 1632–1694, Samuela von Pufendorfa.¹⁷⁷ Jeho dílo *De iure naturae et gentium libri octo* z roku 1672 se obecně považuje za základ, z něhož vychází pozdější pojetí pojmu morální osoby. Samuel von Pufendorf však nechápal morální osobu jako pozdější právní doktrína (tedy výhradně jako sdružení osob), nýbrž tento pojem vztahoval k jedinci „jako jednu z forem morálních jsoucen“.¹⁷⁸ Sociální status člověka určuje to, jaké má morální povinnosti a podle toho, jak se mu daří tyto povinnosti plnit, je morální osobou. Pojem morální osoby však má podle Samuela von Pufendorfa i druhý význam zahrnující skupinu osob. Osoby sdružené v této složené morální osobě však nesledovaly žádný společný cíl, spojoval je pouze společný status, takže v tomto případě nemůžeme hovořit o analogii s moderním pojetím právnické

¹⁷⁵ VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN, R. *Legal personhood in the age of artificially intelligent robots*, s. 221.

¹⁷⁶ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 18.

¹⁷⁷ Samuel von Pufendorf (původně jen Samuel Pufendorf; do šlechtického stavu byl povýšen roku 1684) se narodil roku 1632 v Sasku, nedaleko hranic s Českým královstvím, v rodině luteránského pastora. Zpočátku studoval teologii na Univerzitě v Lipsku, ale brzy přešel do Jeny, kde vystudoval právní fakultu. Po studiu se stal učitelem v rodině švédského vyslance v Dánsku. Během krize ve švédsko-dánských vztazích byl Samuel von Pufendorf (spolu s dalšími vyslanci a personálem) zajat. Právě v dánském zajetí položil Samuel von Pufendorf základy pro své budoucí dílo *Elementa jurisprudentiae universalis libri duo*, vydané v Leidenu roku 1661. Tuto práci věnoval falckému hraběti kurfiřtovi Karlu I. Ludvíkovi (1617-1680), který pro Samuela von Pufendorfa vytvořil novou profesuru „přirozeného práva a práva národů“ na Univerzitě v Heidelbergu. Právě v Heidelbergu pak napsal svá další významná díla, jmenovitě *De jure naturae et gentium libri octo* v roce 1672 a o rok později pak *De officio hominis et civis*. Je považován za průkopníka přirozeného práva, ve svém díle navázal na Hugo Grotia a Thomase Hobbesa. Silně ovlivnil německé i francouzské osvícence. Později působil jako historikograf na švédském a brandenburském dvoře, kde také roku 1694 zemřel. Zdroj: BERAN, Karel. Kdy a proč byla nahrazena „osoba“ právním subjektem? In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2011, č. 2, s. 113.

¹⁷⁸ BERAN, *Kdy a proč byla nahrazena „osoba“ právním subjektem?*, s. 113.

osoby. Pufendorf navázal na myšlenky Thomase Hobbesa, který ve svém díle *Leviathan* osobu definoval takto: „Osobou je ten, jehož slova nebo činy jsou považovány buď za jeho vlastní, nebo jsou přičítány jinému člověku nebo jakékoli jiné věci, ať už skutečně, nebo fikcí. Pokud jsou tato slova a činy považovány za jeho vlastní, pak se nazývá fyzickou osobou. Pokud jsou přičítány někomu jinému, hovoříme o předstírané nebo umělé osobě.“¹⁷⁹ Thomas Hobbes tedy také rozlišoval dvě kategorie osob, byť jim nepřisuzoval aspekt morality, jako tomu bylo v případě Pufendorfa.

Další osobností, která přispěla k rozvoji konceptu morální osoby, byl německý filosof Christian Wolff žijící v letech 1679–1754.¹⁸⁰ Christian Wolff opustil koncept morálního jsoucná a jako výchozí bod svých úvah určil morálního člověka (*homo moralis*). Podle něj morální stav (resp. status), který morální člověk získává (tím se neliší od Samuela von Pufendorfa), již není na rozdíl od Pufendorfovy teorie externím objektivním prvkem, ale určitým subjektivním závazkem a oprávněním. Nicméně morální status nevytváří z člověka osobu v právním smyslu, ale pouze ve smyslu konkrétních práv a povinností.¹⁸¹ Christian Wolff zároveň říká, že každý člověk má základní přirozenou povinnost zachovat svůj vlastní život, kterou nazývá obecnou obligací (*obligatio universalis*). Z dodržování této povinnosti dovozuje morálnost člověka. Tento přístup je rozdílný od dnešní koncepce lidských práv, kdy je právo na život výhradně právem, nikoliv povinností. Christian Wolff nicméně z povinnosti morálního člověka dovozuje, že člověk má zároveň právo žít, z toho plyne i minimální rozsah práv, která může požadovat po svém okolí a která nejsou již vyvozována z vnějšku, nýbrž právě z přirozenosti morální osoby.¹⁸² Jelikož Christian Wolff přisuzuje osobě univerzální obligaci zachovat svůj život, ani u něj nenalezneme paralelu k modernímu pojetí právnických osob, právní subjektivitu přiznává pouze jednotlivcům – lidem.

¹⁷⁹ HOBBS, Thomas. *Hobbes's Leviathan*. Oxford: Clarendon Press, 1929, s. 123.

¹⁸⁰ Christian Wolff se narodil v roce 1679 ve Wroclawi, která tehdy náležela českému království. Stejně jako Samuel von Puffendorf vystudoval Univerzitu v Jeně, konkrétně matematiku, fyziku a filosofii. V roce 1706 se stal profesorem na Univerzitě v Halle v Prusku. Wolffův racionalismus nesli nelibě pietisté, jejichž centrum bylo právě na Univerzitě v Halle. Do otevřeného konfliktu se Christian Wolff dostal poté, co uveřejnil práci *Rede über die praktische Philosophie der Chinesen*. V roce 1723 jej pruský král Fridrich Vilém I. zbavil profesorského místa a bylo mu nařízeno, aby do 48 hodin opustil Prusko, jinak mu hrozil trest smrti oběšením. Christian Wolff odešel do Saska, kde působil na Marburské univerzitě. Zde se stal podobně oblíbeným a vyhledávaným studenty jako na Univerzitě v Halle. V roce 1740 zemřel Fridrich Vilém I., jeho nástupcem se stal Wolffův obdivovatel Bedřich II. Veliký, který jej povolal zpět do Halle. Zde se později stal univerzitním kancléřem a obdržel rovněž titul barona. Zdroj: BERAN, *Kdy a proč byla nahrazena „osoba“ právním subjektem?*, s. 113.

¹⁸¹ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 24.

¹⁸² BERAN, *Kdy a proč byla nahrazena „osoba“ právním subjektem?*, s. 113.

O zásadnější posun ve vnímání pojmu morální osoby se v 18. století zasadil německý právník a filozof Daniel Nettelbladt¹⁸³ (žijící v letech 1719–1791), který v roce 1749 vydal významné dílo *Systema elementare universae iurisprudentiae naturalis*. Význam jeho díla spočívá v tom, že již rozlišuje „osobu přirozenou“ a „osobu morální“. Člověk je na jedné straně označen jako přirozená osoba, zároveň s tím je ale i osobou v právním slova smyslu jakožto *homo moralis*. Právní postavení osoby pak vyplývá ze statusu člověka. Představa člověka jako subjektu práv a povinností se stává samozřejmostí. Nettelbladt dále jako morální osobu vnímá, na rozdíl od Christiana Wolffa, také sdružení osob. Individua sdružená v takové morální osobě sice stále spojoval na základě sdílení společného statusu, takže morální osobě v jeho pojetí stále nemůžeme přiznat právní subjektivitu v dnešním slova smyslu, společný status se však již začínal nenápadně projevovat prosazováním společného cíle sdružených osob.¹⁸⁴ Morální osoba ve smyslu sdružení osob má podle něj reálný obsah, resp. vlastní právní kvalitu projevující se právy a povinnostmi odlišnými od práv a povinností jednotlivých osob.¹⁸⁵ Tento aspekt vnímám jako velký pokrok v chápání pojmu právnické osoby.

Na základě výše uvedeného můžeme tuto část uzavřít tak, že Samuel von Pufendorf, Christian Wolff i Daniel Nettelbladt významně přispěli k rozvoji chápání osoby v právním smyslu. Zatímco Samuel von Pufendorf ještě vnímal morální osobu jako jednu z forem morálních jsoucen, Christian Wolff morálnost člověka odvozoval z dodržování povinnosti zachovat vlastní život, z čehož pro člověka plyne i minimální rozsah práv, která může požadovat po svém okolí. Vývoj završil Daniel Nettelbladt, který každého člověka chápe jako osobu v právním smyslu – *homo moralis*. Zároveň v jeho myšlenkách spatřujeme zárodky moderního pojetí právnické osoby, projevující se tím, že sdružením osob přiznával práva a povinnosti odlišné od práv a povinností jednotlivých osob, které takové sdružení tvoří.

Všem třem výše uvedeným myslitelům je společné statusové pojetí osoby. Jak uvádí Karel Beran, tomuto období „je ještě cizí dělení osobnostního a majetkového práva, všechno právo je osobnostní právo a je projevem toho či onoho statusu“.¹⁸⁶ Díky statusu se člověk stává osobou v právním slova smyslu a náleží mu osobnostní a majetková práva. Při změně statusu člověk některá nová práva získal, jiná zase ztratil. Statusová nauka je tedy pozůstatkem feudálního

¹⁸³ Daniel Nettelbladt se narodil v roce 1719 v Rostocku. Vystudoval teologii a právo na univerzitách v Rostocku, Marburgu a Halle, kde se v roce 1744 stal doktorem práva a následně v roce 1746 profesorem. Daniel Nettelbladt bývá označován za jednoho z nejvýznamnějších žáků Christiana Wolffa, jehož myšlenky zprostředkoval další generaci právníků. Daniel Nettelbladt vyučoval ty právníky, kteří později vytvořili Všeobecné zemské právo pro pruské státy (ALR). Stal se tak jedním z nejvýznamnějších profesorů Univerzity v Halle, v tomto městě v roce 1791 zemřel. Zdroj: BERAN, *Kdy a proč byla nahrazena „osoba“ právním subjektem?*, s. 113.

¹⁸⁴ BERAN, *Kdy a proč byla nahrazena „osoba“ právním subjektem?*, s. 113–114.

¹⁸⁵ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 24.

¹⁸⁶ BERAN, *Kdy a proč byla nahrazena „osoba“ právním subjektem?*, s. 114.

práva, kdy se právní subjektivita odvozovala od příslušnosti ke stavu (např. šlechta, duchovenstvo, měšťané), příslušníci jednotlivých stavů disponovali rozdílnými právy a povinnostmi. Podle Jana Hurdíka je starověké a středověké období typické „apriorní nesvobodou jednotlivce, apriorní nerovností jednotlivce, akceptací společenských diferencí a jejich fixace právem, a pozicí jednotlivců budované zpravidla na vzájemně aktivní pozitivní míře integrace jednotlivce do určité společenské skupiny“.¹⁸⁷ Dokud byly práva a povinnosti člověka odvozovány od jeho statusu, nemohla se prosadit myšlenka univerzální právní subjektivity všech lidí. Zásadní zlom přináší racionalismus vrcholného novověku, kdy „pojem osoba dostává nový dominantní význam, který je založen na chápání osoby jako obrazu lidské bytosti, jako výrazu pro označení člověka ve smyslu sebeuvědomělého subjektu, odpovědného za své činy, aktivního tvůrce dějin“.¹⁸⁸

Podíváme-li se na pojem osoba v raném novověku v českých zemích, typické bylo samozřejmě také statusové pojetí osoby. Příslušnost ke stavu se „dědila“ po otci při narození dítěte, nicméně i přesto existovala určitá možnost sociální mobility, byť hodně omezená. Kupříkladu nevolník se mohl stát za určitých podmínek měšťanem, měšťan příslušníkem šlechty na základě rozhodnutí krále atp. Ke změně sociálního statusu mohlo dojít také sňatkem, přičemž níže postavená žena získala status výše postaveného manžela. V případě, že si výše postavená žena vzala níže postaveného muže, svůj původní status sňatkem ztratila.¹⁸⁹

Velkou roli hrála také čest, jejíž ztráta měla fatální právní i společenské důsledky. Čest bylo možné ztratit při chování, které odporovalo společenským pravidlům, např. při zradě, nekřesťanském způsobu života, porození nemanželského dítěte apod. Trest ztráty cti byl rovněž ukládán při spáchání některých zločinů. Některé společenské skupiny lidí ale byly bezectné samy o sobě, šlo například od katy, rasy a jejich pomocníky, komedianty, tuláky, žebráky nebo prostitutky. Dříve ztracenou čest bylo možné nabýt na základě rozhodnutí soudu nebo královny milosti. K takové osobě se nikdo nemohl chovat jako k osobě nečestné, dokonce bylo zakázáno tuto jejich minulost jakýmkoliv způsobem připomínat. Porušení tohoto pravidla bylo přísně trestáno.¹⁹⁰

¹⁸⁷ HURDÍK, *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnicím se světě*, s. 30.

¹⁸⁸ HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 310.

¹⁸⁹ KNOLL Vilém. Legal personality of natural persons in the Czech medieval private law Brief Summary. In *Journal on European History of Law*, 2010, č. 1, s. 59–61.

¹⁹⁰ Tamtéž.

2.1.4 Pojem osoba ve vrcholném novověku

Na začátku této pasáže musím alespoň stručně připomenout odkaz francouzského filozofa René Descarta (1596–1650).¹⁹¹ Přestože se narodil dříve, než tři výše zmínění myslitelé, jeho myšlenky svým způsobem předběhly dobu. René Descartes, známý svým citátem *Cogito ergo sum* (Myslím, tedy jsem), měl „zásadní vliv na přijetí pojmu osoby jako sebeuvědomělého individua, jako myslící bytosti, kterážto vlastnost je základem jeho existence“.¹⁹² Postupem tzv. metodické skepse dochází k tomu, že každý jedinec může pochybovat o všem, co předpokládá nebo zná. Člověk si nemůže být jistý, jestli předmět, o kterém přemýšlí, skutečně existuje, či zda jsou jeho úvahy pravdivé nebo chybné. „Avšak ať je lidské myšlení pravdivé či chybné, člověk myslí. Realita, o kterou člověk opírá svou existenci, je realitou myšlení.“¹⁹³ Podle René Descarta se jako subjekt (osoba) kvalifikuje ten, kdo myslí. Doslova říká, že výpověď „já jsem, já existuji, je nutně pravdivá, kdykoli ji pronesu, nebo pojmu myslí“.¹⁹⁴

Jedním z nejvýznamnějších evropských filozofů vrcholného novověku byl bezpochyby Immanuel Kant (1724–1804).¹⁹⁵ Ten ve svém díle *Základy metafyziky mravů* zřejmě jako první rozporuje paradigma, že sociální status člověka je hlavním determinantem jeho práv a povinností. Immanuel Kant musel svou revoluční myšlenku rovnosti před zákonem podepřít metafyzickým vysvětlením rovnocenného statusu všech lidí. Immanuel Kant o osobě hovoří jako

¹⁹¹ René Descartes se narodil ve vzdělané šlechtické rodině. V letech 1604 až 1612 studoval na jezuitské Univerzitě v La Flèche, kde získal vědomosti ve scholastické filosofii, matematice i ve vědách. V roce 1616 vystudoval právo na Univerzitě v Poitiers. René Descartes rád poznával jiné země, a tak odjel do Nizozemí, kde se seznámil s fyzikem Beeckmanem, s nímž následně udržoval kontakt a vedl vědecké disputace. V roce 1617 se stal vojákem, nejdříve se stal členem vojska Mořice Oranžského, od roku 1619 pak členem vojska Maxmiliána I. Bavorského, se kterým se zúčastnil bitvy na Bílé hoře. V roce 1619 měl noční vidění Krista, které významným způsobem ovlivnilo jeho další filozofické myšlenky. O vidění si poznamenal, že v něm „našel základy úžasné vědy“ a učinil slib, že podnikne pouť do italského Loreta. V roce 1627 mu kardinál Bérulle uložil, aby se věnoval filosofii, René Descartes se tedy uchýlil do samoty. Nejprve žil v Bretagni, později se přemístil do Nizozemí, kde se věnoval matematice, medicíně a přírodním vědám. V tomto období vznikly spisy *O světě a Pojednání o člověku*. Ve 30. a 40. letech 17. století vydává svá nejvýznamnější filozofická díla: *Rozprava o metodě, Geometrie, Optika, Meditace o první filosofii a Principy filosofie*. V roce 1649 jej pozvala královna Kristina do švédského Stockholmu, kde ale zřejmě následkem tuhé zimy dostal zápal plic a v únoru roku 1650 umírá. Zdroje: CLARKE, Desmond. *Descartes: A Biography*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 24, 58–59; Battle of White Mountain. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-08]. Dostupné z: <<https://www.britannica.com/event/Battle-of-White-Mountain>>. René Descartes. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-08]. Dostupné z: <<https://www.britannica.com/biography/Rene-Descartes>>.

¹⁹² HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 310.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia*. Přeložil MARVAN, T., GLOMBÍČEK, P. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 28.

¹⁹⁵ Immanuel Kant se narodil ve východopruském Královci (dnešní ruský Kaliningrad) do rodiny zbožného řemeslníka. V okolí Královce prožil celý svůj život. Od roku 1740 studoval na Univerzitě v Královci filosofii, matematiku a přírodní vědy. V roce 1746 prošel těžkým obdobím, kdy mu zemřel otec a univerzita odmítla jeho disertační práci, proto se musel řadu let žít jako vychovatel. Po návratu na univerzitu vydal v roce 1755 práci *Všeobecné dějiny přírody a teorie nebes*, v témže roce úspěšně habilitoval se spisem *O prvních zásadách metafyzického poznání*. Mezi další významná díla patří *Kritika čistého rozumu, Kritika praktického rozumu, Náboženství v mezích čistého rozumu* nebo *Základy metafyziky mravů*. Na univerzitě přednášel morální filosofii, logiku a metafyziku, cizí mu nebyla ani fyzika, geografie a antropologie. Immanuel Kant několikrát odmítl pozvání na jiné univerzity, v roce 1770 se na Univerzitě v Královci stal profesorem logiky a metafyziky a svou akademickou kariéru završil jako rektor. V posledním období života se potýkal s cenzurou Pruského království. Zdroje: SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996, 118 s.; Immanuel Kant. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-08]. Dostupné z: <<https://www.britannica.com/biography/Immanuel-Kant>>.

o *cause finalis*, tedy jako o entitě svého vlastního cíle. Tato skutečnost odlišuje osobu od věci a pojmů, které slouží jako prostředky k dosažení cíle. Osoby jsou rozumnými existencemi, jsou dílem samy o osobě, ze své vlastní podstaty. Rozumová podstata uvádí osobu do pozice cíle sama o sobě. Každá osoba je způsobilá stanovit si cíle svého jednání a je vlastním subjektem všech myslitelných cílů.

Immanuel Kant uvádí, že má-li „existovat nejvyšší praktický princip, který je vzhledem k lidské vůli kategorickým imperativem, musí to být takový, který z představy toho, co je nutně účelem pro každého, poněvadž je to účel sám o sobě, tvoří objektivní princip vůle, a proto může sloužit za obecný praktický zákon“.¹⁹⁶ A dále: „Základem tohoto principu je to, že rozumná přirozenost existuje sama o sobě jako účel. Tak si nutně člověk představuje své vlastní jsoucní, potud je tedy ono subjektivním principem lidského jednání. Ale právě tak si v důsledku téhož rozumového důvodu, který je platný i pro mne, představuje své jsoucní každá jiná rozumná bytost, takže je to zároveň i objektivní princip, z něhož, jako z nejvyššího praktického základu, musí být odvoditelné všechny zákony vůle. Praktický imperativ lze tedy formulovat takto: jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“¹⁹⁷

Immanuel Kant tak povýšil pozici každého člověka do říše svých vlastních účelů a každému člověku přiznává důstojnost a jeho vlastní hodnotu. „V říši účelů má vše buď nějakou cenu, nebo důstojnost. Namísto toho, co má cenu, lze klást i něco jiného jako ekvivalent, ale to co je naproti tomu povzneseno nad jakoukoli cenu, a co proto nepřipouští žádný ekvivalent, má důstojnost... Pouze důstojnost lidství jako rozumné přirozenosti, bez jakéhokoliv jiného účelu či prospěchu, jehož by tím bylo možno dosáhnout, a tedy neúcta k pouhé ideji by měla být neprominutelným předpisem vůle, a že právě v nezávislosti maximy na všech takových pružinách záleží její vznešenost, stejně jako výsadní důstojnost každého rozumného subjektu být zákonodárným členem v říši účelů.“¹⁹⁸ Kant akceptoval u pojmu osoba její morální kvalitu a současně její individuální rozměr. Osobu nazývá rozumnou substancí, za její cíl označuje humanitu. Osoba je pro Kanta totožná s vnitřní svobodou, způsobilou si stanovit vlastní zákony, jejichž prostřednictvím dosahuje svých cílů. V tomto smyslu Kant nazývá osobu morálním subjektem, hodným respektu.

¹⁹⁶ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990, s. 91.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 97, 101.

Podle Immanuela Kanta má tak každý člověk, jakožto účel sám o sobě, svou vnitřní hodnotu, tj. důstojnost. Důstojnost podle něj spočívá v autonomii (svobodě) vůle, kterou však chápe v mezích zákonných pravidel, jímž každá osoba podléhá. Důstojnost vysvětluje hlavně jako lidskost, která je integrální součástí každé osoby. Karel Beran Kantovo učení shrnuje tak, že „když Kant dovodil, že člověk by měl být svým vlastním účelem a nikoliv prostředkem k dosahování účelů cizích, zároveň tím také řekl, že člověk má přirozené právo na uznání své osobnosti, které je založené v ní samotné. Tím byl definitivně překonán koncept, podle kterého náleží člověku morální osobnost v návaznosti na jeho sociální status. Pro Kanta již morální osoba nepředstavuje právní termín, nýbrž znamená vyjádření svobody člověka vázaného mravním zákonem“.¹⁹⁹ Jak je uvedeno ve třetí kapitole, Franz von Zeiller byl při koncipování právního postavení osob v ABGB ovlivněn zejména Kantovým pojetím lidské důstojnosti.

Německý filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831)²⁰⁰ obohatil pojem osoba o atribut společenského vztahu. Hegel tak překonal Kantův individualismus, protože podle něj autonomie jednajících subjektů nemůže mít apriorní povahu. Individualizace je proces probíhající současně se socializací. Ani osoba není pro Hegela žádný ideální apriorní model, nýbrž představuje výsledek procesu probíhajícího v rámci souboru společenských vztahů, jichž se osoba účastní.²⁰¹

Hegel ke vztahu svobody a společenských vztahů uvádí toto: „Svoboda, kterou zde máme, je to, co nazýváme osobou, tj. subjektem, který je svobodný, a to pro sebe svobodný, a který si dává jsoucno ve věcech. Tato pouhá bezprostřednost jsoucna však svobodě není přiměřená a negace tohoto určení je sféra morality. Už nejsem svobodný pouze v této bezprostřední věci, nýbrž jsem svobodný také v překonané bezprostřednosti, to znamená jsem svobodný v sobě samém, v subjektivnu. V této sféře záleží na mém úsudku a úmyslu a na mém účelu, zatímco vnějškovost je kladena jako bez rozdílu.“²⁰²

V tento okamžik svobodu jedince podle Hegela omezuje existence společenských vztahů. Hegel uvádí, že v případě rodiny individuum „překonalu svou nepoddajnou osobnost a nachází

¹⁹⁹ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 31.

²⁰⁰ Georg Wilhelm Friedrich Hegel se narodil v německém Stuttgartu. Od roku 1788 studoval filosofii a teologii na Univerzitě v Tübingenu. V letech 1801–1806 působil na Univerzitě v Jeně, kde pak přednášel filosofii. V roce 1807 vydal své nejslavnější dílo *Fenomenologie ducha*. Vydával *Kritický časopis pro filosofii* věnovaný především Kantově filosofii. V letech 1812–1816 dokončil významné dílo – třísvazkovou *Vědu o logice*. Následně působil na katedře filosofie na Univerzitě v Heidelbergu, kde v roce 1817 napsal *Encyklopedii filosofických věd*. Mezi další významná díla patří *Základy filosofie práva* z roku 1821. Georg Wilhelm Friedrich Hegel zemřel na cholera, kterou se nakazil při epidemii v Berlíně. Zdroj: Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: <<https://www.britannica.com/biography/Georg-Wilhelm-Friedrich-Hegel>>.

²⁰¹ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 129.

²⁰² HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992, s. 71–72.

se v jednom celku se svým vědomím. Avšak na dalším stupni je vidět ztrátu vlastní mravnosti a substanciální jednoty: rodina se rozpadá a jednotlivé články se k sobě navzájem chovají jako samostatné, poněvadž je obepíná pouze pouto vzájemné potřeby. Tento stupeň občanské společnosti byl často pokládán za stát. Ale stát je teprve to třetí, mravnost a duch, v němž se uskutečňuje neobyčejné sjednocení samostatnosti individuality a obecné substanciality. Právo státu je proto vyšší než ostatní stupně: je to svoboda ve svém nejkonkrétnějším ztvárnění, které spadá jen ještě pod nevyšší absolutní pravdu světového ducha“.²⁰³

Pro Hegela je při definování osoby významný, podobně jako pro Descarta, rozum jedince, resp. jeho sebeuvědomění. Hegel říká, že „osobnost začíná teprve tam, kde subjekt má nejen sebevědomí vůbec o sobě jakožto o konkrétním, nějakým způsobem určeném Já, nýbrž spíše sebevědomí o sobě jakožto o naprosto abstraktním Já, v němž je veškerá konkrétní ohraničenost a platnost negována a neplatná. V osobnosti je proto vědění sebe jakožto předmětu, ale jakožto předmětu povýšeného myšlením do jednoduché nekonečnosti, a tím čistě identického se sebou“.²⁰⁴

Zejména Kantovy myšlenky vytvořily prostor pro oddělení práva a morálky, což využil především německý právník Friedrich Carl von Savigny (1779–1861),²⁰⁵ který o právu říká, že je „vytvořeno za účelem zajištění svobody k mravnímu jednání a jeho podstata je tedy odlišná od morálky“, a dodává, že „každý člověk je proto osobou ve smyslu subjektu práva“.²⁰⁶ Od Savignyho doby je právo chápáno jako prostředek k naplnění morálního zákona. Friedrich Carl von Savigny navíc zdařile definuje i právní subjektivitu, resp. osobu v právním smyslu: „Zde se tedy klade otázka: kdo může být osobou v právním smyslu, tedy nositelem nebo subjektem právního vztahu? Tato otázka se týká možnosti mít práva nebo způsobilosti k právním jednáním. Proto se musí původní pojem osoby nebo právního subjektu shodovat s pojmem člověka a tato původní identita obou pojmů může být vyjádřena následující definicí: každý jednotlivý člověk a právě pouze jednotlivý člověk je právně způsobilý.“²⁰⁷

²⁰³ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992, s. 72.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 74.

²⁰⁵ Friedrich Carl von Savigny byl jedním ze zakladatelů historické právní školy. Studoval na univerzitách v Göttingenu a Marburgu. Po promoci se stal vysokoškolským učitelem. Zabýval se především trestním a římským právem, v roce 1803 publikuje knihu *Das Recht des Besitzes* (Právo držby). Později působí na univerzitách v Landshutu a v Berlíně. Mezi další jeho významní díla patří *System des heutigen römischen Rechts* (Systém dnešního římského práva – tímto dílem Friedrich Carl von Savigny dokazuje, že kontinentální právní tradice je římská) a *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter* (Dějiny římského práva ve středověku). Zdroj: Friedrich Carl von Savigny. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: <<https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Karl-von-Savigny>>.

²⁰⁶ SAVIGNY, Friedrich Carl. *System des heutigen Römischen Rechts* (svazek II). Berlin, 1840, s. 2.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 1.

Diferenciace mezi člověkem jako morální osobou a právním subjektem byla nutným předpokladem k modernímu abstraktnímu pojetí pojmu osoba v právním smyslu. Subjektivita se konečně stala pouze právním pojmem v budoucnu použitelným jak pro fyzické osoby (resp. v terminologii Daniela Nettelbladta přirozené osoby), tak pro osoby právnické. Později sám Friedrich Carl von Savigny připouští, že se uměle vytvořené entity mohou stát nositeli subjektivních práv a povinností a tyto entity označuje jako *juristische Personen* (právnícké osoby).²⁰⁸

I nadále zůstalo chápání právní subjektivity spojeno s problematikou svobodného mravního jednání člověka, ale samo o sobě nepředstavovalo již morální, nýbrž ryze právní kategorii. Etické bytí člověka vyžaduje obecnou způsobilost k právům a povinnostem, aniž by ji tím však posouvalo do morální roviny, jako tomu bylo v případě přirozenoprávních pojetí. Tuto tezi můžeme shrnout tak, že „právní subjektivita je tak pouze předpokladem pro to, aby byl člověk způsobilý si v právní rovině stanovit vnější hranice, které mu umožní svobodný rozvoj jeho morální osobnosti“.²⁰⁹

Savignyho obdivuhodný myšlenkový vývoj dokládá skutečnost, že ve svém nejvýznamnějším díle *System des heutigen römischen Rechts* nakonec dospěl i ke zdařilému vymezení pojmu právnické osoby: „Používám tedy pouze pojem právnická osoba (vůči které je opakem přirozená osoba, tj. jednotlivý člověk), k tomu, abych vyjádřil, že tato osoba existuje pouze pro účely práva. Dříve se běžně používalo pojmu morální osoba, který odmítám jednak proto, že vůbec nesouvisí s mravními nebo morálními poměry takové osoby, a také proto, že je takový pojem vhodný spíše k tomu označovat mezi lidmi protiklad nemorálního člověka, takže tento název zavádí myšlenky na zcela jiné oblasti. Samotní Římané neměli společné označení pro všechny tyto subjekty, pouze tvrdili, že mají podobný charakter jako osoby, byť šlo o fiktivní entity.“²¹⁰

Friedrich Carl von Savigny je tak prvním právníkem, který chápal pojem osoba v právním smyslu podobně jako dnešní právní doktrína. Přestože někteří jeho kolegové používali pojmu

²⁰⁸ SAVIGNY, Friedrich Carl. *System des heutigen Römischen Rechts* (svazek II). Berlin, 1840, s. 240–241.

²⁰⁹ LIPP, Martin. „Persona moralis“, „juristische Person“ und „Personenrecht“ – eine Studie zur Dogmengeschichte der „juristischen Person“ im Naturrecht und frühen 19. Jahrhundert. In *Quaderni fiorentini per la storia del pensiero giuridico moderno*, 11/12 (1982/83), s. 259.

²¹⁰ SAVIGNY, Friedrich Carl. *System des heutigen Römischen Rechts* (svazek II). Berlin, 1840, s. 240–241.

právnícké osoby dříve,²¹¹ zaměňovali je s pojmem morální osoby. Průlomem tak byla až Savignyho definice uvedená výše.

Pojetí osob v právním smyslu bylo v rakouské doktríně poznamenáno střetem Kantovy a Hegelovy filozofie.²¹² Redaktoři rakouského zákoníku (zejména Franz von Zeiller) vycházeli z Kantových myšlenek, což je patrné zejména na formulaci § 16 o. z. o. Každý člověk má svou vnitřní hodnotu, tj. důstojnost. Důstojnost spočívá zejména v autonomii vůle, která je chápána v mezích zákonných pravidel, jímž každá osoba podléhá. Každý člověk má zároveň přirozené právo na uznání své osobnosti, které je založené v ní samotné. Tím bylo definitivně překonáno statusové pojetí právní osobnosti. Rakouská právní doktrína v druhé polovině 19. století naproti tomu vnímala osobu spíše z pohledu Hegela. Tento pohled upozaduje Kantův individualismus a pojem osoba vykládá jako výsledek procesu probíhajícího v rámci souboru společenských vztahů, jichž se osoba účastní. Autonomie jednajících subjektů nemůže mít apriorní povahu, individualizace je totiž proces probíhající současně se socializací.

2.1.5 Pojem osoba v moderních dějinách

Do chápání pojmu osoba zasáhla sociologie, která se jako samostatná vědní disciplína zformovala na počátku 19. století. Sociologie založila své studium osoby a společnosti na kritickém postoji ke Kantovu individualismu a Hegelovu vnímání společenského vztahu jako zásadní dimenze existence osoby. Zakladatel moderní sociologie Émile Durkheim chápal osobu jako výslednici dvou faktorů působících vzájemně protikladně: faktoru socializace a faktoru individualizace. Durkheim přitom zdůrazňuje faktor socializace, neboť osoba se podle něj stává individuem až v procesu své interakce se sociálním prostředím.²¹³

Durkheim říká, že i když společenské jevy vznikají z přímé spolupráce lidí, nejsou jejich pouhým součtem, ale výslednicí společného života, výtvozem akcí a reakcí mezi jednotlivými vědomími.²¹⁴ Společnost je tedy více než suma částí – jednotlivců – a navíc taková suma, která je s to vykonávat na své jednotlivé součásti nátlak. Společenské jevy jsou druhy jednání, myšlení a cítění, které existují mimo individuální vědomí, a navíc se jedinci vnucují. To si individuum nemusí uvědomovat pořad, tlak se však projeví pokaždé, jakmile se pokusí o odpor.

²¹¹ Prvenství v použití výrazu „právnícká osoba“ je připisováno Gustavu Hugovi a jeho dílu *Lehrbuch des Naturrechts als einer Philosophie des positiven Rechts* z roku 1798, někdy je však uváděn Georg Arnold Heise a jeho publikace *Grundriß eines Systems des allgemeinen Civilrechts zum Behuf von Pandekten-Vorlesungen* z roku 1807.

²¹² ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, c. d., s. 181–182, 250.

²¹³ LAVICKÝ, c. d., s. 129.

²¹⁴ DURKHEIM, Émile. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis, 1926, s. 46.

Existenci společenského nátlaku vysvětluje Durkheim autonomií společnosti a jejích jednotlivých částí a jejich trvalostí.²¹⁵ Durkheim tvrdil, že „kolektivní druhy jednání nebo myšlení mají svou skutečnost mimo jedince, kteří se jim v každé době přizpůsobují. Jsou to věci, které mají svou vlastní existenci. Jedinec je nalézá zcela hotové.“²¹⁶ To neznamená, že se všichni lidé musí chovat absolutně stejně. Jedinec si společenská pravidla může přizpůsobit – ale jen do té míry, která je společností tolerována.

Durkheim se obrací proti představě individualismu lidské aktivity. Ta podle jeho názoru nemůže být nikdy zbavena všech brzd. Nic na světě nemůže mít takové privilegium. Protože každá bytost je součástí světa, a proto je na zbytek svět vázána. V tom se neživá příroda neliší od přírody živé. Pro člověka je však charakteristické to, že brzdy nejsou fyzické, nýbrž morální, tedy společenské.²¹⁷ Durkheim také varuje před vzrůstem individualismu, který může v konečném důsledku přerůst až v kult svobody: „Ujišťovat o posvátném charakteru osoby, udělat z člověka boha pro člověka, není to symbolické uctívání společnosti a integračních hodnot, které tvoří její základ? Od takového okamžiku nabývá kult osoby statut sociálního vztahu par excellence. Náboženství humanity, jehož dogmatem je autonomie rozumu a prvním rituálem svoboda svědomí.“²¹⁸

Dovolím si však tvrdit, že Durkheimova sociologie není sociologií kolektivismu. Je nepochybné, že se zabývá i zkoumáním vzniku a rozvoje nezávislého individua. Nesouhlasí ovšem s tím, co nazývá liberální fikcí, tedy s tvrzením, podle něhož na počátku dějin a společnosti stojí izolovaná a nezávislá individua, která z ničeho vytvářejí smluvní vztahy. Na druhé straně ovšem Durkheim nevidí jen světlé stránky rozvoje individualismu. Například poukazyval na to, že přehnaný individualismus vede ke zvýšení počtu určitého druhu sebevražd. Dále tvrdil, že proti individualismu nemáme bojovat, ale máme se snažit jej doplnit, rozšířit a organizovat, abychom dokázali organizovat hospodářský život a zavedli více spravedlnosti do smluvních vztahů.²¹⁹

Některé Durkheimovy myšlenky se nepochybně projevíly v komunistickém pojetí osoby, byť Durkheim primitivní komunismus odmítal. Durkheim však koketoval se socialistickými myšlenkami, nebyl například proti zásahu do hospodářství a proti socializaci ekonomických sil.

²¹⁵ HOLZBACHOVÁ, Ivana. Společnost očima Emila Durkheima. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. B, Řada filozofická = Studia philosophica. 2007, roč. 56, č. B54, s. 19–32.

²¹⁶ DURKHEIM, c. d., s. 29.

²¹⁷ HOLZBACHOVÁ, Ivana. *Příspěvky k Dějinám Francouzské Filozofie Společnosti*. Brno, Masarykova univerzita, 2011, s. 115.

²¹⁸ Tamtéž, s. 129.

²¹⁹ Tamtéž, s. 130.

Zmiňuje se dokonce o rovnosti majetku vzniklé tím, že by byla odstraněna instituce dědictví. Konstatuje ovšem, že ani pak by nebyla odstraněna nerovnost nadání. Pro Durkheima je ovšem nejdůležitější morální stránka celé věci. Pro socialismus je podstatné, aby egoistické zájmy byly podřízeny sociálním, tj. morálním účelům. V tomto smyslu souhlasí s myšlenkou, že socialismus tenduje k tomu, aby ve společenských vztazích bylo prosazeno více spravedlnosti. Zároveň ale také vyžaduje, aby se skoncovalo s neústrojným růstem lidských ambicí – a v tomto případě vznáší požadavky i na dělnické vrstvy.²²⁰

Na charakteristiku osoby se důsledně zaměřil personalismus. Cílem personalismu bylo poznat základ existence osoby, přičemž důraz byl kladen na komunikaci osoby. Komunikace je základem formování společenství a kolektivů, a to na základě především dlouhodobých vztahů utvářených prostřednictvím institucí, mj. prostřednictvím práva. Osoba podle personalismu neexistuje jinak než ve vztahu k jiným, nedokáže reflektovat sama sebe jinak než skrze ostatní osoby, nalézá sama sebe v osobách ostatních. Do chápání pojmu osoba promluvila také fenomenologie. Fenomenologií se zabýval například francouzsko-židovský filozof Emmanuel Lévinas, který subjektivitu chápal jako odpovědnost a na této hodnotě zakládal vztah mezi subjekty. Osoba existuje v takové míře, ve které je odpovědná.²²¹

2.1.6 Pojem osoba v období komunistického režimu v Československu

V atmosféře únorových událostí vznikl tzv. střední občanský zákoník z roku 1950. Tento občanský zákoník byl charakteristický výrazným oslabením uplatňování základních soukromoprávních zásad, konkrétně zásady rovného hmotněprávního postavení (viz výklad níže k § 21), zásady autonomie vůle jako nástroje dynamického rozvoje soukromoprávních subjektů, zásady plné náhrady majetkové újmy i účinné nápravy nemajetkové újmy aj. Občanské právo ve sféře své působnosti přestalo přispívat svými specifickými občanskoprávními zásadami, instituty, jednotlivými prostředky i nástroji k prosazování základního cíle, tj. k naplňování ideje spravedlnosti v soukromoprávním životě jedinců příznačné pro demokratické evropské právní prostředí.²²²

²²⁰ HOLZBACHOVÁ, Ivana. *Příspěvky k Dějinám Francouzské Filozofie Společnosti*. Brno, Masarykova univerzita, 2011, s. 144.

²²¹ LAVICKÝ, c. d., s. 129.

²²² ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 15.

V učebnici občanského práva z roku 1955 bylo uvedeno, že „československé občanské právo je svou povahou občanským právem socialistickým. Těžištěm jeho úpravy jsou ekonomické vztahy nevykořisťovatelské, vztahy družné součinnosti a socialistické vzájemné pomoci pracovníků zbavených vykořisťování, ovládané společným zájmem celé naší společnosti i jednotlivých občanů vybudovat socialismus v naší vlasti“.²²³

To se samozřejmě projevilo i na právní úpravě osob. Občanský zákoník z roku 1950 v části druhé hlavě první upravil tradiční bipartici fyzických a právnických osob. V § 4 definoval právní osobnost fyzických osob takto: „Způsobilost člověka mít v mezích právního řádu práva a povinnost vzniká narozením a zaniká smrtí.“ Formulace „v mezích právního řádu“ zamezovala vzniku právních poměrů, které nebyly socialistickým právem dovolené, resp. které se přičily „obecnému zájmu“. Soukromý majetek tak mohl být vyloučen k národnímu majetku (§§ 146–149 Ústavy 9. května), občané byli povinni přizpůsobit své jednání státnímu plánu rozvoje národního hospodářství (§ 161 Ústavy 9. května) atp.²²⁴ Občanský zákoník z roku 1950 zcela rezignoval na definici pojmu osoba a obsahoval pouze strohou úpravu některých institutů (*nasciturus*, prohlášení za mrtvého, svéprávnost apod.). Na rozdíl od ABGB (ale i od vládního návrhu občanského zákoníku z roku 1937) střední zákoník výslovně stanovil, že člověk má právní osobnost od narození do smrti. Úprava *nascitura* byla obdobná jako v případě ABGB, kdy občanský zákoník stanovil právní fikci, že se na počaté dítě hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům.

V § 18 odst. 1 občanského zákoníku z roku 1950 bylo uvedeno, že „způsobilost k právům a povinnostem mohou mít i osoby rozdílné od osob fyzických - osoby právnické“. Co se týče definování právnických osob, učebnice občanského práva z roku 1955 nejprve tvrdě kritizuje „buržoasní právní nauku“, která údajně vytvořila „idealistické teorie“, které měly sloužit „k zakrytí vykořisťovatelské podstaty buržoasní společnosti“.²²⁵ Socialistická právní věda naproti tomu při řešení otázky podstaty právnické osoby vycházela „ze zásadní these marx-leninské teorie práva, totiž, že právní vztahy jsou vztahy společenskými, t. j. jsou ideologickými vztahy mezi lidmi, v nichž se odrážejí jejich materiální vztahy“.²²⁶

²²³ Ministerstvo spravedlnosti (Praha). Právnický ústav. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Sv. I., Obecná část – práva věcná. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Orbis, 1955, s. 18.

²²⁴ Tamtéž, s. 102.

²²⁵ Tamtéž, s. 115.

²²⁶ Tamtéž, s. 115–116.

Právní úprava právnických osob byla v občanském zákoníku z roku 1950 na rozdíl od předchozí roztržité úpravy koncentrována v §§ 18–21. Tato pasáž byla do jisté míry inspirována vládním návrhem občanského zákoníku z roku 1937. § 18 odst. 2 nicméně poměrně netradičně stanovil, že „k vzniku právnické osoby, která nebude zřízena přímo zákonem, je třeba, aby byla zřízena orgánem k tomu příslušným anebo s jeho přivolením“. Právní osobnost se tak přiznávala jen takové právnické osobě, která svým složením, účelem a funkcí poskytovala všechny záruky, že bude plnit svou společenskou či ekonomickou úlohu v rámci úkolů daných jednotným hospodářským plánem.²²⁷ Dalším specifickým ustanovením byl § 21, který stanovil, že „právnickým osobám socialistickým, zejména dobrovolným organizacím vytvářeným lidem a národním nebo komunálními podnikům, přísluší zvláštní ochrana“.

Charakter občanského zákoníku z roku 1964 předznamenala preambule zákoníku, kde bylo uvedeno následující: „Hlavním úkolem občanského zákoníku je zakotvit a vymezit práva a povinnosti občanů a organizací vznikající v oblasti uspokojování hmotných a kulturních potřeb, chránit tato práva, jsou-li vykonávána v souladu se zájmy společnosti, a přispět k důslednému dodržování socialistické zákonnosti v občanskoprávních vztazích,“ a dále: „Ustanovení občanského zákoníku směřují k upevnování socialistických ekonomických i ostatních společenských vztahů a k překonávání přežitků ve vědomí lidí a pomáhají tak vytvářet předpoklady pro přeměnu vztahů socialistických ve vztahy komunistické.“ Občanský zákoník z roku 1964 se co do obsahu, struktury, ale i pojmosloví a terminologie odklonil ještě výrazněji od evropského standardu.²²⁸

Občanský zákoník upravoval jako základní okruh občanskoprávních vztahů pouze ty společenské vztahy, které vznikaly mezi tehdejšími socialistickými organizacemi a občany, jakož i mezi občany navzájem, a to v oblasti uspokojování osobních potřeb. Občanské právo bylo vzhledem k typickému zaměření občanskoprávních norem orientováno pouze na společenskou oblast uspokojování osobních potřeb občanů. Zákoník byl odrazem filozofie, že prioritu mají celospolečenské zájmy nad individuálními zájmy, což v konečném důsledku vedlo ke značnému zúžení prostoru pro svobodnou aktivitu, iniciativu a kreativitu jednotlivce. Tímto přístupem se občanské zákoníky z let 1950 a 1964 výrazně odlišovaly od individualistického pojetí právní úpravy osob v ABGB.²²⁹

²²⁷ Důvodová zpráva k § 18 zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník. In: *Ministerstvo spravedlnosti (Praha). Právnický ústav. Občanský zákoník*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Orbis, 1956, s. 76.

²²⁸ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 15.

²²⁹ Tamtéž.

Autonomii a svobodu osob omezovalo několik ustanovení občanského zákoníku, vypíchl bych zejména článek VI, který stanovil zásadu, že „výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů musí být v souladu s pravidly socialistického soužití“. Podle tehdejšího komentáře k občanskému zákoníku normativní význam čl. VI spočíval v tom, že svým požadavkem, aby výkon práv a povinností byl v souladu s pravidly socialistického soužití, zároveň zakazoval takový výkon práv a povinností, který byl s pravidly socialistického soužití v rozporu. Každý nesoulad s pravidly socialistického soužití byl zároveň v rozporu se zájmy celé socialistické společnosti. Systém pravidel socialistického soužití byl systémem nepsaným. Tato pravidla si měl každý občan osvojit výchovou (rodinnou, školní, prováděnou sdělovacími prostředky, propagandou apod.) a zkušenostmi. Velký význam měly také stranické dokumenty (dokumenty ze sjezdů KSČ), projevy funkcionářů strany atp.²³⁰

Občanský zákoník z roku 1964 sice formálně zakotvil rovnost všech občanů, jednání v rozporu s pravidly socialistického soužití však mohlo mít závažné důsledky. Některá práva mohla být kupříkladu zrušena (např. bezpodílové spoluvlastnictví manželů, právo užívat byt, ubytování v ubytovacím zařízení, vrácení daru atd.), další mohla být odňata (např. vydědění). Faktická nerovnost mezi subjekty práva se projevovala i v tom, že socialistickému společenskému vlastnictví (tedy vlastnictví státnímu a družstevnímu) náležela vyšší ochrana oproti vlastnictví osobnímu, kam podle Ústavy z roku 1960 náležely zejména předměty osobní a domácí potřeby, rodinné domky a úspory nabyté prací. Šlo tedy o jakousi zbytkovou a značně omezenou formu vlastnictví.

Občanský zákoník z roku 1964 opustil tradiční civilistický pojem osoba a nahradil jej pojmem „účastník občanskoprávních vztahů“. Tento výraz byl zcela nevhodný a terminologii soukromého práva cizí. Zákoník vůbec nevycházel z tradiční bipartice fyzických a právnických osob, namísto toho používal pojmy „občan“ a „socialistická organizace“, přičemž termín „účastník“ byl k nim zvolen jako pojem střešový. Občanský zákoník z roku 1964 používal tuto socialistickou terminologii až do novely provedené zákonem č. 509/1991 Sb., avšak určitá rezidua původní úpravy přetrvávala až do jeho zrušení.²³¹ Podle komentáře k občanskému zákoníku z roku 1964 se pojmem občan rozuměla osoba přirozená, tj. člověk jako subjekt občanskoprávních vztahů.²³² I tento stručný komentář bez jakéhokoliv snahy o nějaké filozofické

²³⁰ ČEŠKA, Z., KABÁT, J., ONDŘEJ, J., ŠVESTKA J., a kol. *Občanský zákoník-komentář. Díl I. Zásady, § 1 až 221.* Praha: Panorama, 1987, s. 23.

²³¹ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 101.

²³² ČEŠKA, Z., KABÁT, J., ONDŘEJ, J., ŠVESTKA J., a kol. *Občanský zákoník-komentář. Díl I. Zásady, § 1 až 221.* Praha: Panorama, 1987, s. 73.

odůvodnění svědčí o úpadku civilního práva a právní vědy obecně v socialistickém Československu. Pro zajímavost doplňuji, že například zákoník mezinárodního obchodu zůstal u tradičního pojmu fyzická osoba, který byl synonymem k pojmu občan používaném v občanském zákoníku.

2.1.7 Recentní teorie osob v právním smyslu

Ve výkladu o současném vývoji pojmu osoba v právním smyslu nemůžeme pominout myšlenky významného rakouského právníka Rolfa Ostheima (1925–2018). Ten se v 70. letech při definování osoby v právním smyslu vrátil ke kořenům práva jako takového, které definuje jako donucovací systém. Předmětem státního donucení pak může být pouze lidské jednání, které je především jednáním volným směřujícím k dosažení určitých cílů. Motivem pro dosažení cílů je uspokojování zájmů nebo potřeb člověka. Rolf Ostheim k tomu říká: „Pokud jsme právo chápali jako řád nadaný donucovací mocí, který reguluje vnější lidské chování, pak můžeme z hlediska motivace tohoto chování chápat právo jako řád, který se vztahuje ke sledování lidských zájmů, který je nadán donucovací mocí.“²³³ Právní řád rozlišuje zájmy žádoucí, resp. přikázané a zájmy nežádoucí tedy zakázané. Mezi tím existuje velká množina zájmů, které nejsou přikázané ani zakázané a jednání směřující k jejich naplnění bude jednáním dovoleným.

Podle Rolfa Ostheima zájem a vůle tvoří „jediný správný bod přičitatelnosti, k němuž se vztahuje právní osobnost“.²³⁴ V momentě, kdy stát hledí na zájmy všech podřízených osob stejně, nahlížíme na tyto osoby jako na subjekty práva. Na historickém příkladu otroků Rolf Ostheim popisuje, že samotná vůle subjektu nepostačuje k přiznání právní subjektivity. Otroci měli bezesporu vůli, ale státní moc nepřiznávala jejich zájmům právní ochranu, a tudíž ani nebyli považováni za osobu v právním smyslu.

Rolf Ostheim dále uvádí, že každá osoba v právním smyslu má dva atributy, a to právní způsobilost a způsobilost k právnímu jednání. Právní způsobilostí se rozumí možnost nabývat práva a povinnosti, pokud nastanou právem předvídané okolnosti. Díky této možnosti mohou osoby vytvářet právní vztahy za účelem dosažení svých zájmů. Způsobilost k právnímu jednání pak představuje vůli, díky které osoba do právních vztahů vstupuje. Způsobilost k právnímu jednání úzce souvisí s právní způsobilostí, protože pouhá schopnost nabývat práva a povinnosti

²³³ OSTHEIM, Rolf. *Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Recht*. Wien: Springer, 1967, s. 4.

²³⁴ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 113.

bez možnosti právně jednat je sama o sobě bezúčelná. U právnických osob je proto nezbytná existence orgánů, které za ni projevují vůli.

Rolf Ostheim k tomu říká, že „každá zájmová jednotka, která byla uznána jako podklad pro osobu (personifikaci), se musí vyznačovat organizací, která ji alespoň potenciálně umožní vstupovat do jí přiznaných práv a povinností“. Jako zájmovou jednotku Rolf Ostheim označoval i člověka, a proto právní doktrínu obohatil o následující definici osoby v právním smyslu: „Osoba je z hlediska možnosti mít práva a povinnosti organizovaná zájmová jednotka, která je uznána právním řádem tím, že je jí propůjčena způsobilost k právním jednáním (právní subjektivita) a je tak potenciálně způsobilá k samostatné účasti na právních vztazích.“²³⁵

Další významnou osobností zabývající se pojmem osoba byl německý právník Fritz Rittner (1921–2010). Ten zdůrazňuje, že by pojem osoby neměl vést k dojmu, že si jsou fyzické a právnické osoby podobné. Právnická osoba se svou strukturou od fyzické osoby odlišuje. Právnická osoba není sociálním útvarem, ale je zcela výtvořem (produktem) práva. Naproti tomu člověk není svou podstatou osobou (právním subjektem), právo mu právní subjektivitu propůjčuje. Fyzické osoby, které právnickou osobu tvoří, se nikdy nestávají její součástí. Jejich účast na právnické osobě nic nemění na jejich podstatě. Fritz Rittner také odmítá úplnou rovnoprávnost fyzických a právnických osob, podle něj mohou právní předpisy „obsah“ právní způsobilosti právnických osob libovolně měnit.²³⁶

Fritz Rittner dále uvádí, že u každé normy dopadající na právnické osoby je nutné zkoumat, jakým způsobem ji lze aplikovat. Právnické osoby představují velmi heterogenní skupinu subjektů, a tak je vždy nutné seznat jejich strukturu a aplikaci normy této skutečnosti přizpůsobit. Tím se zásadně odlišují od fyzických osob, v jejichž případě by na ně dopadající právní normy měly být aplikovány podle principů rovnosti.²³⁷

Naproti tomu další německý právník Thomas Raiser (nar. 1935) říká, že obsah pojmů fyzické a právnické osoby je stejný, protože pouze absolutní právní rovnost obou osob zaručuje účast právnické osoby v právním životě. Právnická osoba má stejně jako osoba fyzická jméno (název), je způsobilá nabýt jakýchkoliv majetkových práv (včetně dědictví), má právo na ochranu osobnosti, být členem jiných právnických osob apod. Právnické osoby jsou analogicky k fyzickým osobám také subjektem právních povinností. Thomas Raiser uvádí, že „práva

²³⁵ OSTHEIM, *c. d.*, s. 38.

²³⁶ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 114–118.

²³⁷ Tamtéž.

a povinnosti, závazková, majetková a členská způsobilost, stejně jako ručení vlastním majetkem jsou součástí koncepce pojmu právní způsobilosti, a proto patří i k pojmu právnických osob. Právnické osoby musí mít také stejný přístup k právní ochraně poskytované státem jako fyzické osoby“.²³⁸ Thomas Raiser své úvahy uzavírá konstatováním, že právní řád by měl pojem právnické osoby vymežit tak, aby byl obsah právní způsobilosti právnických osob totožný s obsahem právní způsobilosti osob fyzických: „Proto musí být právnické osoby definovány jako spolky a organizace, které v sociálním životě vystupují a jednají jako nezávislé subjekty, které právo uznává stejně jako fyzické osoby a přiznává jim v principu neomezenou právní způsobilost.“²³⁹

Rakouský právník Franz Bydlinski (1931–2011) se zabýval vývojem pojmu osoba z pohledu postmodernismu, tedy jednoho z nejvýznamnějších současných filozofických směrů,²⁴⁰ a konstatuje, že současné platné právo zcela vychází z přirozenoprávních (racionalistických) koncepcí osoby z 19. století a postmodernismus se v této otázce do platného práva promítá pouze minimálně.²⁴¹

Přestože můžeme souhlasit s tezí, že se postmodernismus bezprostředně neprojevuje v právní úpravě osob, postmodernistické pojetí světa má podle mého názoru na chápání pojmu osoby nezanedbatelný vliv. Postmodernismus zpochybňuje schopnost lidského myšlení odrážet realitu vnějšího světa a úlohu jazyka jako prostředku a produktu myšlení sloužícího k formulování a zprostředkování těchto poznatků jiným osobám. Podle postmodernistů je pravda nepoznatelná, veškeré poznání je historicky a kulturně podmíněné, neúplné a relativní. Hodnoty nejsou odrazem objektivní reality a objektivních zákonitostí, ale projevem vůle jednotlivých subjektů.²⁴²

Postmodernismus odmítá pojetí osoby, které se vyvíjelo v linii antika – křesťanství – osvícenství – novodobé společenské vědy, a vytváří zcela nové paradigma. Jak uvádí Martin Škop, zajímavým fenoménem postmoderního uvažování je „rozkolísání pojmu subjekt“.²⁴³ Dosavadní pojetí pojmu osoba zdůrazňovalo člověka a jeho vlastnosti, resp. atributy odvozené od lidského jedince. Postmodernismus naproti tomu orientuje pojem osoba na účelovost. Sub-

²³⁸ RAISER, Thomas. Der Begriff der juristischen Person. Eine Neubesinnung. In *Archiv für die civilistische Praxis*. 1999, (199), s. 130.

²³⁹ ²³⁹ RAISER, Thomas. Der Begriff der juristischen Person. Eine Neubesinnung. In *Archiv für die civilistische Praxis*. 1999, (199), s. 130.

²⁴⁰ HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 312.

²⁴¹ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 131–132.

²⁴² HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 312.

²⁴³ ŠKOP, Martin. *Právo v postmoderní situaci*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 89.

jekt v právním smyslu totiž z pohledu postmodernismu nezahrnuje pouze člověka, ale jakoukoli entitu, o které právo rozhodne, že je z pohledu práva subjekt.²⁴⁴ Někteří právní teoretici dokonce přichází s tezí, že čím dál více věcí bude nutné považovat za subjekt, nikoliv jen za objekt práva (např. zvířata nebo životní prostředí, o jejichž záležitosti by pečoval poručník). Objevila se například iniciativa, aby řeka Whanganui na Novém Zélandu nebo některé řeky v Indii měly přiznány některá práva typická pro osoby.²⁴⁵

Postmodernistický přístup k této problematice zdůrazňuje, že o přiznání právní subjektivity rozhoduje zákonodárce a toto rozhodnutí tedy není politicky neutrální. Z toho vyplývá, že určení, co je a co naopak není právním subjektem, je problémem politiky. Podle Jana Hurdíka postmodernismus odmítá dlouhým historickým vývojem vybudované pojetí člověka založené na myslící rozumové nezávislé substanci. „Subjekt je tak souborem názorů, projevovaných citů a vůle, kterým chybí jakýkoliv společný princip. Jediný cíl a jeho existence jsou přijímány pouze v rámci dané společnosti, jako součást společenských vztahů. Jednotlivce je možno chápat pouze jako prvek těchto vztahů.“²⁴⁶

Jan Hurdík pak postmodernistické pojetí osoby shrnuje takto:²⁴⁷

- 1) Osoba je pojmem přijatým v dimenzích jazykových sítí a její obsah se účelově mění podle konkrétních historických a společenských souvislostí a determinant.
- 2) Člověk je relativizován v kontextu vztahů, které jej váží.
- 3) Člověk vystupuje vůči určitému typu společenství v různých podobách.
- 4) Postmodernismus významně oslabuje dosavadní obsahová vymezení pojmu osoba.
- 5) Pojem osoba má substancionální základ, avšak s dále uvedenými limity.
- 6) Kantovské chápání osoby jako cíle sama o sobě ztrácí svou objektivní povahu a platí pouze v dimenzích účelovosti takového závěru.
- 7) Důraz na pojetí osoby se přenáší z dimenze substancionální na dimenzi vztahovou.

Co je nepochybné, postmodernismus svým akcentem na pragmatičnost lidského chování vede k rozvolňování vazby pojmu osoba na atributy odvozené od člověka a otvírá prostor pro formulaci tohoto pojmu ryze účelově, což v konečném důsledku vede ke sblížení právního modelu fyzické a právnické osoby (resp. jejich právní výbavy), které ostatně probíhá posledních 200 let. Fyzické osoby však i nadále zůstávají jakousi privilegovanou kategorií – mají

²⁴⁴ ŠKOP, Martin. *Právo v postmoderní situaci*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 89.

²⁴⁵ HUTCHINSON, Abigail. The Whanganui River as a Legal Person. In *Alternative Law Journal*, 2014, XXXIX(3), s. 179-182.

²⁴⁶ HURDÍK, *Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu*, s. 312.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 313.

aktivní a pasivní volební právo, mohou se stát členy politických stran nebo církví, jsou subjektem základních lidských práv, například práva na život, na soukromí, svobody slova, práva na vzdělání atp. Fyzické osoby mohou vstupovat do manželského svazku, mohou založit rodinu, mít potomky, kteří se narozením automaticky stávají osobou v právním smyslu. Na druhé straně mohou být fyzické osoby odsouzeny k trestu odnětí svobody. To vše si lze u právnických osob těžko představit.

Význam pojmu osoba posunují také informační technologie. Kyberprostor totiž v souvislosti s vývojem umělé inteligence vyžaduje vlastní chápání subjektu a podle některých autorů bude v budoucnu nutné přiznat subjektivitu umělým bytostem. Na otázku, jestli by měl mít i kyberprostor práva a povinnosti odpovídá Martin Škop nejednoznačně: „Může to být určitý aspekt člověka a jeho rysů, pouze transformovaný do jiného prostředí... Práva a povinnosti si i zde zachovávají své podstatné součásti.“²⁴⁸ Nicméně dodává, že „jiné prostředí v tomto pojetí vyžaduje jiný subjekt“.²⁴⁹ Problematiku umělé inteligence a robotiky podrobněji rozeberu v následující podkapitole, protože na rozdíl od zvířat nebo řek mohou tyto entity v budoucnu být nadány schopností plně myslet ve smyslu „sebeuvědomělého individua“, jak postuloval René Descartes, a zaslouží si tedy určitou pozornost.

I nahlížení na samotnou fyzickou osobu se ale postupem času mění. Díky biotechnologiím může být embryo biologických rodičů vloženo do dělohy náhradní matky. Náhradní matka odnese plod a porodí dítě pro biologické rodiče. Je dokonce možné, aby takové embryo vzniklo spojením DNA 3 různých jedinců.²⁵⁰ Diskutována je také problematika tzv. biotechnologických humanoidů, tedy bytostí, které by mohly vzniknout genovou manipulací nebo použitím umělých orgánů apod. Bude možné bytost, která bude například ze 3/4 složena z uměle vytvořených orgánů považovat za fyzickou osobu? I na tyto výzvy bude muset zákonodárce v budoucnu nějakým způsobem reagovat.

V závěru této podkapitoly můžeme konstatovat, že při definování osob vycházely právní řády západních demokratických států v 20. století z osvícenských a přirozenoprávních principů formulovaných zhruba od poloviny století osmnáctého. Obraz člověka v právním řádu je obrazem jedinečného, na sebe odkázaného individua, který sice také žije v sociálních a dalších spo-

²⁴⁸ ŠKOP, *c. d.*, s. 99.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Exclusive: World's first baby born with new "3 parent" technique. In *New Scientist* [online]. [cit. 2019-12-8]. Dostupné z: <<https://www.newscientist.com/article/2107219-exclusive-worlds-first-baby-born-with-new-3-parent-technique/#ixzz67WGMzEgv>>.

lečenských vztazích, jako takový je ale vůči těmto vztahům primární. Základní jednotkou právního řádu je podle přirozeného práva jedinečné, svobodné, na sebe odkázané individuum, tj. právní subjekt. Není to ani rodina, domácnost nebo nějaké jiné lidské společenství, jak bylo podle dřívějších koncepcí běžné.

Do dnešního právního řádu nevstupuje člověk se svým metafyzickým a transcendentálním určením. Vstupuje do něj jako individuum obdařené svobodou volit si své určení samo. To se projevuje například v obsahu základních občanských a lidských práv a svobod – ve svobodě náboženského vyznání, svobodě pohybu, svobodě projevu, v právu vlastnit majetek apod. Nejde o metafyzickou svobodu, ale o subjektivní svobodu jednotlivce ve smyslu svobodné volby a svobodného sebeurčení.

Stát přitom nevystupuje jako entita, která by naplňování obsahu individuálních práv a svobod vynucovala. Stát vystupuje v roli garanta zajišťujícího právě svobodu volby každého právního subjektu. Tento princip vyjadřuje například článek 1 Listiny základních práv a svobod, podle kterého jsou lidé „svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné“. Role státu, jakožto subjektu, který chrání práva a svobody občanů, je zdůrazněna v článku 36 odst. 1 Listiny: „Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.“

Od druhé poloviny minulého století ale v západních demokratických právních řádech pozorujeme čím dál zřetelnější trend, kdy se právní předpisy netýkají osob jako takových, ale upravují jejich role a funkce. Nejvíce je tento trend patrný například v právu sociálního zabezpečení, pracovním právu nebo v normách regulující podnikání, ale pozorovatelný je i v jiných oblastech práva. Právní předpisy se v těchto případech týkají osob jen v určitých funkcích – tj. například v situaci, kdy řídí dopravní prostředek, při hledání zaměstnání, při vzdělávání, při podnikatelské činnosti apod. V těchto případech se osoba jeví jen jako případ, jenž je určen stanovenými věcnými předpoklady a s nímž se pak nakládá podle konkrétní právní úpravy. Z osob se tak stává jen jakýsi předmět regulace, osoba jako taková je opomíjena a přirozeným právem formulovaná svoboda „volit si své určení sám“ je stále více omezována. Tento trend, kdy jsou regulovány další a další aspekty života lidí, navíc v posledních desetiletích stále zrychluje a zesiluje.

2.1.7.1 Osoba v právním smyslu v době umělé inteligence

Tato podkapitola je věnována právním konsekvencím stále narůstající role umělé inteligence ve společnosti. Měla by být umělým entitám přiznána právní subjektivita, nebo alespoň nějaká dílčí práva, která nyní náleží pouze osobám v právním smyslu? Blíží se doba, kdy nebudeme moci na umělou inteligenci pohlížet jen jako na objekt práv a povinností, ale jako na právní subjekt? Když René Descartes formuloval svou myšlenku „myslím, tedy jsem“, jistě netušil, že jednou může nastat doba, kdy budou „myslet“ i lidmi vytvořené umělé entity.

Spolu s technickým pokrokem dochází k bouřlivému vývoji umělé inteligence a robotiky obecně a právo chť nechtě bude muset na tuto situaci nějakým způsobem reagovat. Ve společnosti narůstají obavy, co rozvoj robotiky a umělé inteligence lidstvu přinese. A nejde jen o ztrátu pracovních míst, ozývají se dokonce hlasy, že je ohroženo samotné lidstvo. Kupříkladu technologický průkopník Elon Musk své obavy vyjádřil takto: „Federální vláda by se měla ujistit, že veřejnost je v bezpečí. Myslím si, že by bylo správné založit nějakou vládní agenturu, která by se nejdřív měla seznámit se situací. Až získá vhled, měla by nastavit pravidla a regulace, jako je tomu třeba v letectví.“²⁵¹ Někteří vědci varují, že umělá inteligence představuje „základní riziko existence lidstva. To neplatí například pro dopravní nehody, vadná léčiva nebo závadné potraviny. Tato myšlenka spočívá v tom, že se každé z těchto rizik týká skupiny jednotlivců, ale nepoškozují společnost jako celek, což v případě umělé inteligence neplatí“.²⁵² Poněkud optimističtější pohled na umělou inteligenci má ruský prezident Vladimír Putin, ten prohlásil, že „umělá inteligence je budoucnost, nejen Ruska, ale celého lidstva. Přináší obrovské příležitosti, ale také hrozby, které je obtížné predikovat. Kdo bude lídrem v této oblasti, bude zároveň vládcem celého světa“.²⁵³

Politické proklamace ale nechme stranou a zaměřme se na právní aspekty spojené s rozvojem umělé inteligence. Jak jsem zmínil v úvodu práce, právo je vnímáno jako soustava právních norem, kterými se reguluje chování osob (fyzických a právnických), které jsou uznávané nebo stanovené státem a jejichž dodržování stát mocensky vynucuje. Prozatím platilo, že právo je vytvářené lidmi za účelem regulace chování lidí a do jisté míry také právnických osob. Umělá inteligence však do tohoto konstruktů vnáší zcela nový prvek. Klíčovou otázkou je, jestli má

²⁵¹ Umělá inteligence způsobí třetí světovou válku, myslí si miliardář Musk. Chce úřad pro regulaci. In *iROZHLAS.cz* [online]. [cit. 2019-12-8]. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/umela-inteligence-zpusobi-treti-svetovou-valku-mysli-si-miliardar-musk-chce-urad_1709050839_haf>.

²⁵² AI is the biggest risk we face as a civilisation, Elon Musk says. In *The Telegraph* [online]. [cit. 2019-12-8]. Dostupné z: <<http://www.telegraph.co.uk/technology/2017/07/17/ai-biggest-risk-face-civilisation-elon-musk-says>>.

²⁵³ Putin says the nation that leads in AI 'will be the ruler of the world' In *The Verge* [online]. [cit. 2019-12-8]. Dostupné z: <<https://www.theverge.com/2017/9/4/16251226/russia-ai-putin-rule-the-world>>.

být právo připraveno na tento budoucí vývoj, nebo by mělo reagovat až na případné negativní externality vyplývající z rozvoje umělé inteligence.

Situace je komplikovaná i tím, že existuje několik forem umělé inteligence – existují jednoduší jednoúčeloví roboti používaní například v průmyslu, existují autonomní vozidla, ale pracuje se také na vývoji antropomorfních robotů určených k tomu, aby sloužili lidem. Měly by v budoucnu mít všechny tyto entity stejné právní postavení?

Při úvahách o právní subjektivitě umělé inteligence musíme zvažovat zejména tyto atributy lidské přirozenosti:

1) Fyziologická stránka člověka a jeho smrtelnost

Isaac Asimov v románu *Pozitronový muž* líčí příběh robota Andrewa Martina, který touží po tom, aby byl úřady prohlášen za lidskou bytost. Soud však jeho žádost zamítne s odůvodněním, že je robot nesmrtelný, a tudíž nespĺňuje základní podmínku „lidství“. Robot Martin tedy na sobě provede určité úpravy, aby postupně stárnul a stal se smrtelným. Poté je konečně uznán za osobu.²⁵⁴ Isaac Asimov tak vznášá zajímavou otázku, jestli by osoba v právním smyslu měla být především smrtelná.

2) Svobodná vůle a svéprávnost

Svobodná vůle a svéprávnost, tj. způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem, je jedním ze základních atributů fyzické osoby. Někteří filozofové však zastávají myšlenku, že svobodnou vůli mají do určité míry také zvířata. Dnešní nejpokročilejší umělá inteligence se na základě určitých algoritmů dokáže relativně sama rozhodnout, jak vyřeší určitý problém. S technologickým pokrokem a dokonalejším strojovým učením bude tento proces probíhat stále více autonomně a není zcela vyloučené, že bude podobný lidské svobodné vůli. Jestli bude možné tyto procesy nazvat svobodnou vůlí, tak není pouze filozofickou otázkou, ale bude se jí muset zabývat také právní věda.

3) Intelligence

Existuje velké množství definic inteligence, kupříkladu americký psycholog Howard Gardner rozlišuje tyto typy inteligence: jazykově-verbální inteligence, logicko-matematická inteligence, vizuálně-prostorová inteligence, zvukově-hudební inteligence, tělesně-pohybová in-

²⁵⁴ ASIMOV, Isaac. *Pozitronový muž*. Praha: Baronet, 1998, 248 s.

teligence, společenská neboli interpersonální inteligence, vnitřní neboli intrapersonální inteligence a přírodní inteligence.²⁵⁵ Pro účely pojednání o právní subjektivitě je však důležitá zejména inteligence, která umožňuje individuovi účastnit se právně-ekonomických vztahů ve společnosti. Tímto problémem se zabýval matematik a zakladatel moderní informatiky Alan Turing, autor tzv. Turingova testu, podle kterého můžeme stroj považovat za inteligentní v případě, pokud jeho chování (resp. komunikaci) nejsme schopni odlišit od chování (komunikace) člověka. Podle některých vědců Turingovým testem prošel software simulující konverzaci s 13letým ukrajinským chlapcem už v roce 2014.²⁵⁶ Brzy tedy může nastat doba, kdy umělá inteligence bude schopna podobné, ne-li shodné, sociální interakce jako lidé.

Australská právnička z Univevrsity of Adelaide Ngaire Naffine ve svém článku nazvaném *Who are Law's Persons?* přichází se třemi modely právní subjektivity: *Cheshire Cat* (kočka Šklíba), lidská bytost jakožto základ právní subjektivity a racionální a odpovědný subjekt. Zastánci modelu *Cheshire Cat* mají blízko k postmodernímu pohledu na svět, protože tvrdí, že pojem osoba je ryze právní konstrukt a záleží pouze na veřejné moci, resp. politické reprezentaci, komu právní subjektivitu přizná. Příznivci tohoto modelu nespatřují žádné překážky v tom, aby osobou v právním smyslu byly uměle inteligentní entity, protože předpokladem pro právní subjektivitu není svobodná vůle ani sebeuvědomění takových entit. Zákodárce by měl podle nich hledat inspiraci v právní úpravě právnických osob.²⁵⁷

Zastánci druhého modelu tvrdí, že osobou v právním smyslu může být pouze člověk nebo entita neodmyslitelně spjatá s člověkem, jako tomu je v případě právnických osob. Právnická osoba je řízena a vstupuje do právních vztahů díky jednání jejích zástupců. Z toho důvodu právnické osoby nepostrádají „lidský“ prvek, který je nutný k tomu, aby byly uznány za osoby v právním smyslu. Pokud bychom autonomním robotům přiznali právní subjektivitu, podkopali bychom základní premisu antropocentrického přístupu k této problematice.²⁵⁸

Třetí model zmíněný prof. Naffine klade důraz na rozum a odpovědnost osoby v právním smyslu. Umělá inteligence v dnešní době sice tyto podmínky nenaplnuje, ale v budoucnu tomu

²⁵⁵ GARDNER, Howard. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books, 2011, 528 s.

²⁵⁶ Turing test success marks milestone in computing history. In *University of Reading* [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <<http://www.reading.ac.uk/news-archive/press-releases/pr583836.html>>.

²⁵⁷ NAFFINE, Ngaire. Who are Law's Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects. In *Modern Law Review*, 2014, 66(3), s. 346–368.

²⁵⁸ Tamtéž.

tak být může.²⁵⁹ Podle tohoto modelu nic nebrání tomu, aby umělá inteligence byla považována za osobu, pokud se bude myšlením, intelektem a sebeuvědoměním podobat člověku.²⁶⁰

Podíváme-li se na problematiku umělé inteligence z pohledu platné právní úpravy (*de lege lata*) v České republice, nahlíží na ni právní řád zejména jako na technologii či software. Podle § 2 odst. 2 zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, se za autorské dílo „považuje též počítačový program“. Počítačový program jako takový ale není nikde v právním řádu definován, a to ani ve směrnici Evropského parlamentu a Rady 2009/24/ES, o právní ochraně počítačových programů. Počítačový program se pokusilo definovat Ministerstvo spravedlnosti v Instrukci č. 75/99-OI ze dne 26. 4. 1999 takto: „Počítačový program je soubor, který obsahuje soustavu sledů příkazů, řídicích činností stroje za účelem dosažení požadovaného výsledku.“²⁶¹ Tato definice se v současné době nepochybně vztahuje také na umělou inteligenci. Na umělou inteligenci je tedy nutné hledět jako na počítačový program, který podléhá autorskoprávní ochraně.

Umělou inteligenci je také možné považovat za věc v právním smyslu, protože podle § 489 občanského zákoníku je věcí v právním smyslu vše „co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí“. Podle důvodové zprávy je v tom vyjádřeno, že „věcí v právním smyslu jsou objekty pro člověka užitečné. Užitečností se nerozumí jen faktické přinášení užitku jednotlivým předmětem konkrétnímu vlastníkov, ale objektivní způsobilost přinášet především hospodářský užitek (čímž se nevyklučuje užitek estetický či jiný). Užitečné je, co je prospěšné pro život člověka, a tedy má i hodnotu“.²⁶² Důvodová zpráva uvádí i druhou podmínku, která v zákoníku není explicitně uvedena, a to že věcí v právním smyslu může být pouze to, čeho se mohou týkat subjektivní majetková práva, především právo vlastnické.²⁶³ Umělá inteligence je pro člověka nepochybně užitečná, ať už hovoříme o různých osobních asistentech, chatbotech či autonomních vozidlech. Počítačový program, jakožto autorské dílo, může být také předmětem subjektivních majetkových práv. Umělá inteligence je také věcí nehmotnou, protože podle § 496 odst. 2 občanského zákoníku jsou nehmotnou věcí „práva, jejichž povaha to připouští, a jiné věci bez hmotné podstaty.“

Současná právní úprava už nyní ale přináší několik praktických problémů. Umělá inteligence je kupříkladu schopna tvořit výtvarná díla, skládat hudbu, texty k písňím apod. Autorský

²⁵⁹ Striktně vzato tyto podmínky nespĺňují ani děti do určitého věku nebo nesvéprávní lidé.

²⁶⁰ NAFFINE, *c. d.*

²⁶¹ § 1 odst. 2 Instrukce Ministerstva spravedlnosti 75/99-OI ze dne 26. dubna 1999, kterou se vydává UKLÁDACÍ ŘÁD POČÍTAČOVÝCH ÚDAJŮ.

²⁶² Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 118.

²⁶³ Tamtéž.

zákon však v § 5 odst. 1 stanoví, že „autorem je fyzická osoba, která dílo vytvořila“. Autorství díla nelze v dnešní době přiznat umělé inteligenci, i když to byla ona, která dílo vytvořila. Probíhá také debata ohledně odpovědnosti za škodu způsobenou provozem autonomních vozidel. Jeví se jako nespravedlivé, aby za škodu odpovídal vždy provozovatel vozidla v případech, kdy k nehodě došlo z důvodu chyby v softwaru autonomního vozidla. S technologickým pokrokem se bude nepřipravenost právního řádu na nastalou situaci projevovat stále více.

Vezmeme-li v úvahu předchozí výklad, *de lege ferenda* je možné uvažovat o následujících řešeních problematiky umělé inteligence:

1) Institut elektronické osoby

Usnesení Evropského parlamentu ze dne 16. února 2017 obsahující doporučení Komisi o občanskoprávních pravidlech pro robotiku (2015/2103(INL)), vybízí v bodu 59 písm. f) Evropskou komisi, aby zvažila „vytvoření zvláštního právního statusu robota v dlouhodobém výhledu, aby alespoň ti nejsložitější autonomní roboti mohli mít status elektronické osoby odpovědné za náhradu jimi způsobené škody, a možné použití elektronické osoby v případech, kdy roboti činí autonomní rozhodnutí nebo jsou jiným způsobem samostatně v kontaktu se třetími stranami.“ Právní zakotvení elektronické osoby by bezpochyby představovalo revoluci ve všech právních řádech členských zemí EU. Muselo by se nepochybně jednat o osobu v právním smyslu *sui generis*. Vysoce autonomní robot sice může vykazovat podobné definiční znaky jako člověk (inteligence, jistá forma svobody vůle), svou fyziologickou podstatou se však od člověka naprosto liší. Existence právnické osoby je zase opodstatněna především odkazem na fyzické osoby, které tento umělý konstrukt uvádějí v život a v podstatě řídí. Snadněji se tedy podle mě vytvoří paralela právě k fyzickým osobám, protože elektronická osoba ve formě robota je umělým konstruktem se schopností řídit sebe sama. Elektronická osoba by tedy na rozdíl od právnické osoby mohla mít atribut svéprávnosti.²⁶⁴

Koncept elektronické osoby si však zasluhuje detailní analýzu stávajícího stavu a také celospolečenskou debatu, protože tento institut přináší také celou řadu nejasností a kontroverzí. Například Evropský hospodářský a sociální výbor se k této problematice vyjádřil poměrně ostře negativně: „EHSV se staví proti jakékoli formě právní subjektivity robotů nebo (systémů) UI, protože to s sebou nese nepřijatelný morální hazard. Z občanskoprávní odpovědnosti vyplývá preventivní působení na změnu chování, které může zmizet, jakmile již odpovědnostní riziko

²⁶⁴ KRAUSOVÁ, Alžběta. Status elektronické osoby v evropském právu v kontextu českého práva. In *Právní rozhledy*. 2017, č. 20, s. 700–704.

nenese tvůrce, protože se přesouvá na robota (nebo systém UI). Navíc zde existuje riziko ne-
správného použití nebo zneužití takové právní formy. Přírovnání k omezené odpovědnosti spo-
lečností poněkud pokulhává, protože v takovém případě je vždy ve výsledku odpovědnou fy-
zická osoba.²⁶⁵

2) Umělá inteligence jako objekt práva

Dalším možným řešením je vytvoření nového objektu práva *sui generis*. Jako inspirace
by mohlo posloužit postavení otroků ve starověkém Římě. S takovým objektem by mohlo být
nakládáno jako s věcí (včetně převodu vlastnického práva) a zároveň by mohl nabývat jasně
vymezený okruh práv a povinností. Někteří právní teoretici také navrhují, že by takové entity
mohly nakládat s obdobou *peculia*, což by byly určité finanční prostředky svěřené umělé inte-
ligenci, které by byly mimo kontrolu lidí. Tyto finanční prostředky by mohly zároveň sloužit
jako jakýsi fond, ze kterého by byly hrazeny případné škody způsobené umělou inteligencí,
resp. robotem.²⁶⁶

3) Přiznání podobného statusu jako právnickým osobám

Právní doktrína zastává názor, že právnické osoby mají právní osobnost a její odpírání je
nepřípustné. Pokud je takové privilegium přiznáno fiktivní entitě, nic by nemělo bránit tomu,
aby stejné právo bylo přiznáno i umělé inteligenci. Jednotlivé úrovně umělé inteligence by
mohly být nadány specifickými právy, tak jako je tomu u jednotlivých forem právnických osob.
Vyřešena by také byla otázka delikttní způsobilosti.²⁶⁷ Určitým úskalím může být skutečnost,
že existence právnické osoby je neodlučně spjata s fyzickými osobami, které právnickou osobu
v právních jednáních zastupují, jak jsem již zmínil v předchozím výkladu. Zastupování umělé
inteligence fyzickými osobami při právních jednáních si lze v praxi těžko představit. Elegantní
řešení těchto problémů můžeme možná poněkud překvapivě najít u brněnských normativistů,
kterým se budu více věnovat ve třetí kapitole.

„Řešením“ může být také zachování *statusu quo* s tím, že případné mezery v právu mo-
hou být překlenuty výkladem či dílčími novelami stávajících právních předpisů. I vzhledem
k výše uvedené iniciativě Evropského parlamentu bude zajímavé sledovat, jak dlouho bude
tento přístup udržitelný.

²⁶⁵ Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Umělá inteligence – dopady umělé inteligence na jed-
notný trh (digitální), výrobu, spotřebu, zaměstnanost a společnost. Úřední věstník EU C 288/2 CS ze dne 31. 8. 2017.

²⁶⁶ VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN, R. *Legal personhood in the age of artificially intelligent robots*, s. 243

²⁶⁷ ZIBNER, Jan. Akceptace právní osobnosti v případě umělé inteligence. In *Revue pro právo a technologie*. 2018, č. 17,
s. 19–49.

2.1.8 Osoba v právním smyslu z pohledu současné české právní doktríny

Významný český právní teoretik Jiří Boguszak rozumí pod „subjekty práva osoby v právním slova smyslu, tj. osoby, které mají právní subjektivitu“.²⁶⁸ Právní subjektivitou označuje způsobilost k právům a povinnostem, tedy způsobilost být subjektem práva. V souvislosti s tím kritizoval občanský zákoník z roku 1964, který obsahoval rubriku druhé hlavy ve znění „Účastníci občanskoprávních vztahů“, a to z toho důvodu, že právní subjektivitu lze chápat pouze jako možnost (způsobilost) stát se účastníkem právního vztahu a neznamená tedy automatickou účast v takovém právním vztahu. Existence právní subjektivity je nezávislá na existenci právních vztahů, kupříkladu způsobilost k vlastnickému právu neznačí vlastnictví kterékoli věci. Subjekt práva je subjektem svobodným, který ze své vůle může, ale zároveň nemusí do právních vztahů vstupovat.²⁶⁹ Pojem „účastník“ ostatně občanský zákoník z roku 1964 používal na mnoha místech, neboť se vyhýbal pojmu „osoba“. Původní koncepce socialistického zákoníku nevycházela z tradiční bipartice fyzických a právnických osob, ale používala termíny „občan“ a „socialistická organizace“, pojem „účastník“ byl těmito dvěma pojmům nadřazený.²⁷⁰ Ani četné novelizace zákoníku neodstranily tuto zásadní terminologickou vadu, to se povedlo (byť ne úplně dokonale) až v občanském zákoníku z roku 2012 (toto téma je blíže rozebráno v podkapitolách 1.7.2. a 2.1.6.).

Jaromír Harvánek podobně jako Rolf Ostheim za subjekty práva označuje ty osoby, o kterých to právní normy stanoví. Subjekty práva pak dělí na jednotlivce (fyzické osoby) a organizace (právnické osoby), které sdružují jednotlivce sledující určitý společný hospodářský nebo jiný cíl. Jaromír Harvánek dále rozlišuje pasivní stránku právní subjektivity, kterou se rozumí způsobilost k právům a povinnostem, resp. právo být subjektem práv a povinností, a aktivní stránku subjektivity ve smyslu způsobilosti k právním úkonům (svéprávnosti), tedy způsobilosti právně jednat.²⁷¹

Do teorie subjektů přináší odlišný pohled Viktor Knapp, který rozlišuje dva subjekty právních norem – právotvorný subjekt a subjekt, kterému je právo určeno (tedy adresáta právních norem). Právotvorným subjektem je ve většině zemí světa stát. Právotvorný subjekt je oprávněn vytvářet právní normy, na základě kterých vznikají právní povinnosti obecně vyme-

²⁶⁸ BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004, s. 135.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 102.

²⁷¹ HARVÁNEK, Jaromír. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 314.

zenému okruhu subjektů, případně i individuálně určeným subjektům (např. pokud je stát stranou soukromoprávní smlouvy). Adresáty právní normy jsou subjekty, jimž jsou adresovány příkazy, zákazy, resp. kterým jsou právní normou dána určitá dovození (modalita normativity). Zákonodárce určuje, kdo je adresátem právních norem a tím také vymezuje právní subjektivitu těchto entit. Adresátem právních norem nejsou jen fyzické osoby, ale také sdružení osob nebo účelová sdružení majetku, čímž právo vytváří fikci právní osobnosti těchto subjektů, které označujeme jako právnické osoby. Hlavní rozdíl mezi právotvorným subjektem a adresáty právních norem je podle Viktora Knappa ten, že adresát právní normy je oprávněn stanovit povinnost pouze individuálně určeným subjektům (např. na základě smlouvy).²⁷²

Viktor Knapp dále uvádí, že se člověk „v určitém právním řádu nestává fyzickou osobou, tj. subjektem práva tím a proto, že se narodil, ale tím a proto, že od narození, popř. už před ním, se jeho osobní status spravuje nějakým právním řádem“.²⁷³ Právní subjektivita není apriorní, ale vyplývá z právního řádu, z úmyslu zákonodárce. Tento princip je nejzřetelnější u právnických osob, neboť ty podle Viktora Knappa nemají žádná přirozená práva. Zákonodárce je při vymezení obsahu právní subjektivity zejména v případě fyzických osob limitován přirozenoprávními východisky, která musí respektovat a nemůže si tudíž počínat svévolně.

Karel Beran naproti tomu klade důraz na rozlišování soukromoprávní a veřejnoprávní subjektivity. Člověk může být nositelem pouze soukromoprávní subjektivity. V případě právnických osob je situace složitější, neboť ty mohou být nositelem výhradně soukromoprávní subjektivity (tzn., že se mohou samostatně zavazovat a nabývat oprávnění), jiné pak mohou mít soukromoprávní i veřejnoprávní subjektivitu (kromě vstupování do soukromoprávních závazků mají i pravomoc k normotvorbě – např. stát) a konečně existují i právnické osoby, které mají pouze veřejnoprávní subjektivitu (např. orgány úřadů). Toto dělení subjektivity odmítá Viktor Knapp, podle kterého má toto rozlišování pouze historický význam a nemá logický základ. Doslova uvádí následující: „Pro teorii a praxi práva veřejného, jakož i pro teorii a praxi práva soukromého nemají právnické osoby veřejného práva žádný význam.“²⁷⁴ Viktor Knapp vidí smysl v rozlišování pouze právnických osob soukromého práva a právnických osob soukromého a veřejného práva zároveň. Primární je podle něj subjektivita soukromoprávní a veřejnoprávní subjektivita je „něco navíc“.²⁷⁵

²⁷² KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 70–71.

²⁷³ KNAPP, Viktor. O právnických osobách. In *Právník* 10-11/1995, s. 982.

²⁷⁴ KNAPP, *O právnických osobách*, s. 997.

²⁷⁵ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 148.

Podobně jako v zahraničí se i česká právní doktrína zabývá spíše teoretickým vymezením právnických osob. Podle Viktora Knappa není právníká osoba apriorním pojmem aplikovaným v právním řádu, ale pojmem vytvořeným právním řádem samým. Této tezi oponuje Karel Beran, který říká, že právní řád může nepochybně stanovit, že je určitý útvar osobou, pokud však taková osoba nebude fakticky schopna být nositelem práv a povinností, je degradována na pouhý „právní subjekt“. Ten, kdo je osobou v právním smyslu, je zároveň právním subjektem, ale právní subjekt nemusí být nutně osobou v právním smyslu. Za osobu lze podle něj považovat pouze ten subjekt práva, který lze identifikovat, který je způsobilý jednat a který za své jednání odpovídá.²⁷⁶

Jak vyplývá z výše uvedeného, česká právní doktrína je ovlivněna především Ostheimovým pohledem na teorii osob a inklinuje k přirozenoprávním východiskům při popisu této problematiky. Knappova teorie osob je zřetelně ovlivněna juspozitivismem a postmodernismem a jako taková je v českém právním prostředí spíše ojedinělá. Co se týče problematiky umělé inteligence, tak toto téma v české právní doktríně zatím příliš nerezonuje. Sporadické články v odborných časopisech se zabývají zejména otázkami spojenými s autorským právem nebo odpovědností za škodu.²⁷⁷

²⁷⁶ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 162.

²⁷⁷ srov. ZIBNER, Jan. Akceptace právní osobnosti v případě umělé inteligence. In. *Revue pro právo a technologie*. 2018, č. 17, s. 19–49; MIKEŠ, Stanislav. Právo ve věku inteligentních strojů. In *Bulletin advokacie*. 2018, č. 4, s. 17–22 nebo KOLAŘÍKOVÁ, Linda. Odpovědnost (za) robota aneb právo umělé inteligence. In *Bulletin advokacie*. 2018, č. 3, s. 11–19.

3 Právní úprava fyzických osob v obecném zákoníku občanském a v současném občanském zákoníku

I když je tato práce zaměřena na porovnání právní úpravy fyzických osob (tj. z pohledu pozitivního práva) v rakouském a českém občanském zákoníku, bylo nezbytně nutné v předchozí kapitole zkoumat historický, resp. právně-filozofický základ této úpravy. Jak jsme si ukázali, dnešní význam pojmu „osoba“ a jeho odlišení od pojmu „člověk“ je výsledkem dlouhého a komplikovaného historického vývoje. Právo až v relativně pozdní fázi přebíralo výsledky tohoto vývoje, který probíhal v jiných společenských oborech (zejména ve filozofii). Bez tohoto vývoje by právní doktrína nedospěla k dnešnímu pojetí osoby.

Nyní tedy můžeme pokračovat ve výkladu o tom, jak problematiku osob v právním smyslu (zejména pak právní osobnosti) upravoval obecný zákoník občanský a které myšlenky zmíněných filozofů a právníků ve skutečnosti reflektoval. Následně se budu věnovat právní úpravě fyzických osob v občanském zákoníku z roku 2012, a to právě v komparaci s jeho rakouským protějškem. Závěr třetí kapitoly je zaměřen na problematiku ochrany osobnosti v obou občanských zákonících, institut ochrany osobnosti je totiž s pojmem osoba neodmyslitelně spjat.

3.1 Pojetí fyzické osoby v obecném zákoníku občanském a v občanském zákoníku z roku 2012

3.1.1 Osoba v obecném zákoníku občanském

Subjekty práv a povinností nazývá občanské právo osobami. Obecný zákoník občanský rozlišuje dvě skupiny subjektů, a to osoby fyzické a osoby právnické (resp. v původním pojetí osoby morální). O každém člověku v § 16 stanoví, že „má vrozená, již rozumem poznatelná práva, a nutno jej tudíž považovati za osobu“ (tedy za osobu ve smyslu právním). Vzhledem k době vzniku zákoník dodal, že „otročtví nebo nevolnictví a k tomu se vztahující výkon moci nejsou v těchto zemích dovolena“.²⁷⁸ O právnických (morálních) osobách, resp. „dovolených tělesech“ se hovoří v § 26 o. z. o.: „Naproti jiným osobám používají dovolené společnosti zpravidla stejných práv jako jednotlivé osoby.“ Z jiných částí zákoníku lze dovodit, že dalšími právnickými osobami jsou stát, země a obec (§§ 27, 1454, 1472).²⁷⁹ Rakouský občanský zákoník

²⁷⁸ K problematice zrušení nevolnictví více v: FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vydání, Třebíč: Akcent, 2005, 156 s.; nebo v HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: významná událost v dějinách našeho lidu*. Praha: Horizont, 1981, 150 s.

²⁷⁹ KRČMÁŘ, c. d., s. 133.

co do úpravy právnických osob vycházel z tehdejší úrovně právní vědy, ústřední byla „princi-
piální role osob přirozených (fyzických) daná přirozenoprávním základem celého kodexu
a osoby právnické upravit do jisté míry jako výsledek legislativních náhod a systematické ne-
zralosti“.²⁸⁰

Jak vyplývá z předchozího výkladu, můžeme pojem osoba v právním smyslu vnímat jako
výsledek racionalistického právního myšlení, resp. přirozenoprávní teorie. Toto smyšlení spolu
s idejemi osvícenství²⁸¹ vedlo k potřebě systematicky uspořádat právní normy do kodexů, ne-
boť do té doby bylo právo roztrženo do mnoha pramenů i forem; nadále přetrvával i partiku-
larismus právních norem, kdy pro každý stav platilo jiné právo. Podle Radima Seltenreicha si
osvícenství „obecně právě systematické úsilí vytklo za jeden ze svých hlavních a vůdčích
cílů“.²⁸² Rovněž přirozenoprávní myšlenka neměnného práva velmi napomohla kodifikačnímu
úsilí. Dalším motivem zejména v habsburské monarchii byla skutečnost, že jednotlivé země
měly vlastní právní řády, což přinášelo mnohé praktické problémy. Výsledkem snahy o kodifi-
kaci právních norem v rakouské monarchii bylo přijetí obecného zákoníku občanského z roku
1811.

Franz von Zeiller byl při koncipování právního postavení osob v ABGB ovlivněn Kanto-
vým pojetím lidské důstojnosti. Tato lidská důstojnost je odvozena od původní lidské svobody
a zahrnuje všechna vrozená práva (*iura connata*) s výjimkou práv získaných (*iura acquisita*).
Důstojnost spočívá zejména v autonomii vůle, která je chápána v mezích zákonných pravidel,
jímž každá osoba podléhá. Každý člověk má zároveň přirozené právo na uznání své osobnosti,
které je založené v ní samotné. Tím bylo definitivně překonáno statusové pojetí právní osob-
nosti. I proto je v první větě § 16 o. z. o. uvedeno, že „každý člověk má vrozená, již rozumem
poznatelná práva, a nutno jej tudíž považovati za osobu“. Tím zákoník stvrzoval, že vrozená
práva nejsou lidem propůjčována státem, ale náleží každému člověku z titulu jeho lidské dů-
stojnosti. Z tohoto konstruktů vyplývá idea rovnosti všech lidí, což stvrzuje odstavec druhý
§ 16 takto: „Otroctví nebo nevolnictví a k tomu se vztahující výkon moci nejsou v těchto ze-
mích dovolena.“ Lidská důstojnost je tak příčinou uznání osoby v právním smyslu.

Z ustanovení § 16 o. z. o. se odvozovala, resp. odvozuje právní osobnost (subjektivita)
všech lidí. Redaktoři rakouského zákoníku tak překonali racionalistické přiznání subjektivity

²⁸⁰ LAVICKÝ, c. d., s. 147.

²⁸¹ K problematice práva v období osvícenského absolutismu blíže např. v publikaci VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 193–220, 409–414.

²⁸² SELTENREICH, Radim. Pojem rekodifikace a vznik soukromoprávních kodifikací v Evropě 19. století. In: DVOŘÁK, Jan (ed.). *Pocita Sentē Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 461.

pouze člověku s rozumovými schopnostmi a dovodili, že každý člověk bez ohledu na své rozumové schopnosti musí být považován za osobu.²⁸³ Zákoník na každého jednotlivce nazíral jako na subjekt soukromoprávních vztahů a odsouval dřívější hledisko vycházející z postavení (statusu) konkrétního subjektu. ABGB tak byl zákoníkem, který ustanovil občanskou rovnost před zákonem a zcela otevřeně ji proklamoval.²⁸⁴ Historický význam toho ustanovení o to více vynikne, když si uvědomíme, že ve Spojených státech amerických bylo otroctví zrušeno až v roce 1865.²⁸⁵

Autoři jediného česky psaného prvorepublikového komentáře k ABGB uvádí, že § 16 je výrazem lidské svobody jako nejvyššího a přirozeného práva lidského. V souladu s Kantovým učením je člověk normotvorným orgánem, tedy sám si určuje prostředky a účel svého jednání. Ve spojení s § 7 o. z. o. je § 16 výrazem zásady o dovolenosti jednání, která nebyla v právním řádu zvlášť upravena (v moderním pojetí se odráží v ústavním principu legální licence).²⁸⁶ Ze zmíněných ustanovení se odvozovala další tzv. základní lidská práva jako svoboda duševních projevů, právo na tělesnou integritu, občanskou čest, osobní tajemství a také práva statusová. Z § 16 o. z. o. se rovněž vyvozovala nemožnost člověka omezit svou způsobilost k právním jednáním, jakož i nemožnost vzdát se své svobody.²⁸⁷ § 16 sloužil především jako aplikační směrnice stanovující soudci povinnost ve svém rozhodování dbát na to, „aby důstojnost lidská dotčena nebyla“.²⁸⁸

Na druhou stranu ale nelze význam § 16 v době přijetí zákoníku přeceňovat. Významný rakouský civilista Franz Bydliński se sice domníval, že se rakouský zákoník „plně odpoutal od stavovského myšlení a vytvořil koncepci obecné právní způsobilosti“,²⁸⁹ s takto jednoznačným výkladem ale nesouhlasil německý právník Ulrich von Lübtow, který poukazoval na problematiku nabývání práv podle ABGB. § 18 zákoníku stanovil, že „každý je způsobilý nabývatí práv za podmínek, ustanovených zákony“ a právě na základě tohoto ustanovení bylo možné způsob nabývání práv diferenciovat podle různých kritérií. Roli hrálo pohlaví, věk, náboženské vyznání, ale i příslušnost ke stavu.²⁹⁰ Přestože tedy obecný zákoník občanský formálně zakotvil rovnost všech lidí, určitá práva mohly na základě zvláštních předpisů nabývat pouze některé

²⁸³ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 182.

²⁸⁴ URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého: Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2001, s. 106.

²⁸⁵ BYDLIŇSKI, *Die „Person“ im Recht*, s. 82.

²⁸⁶ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 184–186.

²⁸⁷ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 150.

²⁸⁸ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 184–186.

²⁸⁹ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 37.

²⁹⁰ Tamtéž.

skupiny obyvatel. Lübtowův pohled tedy podle mého názoru více odpovídá realitě. Disproporce v pojetí osoby v právním smyslu byly odstraněny až pozdějším vývojem.

Ulrich von Lübtow a Franz Bydlinski se nicméně shodují v tom, že pozdější kodifikace (např. švýcarský občanský zákoník ZGB nebo německý občanský zákoník BGB) již pracují s rovnocennou právní subjektivitou každého individua jako se samozřejmostí. Ulrich von Lübtow dochází k závěru, že „vymezení právní subjektivity člověka není bezobsažným obecným pojmem, nýbrž zásadní právní normou, která pozitivně stanoví, že každý člověk má a musí mít možnost nabývat subjektivní práva. Zároveň tato norma zapovídá, aby byl kdokoliv považován za bezprávného, a neuznává otroctví. Nikdo nesmí být ponížěn k pouhému objektu práva, stejně tak jako k pouhému objektu ochrany právního řádu bez subjektivních práv“.²⁹¹

Nezanedbatelný interpretační význam měl také § 17 o. z. o., který stanovil, že „co je přiměřeno vrozeným přirozeným právům, o tom se má potud za to, že tu jest, pokud se neprokáže zákonné omezení těchto práv“. Toto ustanovení upravuje důkazní břemeno v případě sporu o vrozená (přirozená) práva. Podle autorů zákoníku jsou přirozená práva poznatelná samotným rozumem náležitě vzdělaného člověka a není třeba je zákonem výslovně prohlašovat. Redaktoři tímto ustanovením umně zahalili v absolutistické monarchii nepředstavitelný princip soudcovské nezávislosti (resp. princip *iura novit curia* – soud zná právo) do hávu přirozených lidských práv. Druhá část § 17 se zdá být v rozporu s výše uvedeným, protože před práva známým soudcem není potřeba prokazovat zákonné omezení přirozených práv. Už samotný Franz von Zeiller toto ustanovení vykládal tak, že není potřeba dokazovat obsah zákonných norem, ale je nutné prokázat některé skutečnosti, se kterými zákon spojuje určitá omezení práv (např. skutečnost, že je nějaká osoba otcem, nebo že nějaké osobě náleží určitá privilegia apod.).²⁹²

Jak jsem již uvedl v předchozí kapitole, další vývoj v rakouské právní doktríně se vyznačoval střetem Kantovy a Hegelovy filozofie. Rakouská právní doktrína v druhé polovině 19. století na rozdíl od Zeillera a první generace komentátorů zákoníku vnímala osobu spíše z pohledu Hegela. Tento pohled upozaďuje Kantův individualismus a pojem osoba vykládá jako výsledek procesu probíhajícího v rámci souboru společenských vztahů, jichž se osoba účastní. Autonomie jednajících subjektů nemůže mít apriorní povahu, individualizace je totiž proces probíhající současně se socializací.

²⁹¹ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 37–38.

²⁹² ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 190–191.

Další konflikt probíhal mezi stoupenci přirozenoprávního a právně pozitivistického pohledu na pojetí osoby v právním smyslu. V prvorepublikové doktríně sice přetrvalo přirozenoprávní nahlížení na člověka, to ale bylo do jisté míry ovlivněno brněnským normativismem, ke kterému se přiklonili také autoři jediného českého komentáře k ABGB.²⁹³

Jaromír Sedláček k problematice osob v právním smyslu uvádí, že „člověk je přirozenou osobou, poněvadž jde o individualitu, která je nám dána ‚přirozeně‘, což ve vědě znamená, že je nám dána s hlediska přírodní vědy, t. j. biologie“. Dále říká, že se přirozená osoba nerovná pojmu člověk, protože člověk je osobou jen potud, pokud je právně relevantní. Ve shodě s předchozím výkladem uzavírá, že v pojmu osoby shrnujeme v jedno všechny právně relevantní lidské vlastnosti a činíme z nich „individualitu danou pod aspektem právních norem“.²⁹⁴

Ve výše zmíněném komentáři k ABGB pak Jaromír Sedláček doplňuje své teze konstatováním, že každý člověk je bez ohledu na své rozumové schopnosti považován za osobu. Pojem osoby se vztahuje na všechny lidské bytosti, a to i v případě, že nejsou schopny právně jednat. V takovém případě za ně vůli projevují jiní, právním předpisem stanovení lidé (zástupci).²⁹⁵ Jak jsem již uvedl, v tomto komentáři k obecnému zákoníku občanskému je velmi patrný vliv brněnského normativismu, kdy Jaromír Sedláček v dalším výkladu o osobách vychází právě z této právní teorie. Problematika osoby je vnímána spíše jako personifikace právní normy, přičemž každý normotvorný orgán se považuje za osobu. V normě je stanovena povinnost a tento subjekt povinnosti nazývá osobou (srov. s pojetím osob Viktora Knappa).²⁹⁶

Prvorepublikoví právní teoretici brali jako samozřejmou skutečnost, že pozitivní právo rozlišuje osobu fyzickou a právnickou.²⁹⁷ Přestože se právně-teoretické zdůvodnění pojmu právnická osoba od poloviny 19. století zdánlivě ustálilo, nadále přetrvávaly určité diskrepance zejména v otázce, které všechny entity jsou právnickými osobami. Kupříkladu Emanuel Tilsch uvádí, že „právo objektivní spojuje oprávnění a závazky nejen s jednotlivým člověkem, nýbrž zná i jiné útvary, jež mohou být podmíněny právními. Podmět právní, jenž jest uznán právem objektivním a jenž je rozdílný od jednotlivého člověka (osoby fyzické čili přirozené) nazýváme osobou právnickou“.²⁹⁸ Emanuel Tilsch rozlišoval pouze dva typy právnických osob – korporace (spolky) a nadace (fondy). Společnost za samostatnou osobu nepovažoval.²⁹⁹

²⁹³ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 181–182.

²⁹⁴ SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 143.

²⁹⁵ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 182.

²⁹⁶ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 135.

²⁹⁷ srov. ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 249–262 a SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 168–184.

²⁹⁸ TILSCH, *c. d.*, s. 129.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 130.

Jiní právníci mezi právnické osoby vůbec neřadili obchodní společnosti (Thöll, Handelsrecht), další připouštěli právní subjektivitu akciových společností (Randa), Wenig naopak všechny obchodní společnosti za právnické osoby považoval.³⁰⁰ Jaromír Sedláček mezi právnické osoby řadil především korporace, nadace, ústavy a s určitými výhradami i výdělkové společnosti, což rozhodně nepovažují za koncepční přístup. K této problematice Jaromír Sedláček uvedl, že „při výkladech o právnických osobách nemůžeme se omezit jen na t. zv. korporace a nadace, nýbrž musíme výklady založit širě a zahrnouti do nich i společnosti; neboť podle daných právních předpisů není žádného zásadního rozdílu mezi společnostmi a korporací, pak musíme vedle nadací přihlížeti i k jiným případům omezeného ručení proti třetím osobám, kde jmění, jimž se ručí, je personifikováno“.³⁰¹

Prof. František Weyr, zakladatel brněnského normativismu, se k problematice osob a právní osobnosti vyjádřil takto: „Pojem právní osobnosti jest takto teoretickým pojmem regulativním a systematickým. Jím zaručuje se především jednotnost určité mnohosti právních norem: všechny normy, pocházející od téhož normotvůrce, nebo všechny normy, zavazující též povinnostní subjekt, tvoří systematickou jednotku normového souboru či komplexu. Jeho může použití také praktický normotvůrce, aby ulehčil a usměrnil aplikaci (praktické používání) právního řádu, a to tak, že připouští možnost utvoření řady pevných bodů – právních osob – které vystupují ve směsi nespočetných právních vztahů (= jednotlivých konkrétních norem druhotných) jako pevné jednotky. Za takovou jednotku prohlašován bývá především fyzický jednatel (člověk), vedle něho pak řada právnických osob, jimž přísluší samostatná právní osobnost.“³⁰²

Weyr dodává, že běžná právní teorie člověku zpravidla připisuje právní osobnost jako určitou vlastnost, kterou mu propůjčuje právní řád, což vyplývá z přirozenoprávní představy, že právní osobnost jakožto vlastnost biologické jednotky „člověk“ rozumí se sama sebou a nemusí být pozitivním právem zvlášť udělována, nýbrž nanejvýš pouze uznávána.³⁰³ Weyr tento přístup odsuzuje, protože jeho nedostatky se zřetelně projeví v konstrukci právnických osob, u kterých absentuje „vrozená“ vlastnost právní osobnosti, která je nejčastěji nahrazována teorií fikce. Podle Weyra je při zkoumání právní osobnosti klíčové to, že je příslušný subjekt schopen být nositelem práv a povinností. A jako představitel brněnského normativismu přidává další schopnost osob v právním smyslu, a to schopnost normotvornou. I v soukromoprávní oblasti

³⁰⁰ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 251.

³⁰¹ SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 173.

³⁰² WEYR, František. *Teorie práva*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2015, s. 115.

³⁰³ Tamtéž, s. 112–113.

totiž dochází k normotvorbě, byť sekundární v podobě uzavírání smluv, která předpokládá souhlas všech smluvních stran.³⁰⁴

V podobném duchu pracoval s pojmem osoba v právním smyslu rakouský právní teoretik Hans Kelsen, podle kterého je pojem osoby možné chápat pouze jako umělou myšlenkovou pomůcku, pomocný pojem, který si právo vytvořilo za účelem názornějšího podání své látky pod vlivem antropomorfizující a personifikující právní mluvy. Osoba je podle něj pouze personifikující souhrnný název pro souhrn práv a povinností. Fyzické a právnické osoby přitom chápe stejně. Fyzickou osobou podle něj není člověk, fyzickou osobu vnímá jako personifikaci norem upravujících chování člověka. Právnická osoba je naproti tomu personifikace norem upravujících chování určité množiny lidí. Kelsen uzavírá, že osoba je pouhou personifikací určitého komplexu norem a tím personifikací určitého dílu objektivního právního řádu, který tvoří mezi všemi jím založenými právy a povinnostmi organickou jednotu. Právu jedné osoby vždy odpovídá povinnost druhé osoby.³⁰⁵

Pro normativisty byl při vymezení pojmu osoba také významný pojem „přičitatelnosti“. Osoba je totiž podle nich entita, které přičítáme práva a povinnosti. Při definování osoby tak nemůžeme vycházet z pojmu „osoba“ jako takového, ale musíme se zabývat otázkou, co způsobuje skutečnost, že můžeme nějakou entitu považovat za osobu. Tou skutečností je, že určité entitě „přičítáme“ práva a povinnosti. Není podstatné, zdali ono „cosi“, čemu přičítáme práva a povinnosti, budeme označovat jako „osobu“, „subjekt“, „nositele“, „bod“, nebo dokonce „kotvu“. Podstatné je, že onomu bodu „přičítáme“ práva a povinnosti. Pojem přičitatelnosti tak má pro pochopení pojmu osoby centrální význam. Být osobou podle platného práva musí znamenat být „čímsi“, čemu přičítáme práva a povinnosti. Pro pochopení toho, co máme rozumět pod pojmem osoby, nemá z normativního hlediska smysl *a priori* vycházet z pojmu osoby, nýbrž z toho, co způsobuje, že „něco“ můžeme za osobu považovat.³⁰⁶

Vztah mezi normou a osobou popsal prof. Weyr takto: „Zmíněný vztah je představou ryze normativní. Možno jej obecně zvatí *přičetností* neboli *přičitatelností*. To znamená: ve své vlastnosti povinnostního subjektu jest tento subjekt přičetný, t. j. normu lze mu ‚přičítati‘, norma pak vzhledem k povinnostnímu subjektu jest přičitatelná. Není-li někdo ‚přičetným‘, znamená to, že není vzhledem k té či oné normě povinnostním subjektem; není-li určitá norma ‚přičitatelnou‘, znamená to, že určitý subjekt, který jest snad ‚přičetný‘ vzhledem k jiné normě, nemá

³⁰⁴ WEYR, *c.d.*, s. 113–115.

³⁰⁵ KELSEN, Hans. Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy. Praha: Orbis, 1933, s. 29–30.

³⁰⁶ BERAN, Karel. Osoba jako „bod přičitatelnosti“. In *Právnick*, 2017, 156(6), s. 501–522.

povinnosti vzhledem k této určité normě.³⁰⁷ Příčetnost přitom musí být stanovena normou, přičemž není nutné, aby byla obsažena ve stejné normě, která obsahuje skutkovou podstatu povinnosti. Jen dodám, že příčetnost je nutné v tomto případě chápat jako synonymum přičitatelnosti.

Jak je vidno, myšlenky brněnských normativistů mohou být inspirativní i pro současnou právní vědu, která tápe při snaze uchopit téma umělé inteligence a robotiky. Pokud při definici osoby nebudeme vycházet z pojmu „osoba“, ale zaměříme se na zkoumání entit, kterým přičítáme práva a povinnosti, nemusíme se alespoň v prvopočátku zabývat svobodnou vůlí, svéprávností, inteligencí či dokonce smrtelností těchto subjektů. Jediným relevantním faktorem je, že „čemosi“ přičítáme práva a povinnosti.

Vrátíme-li se k problematice fyzických a právnických osob, obecně lze konstatovat, že se posledních dvě stě let koncept těchto entit neustále sbližoval a vývoj doktríny směřuje ke sjednocení právní výbavy (právního statusu) osoby fyzické i právnické. Osoba v právním smyslu představovala v období první republiky, podobně jako dnes, modelovou právní charakteristiku společnou pro soubor lidských bytostí a k nim se řadící soubor různých útvarů, jimž právo přiznává postavení, resp. právní status, který je v nejobecnějším pohledu společný pro všechny osoby v právním smyslu a který umožňuje jejich začlenění do souboru právních vztahů v postavení jejich subjektů. Osoba v právním smyslu je tedy nositelem právního statusu, který z ní činí způsobilý subjekt právních vztahů, tedy nositele subjektivních práv a subjektivních povinností z těchto vztahů vyplývajících.³⁰⁸

Jelikož velké kodifikace zdánlivě vyřešily právní podstatu přirozených osob, od druhé poloviny 19. století směřovali právní teoretici své úsilí k definování osob právnických. Jejich závěry však zpětně ovlivnily i právní pojetí osob fyzických. Pro další výklad je tak nezbytně nutné zabývat se vývojem v problematice právnických osob a vztahem mezi pojmy morální a právnická osoba.

3.1.1.1 Morální a právnické osoby v předchůdcích obecného zákoníku občanského

Rakouský občanský zákoník definoval morální osoby v § 26, který zní takto: „Vzájemná práva členů dovolené společnosti jsou určována smlouvou nebo účelem a zvláštními předpisy o nich vydanými. Naproti jiným osobám používají dovolené společnosti zpravidla stejných práv jako jednotlivé osoby. Nedovolené společnosti jako takové nemají práv ani proti členům

³⁰⁷ WEYR, *c.d.*, s. 36.

³⁰⁸ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 136.

ani proti jiným osobám a nejsou způsobilé práv nabývat. Nedovolené společnosti jsou však ty, které jsou politickými zákony zvláště zakázány, nebo přiči se zřejmě bezpečnosti, veřejnému pořádku nebo dobrým mravům.“

Již od poloviny 19. století pod vlivem Savignyho myšlenek však z rakouské právní doktríny pojem morální osoby mizí a hovoří se výhradně o osobách právnických. Těm je přiznáno právo vlastnit majetek, účastnit se řízení, u některých právních forem je dokonce vyloučeno ručení členů za dluhy právnické osoby. V této konečné fázi se zdá, že obsah pojmů morální a právnické osoby splýval. Abychom zjistili, jestli tomu tak skutečně bylo, musíme rozebrat relativně komplikovaný doktrinální vývoj této problematiky. Jestliže chceme pochopit kořeny právní úpravy morálních osob v rakouském zákoníku, musíme se zaměřit na ty předchozí kodifikace, které byly pro autory ABGB výrazným inspiračním zdrojem.

Významným ohniskem kodifikačních snah bylo Bavorsko. Motivem těchto snah byla přirozenoprávní inspirace, a proto o nich můžeme hovořit jako o legislativních aktivitách, které zahajují řadu přirozenoprávních kodifikací. Série různých zákonodárných děl vychází v Bavorsku v polovině 18. století za vlády kurfiřta Maxmiliána III. Josefa. Nejdůležitější soukromoprávní kodex vychází v roce 1756 pod názvem *Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis* (CMBC). Podle Valentina Urfuse však CMBC „odráží ještě poměrně slabý a málo výrazný vliv přirozenoprávních idejí. Přirozenoprávní inspirace se v něm uplatňuje spíše nepřímou ve snaze právo uspořádat a systematizovat (*„systema juris privati universi“*). Je ovšem zároveň kodifikací zaměřenou odvětvově k soukromému právu, což je nepochybný pokrok, který pozdější kodifikace nedovedly vždy důsledně dodržet“.³⁰⁹ Odvětvové zaměření nedodržel například pruský zákoník známy pod názvem Všeobecné zemské právo pro pruské státy (ALR).

Systematika bavorského zákoníku vycházela z římských Institucí, ale jeho slabinou byly četné nedokonalé formulace, což pramenilo z ne vždy úspěšné snahy po co největší obecnosti kodexu. Proto mělo velký význam doprovodné dílo nazvané „Poznámky“ (*Anmerkungen*), které lze považovat za jakousi učebnici k CMBC. „Poznámky“ nakonec nabyly síly zákonného předpisu a staly se tak legálním výkladem bavorského zákoníku. I přes tyto nedostatky CMBC platil až do přijetí BGB, tedy do konce 19. století.³¹⁰ Bavorský kodex neobsahoval žádné výslovné ustanovení o právní subjektivitě fiktivních osob, ale z různých jeho pasáží lze dovodit, že se s určitou formou právní způsobilosti těchto subjektů počítalo. Kupříkladu třetí kapitola první části zákoníku byla nazvána „Práva a povinnosti osob z pohledu jejich různých stavů“.

³⁰⁹ URFUS, *c. d.*, s. 100.

³¹⁰ Tamtéž.

V této části byl upraven tzv. status nexus, který jednotlivé osoby stavěl do protikladu k „celým obcím a univerzitám“. V pasáži věnované opatrovnictví jsou zase zmíněny „kostely, špitály, úřady pro správu almužen apod.“, jiná část zase upravuje služebnosti „měst, trhů, vesnic a jiných komunit“. Pro školy, univerzity a cechy je používán termín *corpora* nebo *collegia*. Všechny tyto entity vystupovaly jako samostatné subjekty právních vztahů, ačkoliv zákoník nikde nepoužil pojem morální osoba.

Již zmíněný pruský ALR (*Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten*) byl výsledkem téměř století trvajících kodifikačních snah a k jeho vyhlášení došlo v roce 1794, tedy nedlouho před rakouským ABGB. Systematika ALR je poplatná přirozenoprávnímu myšlení; první část pojednávající o věcných právech totiž upravuje absolutní i relativní majetková práva, rozdíl mezi věcnými právy a obligacemi, které římskoprávní teorie důsledně oddělovala, ustupuje do pozadí. Pojmu vlastnictví je nadřazen široce chápaný pojem majetkových práv. Podle Valentina Urfuse „široké pojetí majetkových práv jako představa, která překračuje vlastnický vztah a zahrnuje všechna jednotlivcová oprávnění, která vytvářejí určitý vztah k věci, ať již jakékoliv povahy, je představa příznačná pro přirozenoprávní myšlení a doprovází názory přirozenoprávních teoretiků od počátku“.³¹¹

Druhá část ALR upravující postavení jednotlivce ve společenských vztazích byla zřejmě inspirovaná myšlením Christiana Wolffa. Jednotlivec v pruském právu vystupoval jako soukromoprávní subjekt a zároveň jako nositel vztahů, ve kterých ve společnosti žije a které určují jeho postavení v ní. Společnosti pak zákoník upravoval plně v duchu přirozenoprávní teorie. Úvodní oddíl druhé části pojednával „o rodinných společnostech včetně pánů a čeledě“, další pasáž nesla název „obecně o společnostech a o korporacích a obcích zvláště“. Společnosti kodex moderně definoval jako „spojení více členů státu ke společnému účelu“, dovolené společnosti „existovaly v souladu s všeobecným blahem“, účel nedovolených společností pak odporoval „obecnému klidu, bezpečnosti a pořádku“. Nedovolené společnosti neměly „jako takové žádná práva ani vůči svým členům, ani vůči ostatním“. Podle dalšího ustanovení mohl člen společnosti „ze jmění společnosti požadovat díl jen do té míry, do které je k tomu člen korporace nebo obce oprávněn“.³¹² ALR tak na společnosti zcela přesvědčivě hleděl jako na korporativně organizované útvary.

Prvním významným kodifikačním pokusem na území habsburské monarchie byl *Codex Theresianus* předložený v roce 1766 Marii Terezii (kodex však nebyl přijat, viz výklad v první

³¹¹ URFUS, *c. d.*, s. 101.

³¹² BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 41.

kapitole této práce). Jeho autoři se přihlásili k přirozenoprávní teorii, když za jeden z pramenů práva označili „zdravý rozum a všeobecné právo přirozené a právo národů“.³¹³ Návrh zákoníku definoval morální osoby především v rámci věcných práv, kupříkladu za nositele vlastnického práva označuje „obce a samostatné osoby“. Je tomu tak proto, že se autoři inspirovali římským právem a o právnických osobách se zmiňovali jen na těch místech, kde tak činila předloha. Kodex rozlišoval mezi korporacemi (označených jako „obce“) a „jednoduchými společnostmi“. „Obec“ byla definována takto: „Všechny ostatní k obcím (spolkům) náležející věci jsou v jejich vlastnictví, tyto obce jsou z tohoto hlediska považovány za morální osoby a pod tím budou chápány obce měst, trhů a jiných míst, jakož i všechna shromáždění menšího nebo většího počtu osob, které jsou zřízeny podle práva a Námí potvrzeny, tak, že minimálně 3 osoby mohou tvořit obec nebo shromáždění.“ Takto byla definována *persona moralis collegialis a universitas hominum* jako substrát právní osoby.

Dále lze ze způsobu úpravy držby dovodit, že autoři návrhu zákoníku zastávali v případě obcí teorii fikce: „Obce (spolky) a prostředky jsou sice považovány z hlediska morálních osob za nevyloučené z právní držby, samy ale skutečného vlastnění, tedy fyzické držby věci, nezpůsobilé, přece však mohou nabývat buď skrze jednotlivé členy nebo také skrze jiné, jejich jménem a do jejich rukou.“ Naproti tomu u společnosti zákoník jako jeden ze znaků uvádí „úmysl dosažení zisku“. Za závazky společnosti měli členové ručit celým svým majetkem, maximálně však do výše svého vkladu. Tereziánský zákoník tak rozlišoval mezi „obcí“ jako morální osobou a „společností“ jako prostým spoluvlastnickým vztahem. Není zcela jasné, jaký status kodex přiznával nadacím a ústavům (tehdejším jazykem „chrámům Páně, kostelům, klášterům, duchovním nadacím, milosrdným nadacím, špitálům a chudobincům“), v jednom ustanovení bylo pouze uvedeno, že tyto instituce spadají pod zvláštní právní úpravu.

Přijetí prvního dílu Josefiňského občanského zákoníku bylo výsledkem velkého reformního úsilí císaře Josefa II. První díl Josefiňského občanského zákoníku, jehož autorem byl Jan Bernard Horten a který upravoval prameny práva, právo osob a rodinné právo, se dočkal publikace dne 1. listopadu 1786 (viz výklad v první kapitole této práce). Josefiňský občanský zákoník se hlásil k přirozenoprávní teorii a k principům společenské rovnosti a svobody občanů.³¹⁴ Co se týče úpravy morálních osob, právní historici nejsou jednotní v hodnocení významu Josefiňského zákoníku. Podle některých zákoník v otázce morálních osob nepřinesl nic nového,

³¹³ KRČMÁŘ, *c. d.*, s. 12.

³¹⁴ MALÝ, *c. d.*, s. 196.

obsahoval téměř shodnou hmotněprávní úpravu jako *Codex Theresianus*, pouze odstranil privilegia některých subjektů, neboť redaktoři kladli větší důraz na rovnost před zákonem a snažili se podpořit rozvoj obchodu. Zákoník však přeci jen obsahoval jednu novinku, kdy v jednom z ustanovení bylo uvedeno následující: „Jestliže obec nebo jiné sdružení nastupuje jako dědic, nemá být dědictví rozděleno mezi členy sdružení, pokud však vlastní stanovy nestanoví něco jiného.“ Zákoník tímto ustanovením zdůraznil oddělení majetku obce (korporace) od majetku členů této obce.

Martiniho návrh zákoníku z roku 1796 používal kromě pojmu „obec“ (ve smyslu správního celku) pojem „menší společnost“, nicméně v rozlišování těchto pojmů nebyl příliš důsledný. Obcemi byly myšleny zejména „města, městyse, vesnice a jiné takové útvary, tělesa“. Mimo to se v zákoníku objevuje pojem „občanská společnost“, kterou tvoří obce, menší společnosti a jednotlivci. Jde tedy o označení státu jako takového. Morální osoby jsou v zákoníku kladeny do protikladu k jednotlivým osobám, avšak stále chybí jejich výslovná definice. Martiniho návrh ještě více zdůrazňoval samostatnost majetku společnosti a majetku společníka, společnost měla existovat i po smrti společníka. V návrhu se také hovoří o „nedovolených společnostech“, což měly být entity, kterým chybělo „zeměpanské potvrzení“. Dále Martiniho osnova oslabuje postavení některých korporací, protože jejich statutům nepřiznává povahu pramene práva, ale staví je na úroveň smlouvy. Při projednávání osnovy kodexu je poprvé vznesen požadavek, aby v zákoníku byly obce (resp. morální osoby) nějakým způsobem definovány. Vídeňská právnická fakulta dokonce zaslala dvorské komisi stanovisko, že i „obce mají práva poddaných a sluší se je zmínit při stanovení práva osob“.³¹⁵ V odborných diskuzích také zaznívaly návrhy, aby zákoník upravil vrozenou právní subjektivitu, namísto dosavadní úpravy občanství.

3.1.1.2 Morální a právnické osoby v obecném zákoníku občanském

Obecný zákoník občanský vyhlášený v roce 1811 na rozdíl od svých předchůdců obsahoval v § 26 definici morálních osob. Toto ustanovení bylo do zákoníku zařazeno v pozdních fázích jeho příprav, protože až v lednu roku 1804 rakouský apelační soud vznesl připomínku, že dědické právo by mělo náležet i morálním osobám. V návaznosti na připomínku apelačního soudu vznikl tento text: „Dovolené společnosti nebo pospolitosti jsou samostatné osoby způsobilé dědit. Nedovolené pospolitosti a tělesa nejsou způsobilé být dědicem.“ Při jedné z revizních porad, která se uskutečnila v květnu roku 1807, ale bylo toto ustanovení z návrhu zákoníku

³¹⁵ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 46.

vypuštěno. Franz von Zeiller navrhnul, aby zákoník spíše upravil právní poměry dovolených společností, protože z výše uvedeného textu by mohla právní praxe dovodit, že nedovolené osobnosti sice nejsou způsobilé být dědicem, ale mohou nabývat jiná majetková práva, což bylo nežádoucí.³¹⁶ Konečná podoba § 26 o. z. o.³¹⁷ našla svůj předobraz v pruském ALR, oproti kterému ale došlo k jistému významovému posunu. Pruský zákoník používal přímo v textu příslušného ustanovení pojem morální osoba, který ale nebyl nikde pozitivněprávně vymezen. Franz von Zeiller si byl tohoto neduhu vědom, a tak je tento pojem použit pouze v nadpisu § 26.³¹⁸ Definitivní podobu získalo ust. § 26 v listopadu roku 1809, kdy byla přeformulována jeho poslední věta tak, aby reflektovala skutečnost, že některé společnosti jsou právně nezpůsobilé již samy o sobě, aniž by byly zákonem zakázány („Nedovolené společnosti jako takové nemají práv ani proti členům ani proti jiným osobám a nejsou způsobilé práv nabývatí. Nedovolené společnosti jsou však ty, které jsou politickými zákony zvláště zakázány, nebo přiči se zřejmě bezpečnosti, veřejnému pořádku nebo dobrým mravům.“).

ABGB se o morálních osobách kromě § 26 zmiňuje již jen v dalších dvou paragrafech. V § 286 je uvedeno: „Věci ve státním území jsou buď státním nebo soukromým statkem. Posléze uvedený náleží osobám jednotlivým nebo morálním, menším společnostem nebo celým obcím.“³¹⁹ Dále v § 529: „Osobní služebnosti končí smrtí. Byly-li výslovně rozšířeny na dědice, jsou jimi v pochybnosti míněni jen první dědicové zákonní. Právo propůjčené rodině přechází

³¹⁶ Na stejné poradě Franz von Zeiller také navrhnul, aby bylo vypuštěno ustanovení týkající se statutů, protože podle něj z úvodního dílu zákoníku vyplývalo, že nemají povahu pramene práva. Tento požadavek byl splněn jen částečně, původní § 25 osnovy pojednávající o statutech menších společností byl přeformulován do § 11, který se týkal statutů územních celků. § 11 ABGB zní takto: „Jen takové statuty jednotlivých provincií a obvodů zemí mají moc zákona, které po vyhlášení tohoto zákoníka byly zeměpánem výslovně potvrzeny.“ (V originále: „Nur jene Statuten einzelner Provinzen und Landesbezirke haben Gesetzeskraft, welche nach der Kundmachung dieses Gesetzbuches von dem Landesfürsten ausdrücklich bestätigt werden.“)

³¹⁷ § 26 ABGB nadepsaný „Z poměru morální osoby“ zní takto: „Vzájemná práva členů dovolené společnosti jsou určována smlouvou nebo účelem a zvláštními předpisy o nich vydanými. Naproti jiným osobám používají dovolené společnosti zpravidla stejných práv jako jednotlivé osoby. Nedovolené společnosti jako takové nemají práv ani proti členům ani proti jiným osobám a nejsou způsobilé práv nabývatí. Nedovolené společnosti jsou však ty, které jsou politickými zákony zvláště zakázány, nebo přiči se zřejmě bezpečnosti, veřejnému pořádku nebo dobrým mravům.“ (V originále: „IV. Aus dem Verhältnisse einer moralischen Person. § 26. Die Rechte der Mitglieder einer erlaubten Gesellschaft unter sich werden durch den Vertrag oder Zweck und die besondern für dieselben bestehenden Vorschriften bestimmt. Im Verhältnisse gegen Andere genießen erlaubte Gesellschaften in der Regel gleiche Rechte mit den einzelnen Personen. Unerlaubte Gesellschaften haben als solche keine Rechte, weder gegen die Mitglieder, noch gegen Andere, und sie sind unfähig, Rechte zu erwerben. Unerlaubte Gesellschaften sind aber diejenigen, welche durch die politischen Gesetze ins besondere verbotnen werden, oder offenbar der Sicherheit, öffentlichen Ordnung oder den guten Sitten widerstreiten.“)

³¹⁸ V původním německém vydání ABGB ale tato marginální rubrika chyběla, objevila se až v pozdějších vydáních a v oficiálních překladech. Znění ABGB z roku 1811 je dostupné například zde: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1012&page=470&size=40>>.

³¹⁹ V originále: „Die Sachen in dem Staatsgebiete sind entweder ein Staats- oder ein Privat-Gut. Das Letztere gehört einzelnen oder moralischen Personen, kleinern Gesellschaften, oder ganzen Gemeinden.“

však na všechny její členy. Osobní služebnost nabytá obcí nebo jinou morální osobou trvá potud, pokud trvá tato morální osoba.³²⁰ V případě obou ustanovení si lze povšimnout terminologické nejednotnosti zákoníku, která je dědictvím Martiniho návrhu. Obecný zákoník občanský tak užíval pojmu „obec“ ve dvou významech, a to ve smyslu korporace (resp. obecně morální osoby), nebo určitého správního celku („veřejnoprávní“ korporace) – ty se dělily na obce duchovní a obce světské.

Kromě toho obecný zákoník občanský na pěti místech používá termín (morální) těleso – (*moralischer*) *Körper*, konkrétně v §§ 13, 559, 1023, 1454 a 1472. Pojmy obec (*Gemeinde*) a společenstvo (*Gemeinschaft*) ve smyslu morální osoby nalezneme v §§ 529, 1023, 1454 a 1472. Celkem tedy zákoník pojem morální osoba v různých podobách bez jakýchkoliv pochybností používá na pouhých 12 místech. Několik dalších ustanovení ale můžeme označit jako sporná. Jde zejména o ustanovení § 1175 o. z. o., které uvádí, že „smlouvou, kterou dvě nebo několik osob svoluje, aby jen jejich přičinění nebo také jejich věci byly spojeny ke společnému užítku, ustanovuje se společnost na společný výdělek“. Tato smlouva o výdělkové společnosti je totožným institutem jako smlouva o společnosti podle § 2716 an. ObčZ (dříve podle ObčZ1964 smlouva o sdružení), který vychází z římskoprávního konceptu civilní společnosti *societa iuris civilis*. Jelikož § 26 o. z. o. definuje morální osoby jako „dovolené společnosti“, je otázkou, jestli do této kategorie nespádají i výdělkové společnosti podle § 1175 o. z. o., neboť ty jsou také bezpochyby „dovolené“. Dalšími spornými ustanoveními jsou zejména §§ 361, 547, 559 a 828 o. z. o.,³²¹ ve kterých se hovoří o „jediné osobě“ (*Eine Person*). Jde o sdružení osob, která na venek vystupují jako jedna osoba. V dalším výkladu se tak budu mimo jiné věnovat tomu, jestli lze výdělkovou společnost a jedinou osobu podřadit pod pojem morální osoba.

Z výkladu výše vyplývá, že redaktori ABGB nepovažovali otázku morálních (právnických) osob za kruciální. Důležitý § 26 byl formulován těsně před vydáním zákoníku a nebyť

³²⁰ V originále: „Persönliche Servituten hören mit dem Tode auf. Werden sie ausdrücklich auf die Erben ausgedehnt; so sind im Zweifel nur die ersten gesetzlichen Erben darunter verstanden. Das einer Familie verliehene Recht aber geht auf alle Mitglieder derselben über. Die von einer Gemeinde oder einer andern moralischen Person erworbene persönliche Servitut dauert so lange, als die moralische Person besteht.“

³²¹ § 361 o. z. o. (spoluvlastnictví): „Náleží-li věc ještě nerozdělená současně několika osobám, vzniká společenské vlastnictví. Hledí-li se k celku, pokládají se spoluvlastníci za osobu jedinou; pokud však jsou jim přiděleny určité třeba neoddělené části, má každý spoluvlastník úplné vlastnictví části jemu náležející.“

§ 547 o. z. o.: „Dědic, jakmile dědictví přijal, představuje se zřetelem k němu zůstavitele. Vůči třetí osobě považují se oba za osobu jedinou. Před přijetím od dědice hledí se na pozůstalost tak, jako kdyby dosud byla državou zemřelého.“

§ 559 o. z. o.: „Vyskytnou-li se mezi povolanými dědici takové osoby, z nichž některé musily by se pokládati při zákonné posloupnosti vůči ostatním za osobu jedinou (např. děti bratrovy vůči bratru zůstavitelovu), budou i při dělení podle závěti pokládány za osobu jedinou. Spolek, obec, souhrn osob (např. chudí) bude vždy čítán za osobu jedinou.“

§ 828 o. z. o.: „Pokud se všichni podílníci shodují, představují jen jednu osobu a mají právo společnou věc podle libosti vládnouti. Jakmile se neshodují, nemůže žádný podílník na společné věci učiniti změnu, kterou by se dotýkal podíl druhého.“

marginální rubriky, bylo by komplikované interpretovat jeho význam. Pojmu morální osoba je pak ve vlastním textu konkrétních ustanovení užito jen ve výše uvedených případech. Podle profesora vídeňské univerzity Wilhelma Braunedera je tomu tak z důvodu přirozenoprávní koncepce práva osob.³²² Právní subjektivita přirozených i morálních osob měla svůj základ v přirozeném právu, a proto se autoři zákoníku domnívali, že není nutné tuto materii rozsáhle upravovat v pozitivním právu. § 16 o. z. o. je proto možné analogicky použít i pro morální osoby – i ty měly práva podobná právům „vrozeným, již rozumem poznatelným“, a to od svého vzniku, resp. odpadnutí zákonem stanovené nedovolenosti. Morální osoby požívaly podobných práv jako osoby přirozené.

Jelikož jsme na předchozích řádcích rozebrali jednotlivá ustanovení ABGB týkající se morálních osob, můžeme se nyní zabývat vývojem obsahu pojmů „právní osoba“ a „morální osoba“ a vztahem mezi nimi. Cenným zdrojem informací jsou zejména komentáře k obecnému zákoníku občanskému z 19. století.

Jeden z nejvýznamnějších autorů zákoníku Franz von Zeiller ve svém komentáři z roku 1811 uvádí, že se ustanovení o obcích (i v případech zvláštních ustanovení týkajících se „*Gemeinde*“) vztahují i na morální osoby. Franz von Zeiller důsledně rozlišuje mezi světskými a duchovními obcemi. Mezi světské obce řadí především města, městyse, vesnice, trhy, ale i ústavy, nadace nebo chudobince a jiné zaopatřovací ústavy. Duchovními obcemi pak jsou církve a kláštery. Zvláštní je, že Franz von Zeiller mezi obce (resp. korporace) řadí i ústavy a nadace, tedy subjekty, které dnes chápeme jako účelová sdružení majetku (v případě nadací), nebo jako subjekty zahrnující současně věcné a osobní prostředky (v případě ústavů). Tento zdánlivý rozpor Franz von Zeiller řeší tím, že nadace vyjímá z působnosti ABGB a v případě ústavů dovozuje, že jde spíše o společnosti bez právní subjektivity. V Zeillerově pojetí jsou tak morální osoby *de facto* výhradně sdružením osob, nikoliv sdružením majetku. Franz von Zeiller také uznává přirozenoprávní podstatu morálních osob, když uvádí, že je „stát ponechává existovat a přiznává jim podíl na civilně právní ochraně“.³²³

Na některých místech svého komentáře Franz von Zeiller používá termínu *juridische Person*, konkrétně v komentáři k § 547 o. z. o. V tomto ustanovení zákoníku je uvedeno, že se dědic a zůstavitel vůči třetí osobě považují „za osobu jedinou“ (*Eine Person* – viz výše). Tato „jediná osoba“ však není v Zeillerově pojetí právní osobou v dnešním slova smyslu a ani

³²² BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 49–50.

³²³ ZEILLER, Franz von. *Commentar über das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch: für die gesamten deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie. Svazek 1*. Wien und Triest: Geistinger, 1811, s. 128–132.

osobou morální, nýbrž se jedná o pouhou fikci ve vztahu k třetím osobám (podobně jako v případě spoluvlastnictví). Naproti tomu o výdělkové společnosti (*societa iuris civilis*) v komentáři k § 1201 o. z. o. zcela jednoznačně říká, že jde o morální osobu.³²⁴ Karel Beran však k této skutečnosti doplňuje, že tento závěr je v rozporu s předchozími Zeillerovými stanovisky a je tedy možné, že nebylo jeho záměrem obsah pojmu morální osoba rozšířit o societu, nýbrž pouze zdůraznit skutečnost, že vůči třetím osobám societa vystupuje podobně jako korporace.³²⁵

Brzy po Franzi von Zeillerovi vydali své komentáře i další civilisté. Kupříkladu Georg von Scheidlein ve své *Příručce rakouského soukromého práva* z roku 1814 sice vychází z Zeillerova komentáře, nicméně výsledkem jeho snahy bylo vítané zjednodušení a zestručnění výkladu jednotlivých ustanovení. Co se týče jeho poznámek k morálním osobám, projevil se jeho právní purismus, kdy institut spoluvlastnictví odmítá podřadit pod pojem morální osoba. Obdobně tak činí v případě nadací a ústavů. S pojmem morální osoba tak ztotožňuje výhradně korporace.³²⁶ Mezi další významné komentátory patří rakouský civilista Joseph Linden. Ten podobně jako Franz von Zeiller a pravděpodobně z důvodu ovlivnění římským právem (resp. jeho kodifikací v podobě *Corpus Iuris Civilis*) považuje výdělkovou společnost (societu) za morální osobu. V jeho pojetí je tak morální osobou sdružení osob nejen v rámci korporace ale i na základě smlouvy o výdělkové společnosti.³²⁷

Do debaty týkající se morálních osob přispěl i komentář profesora pražské právnické fakulty Michaela Schustera. Toto dílo je pozoruhodné tím, že v části věnované § 26 o. z. o. obsahuje následující definici dovolené společnosti: „Společností v právním smyslu se rozumí každé sdružení osob, které se spojily ke sledování dlouhodobého, společného a dovoleného účelu.“³²⁸ Společnosti Michael Schuster dále rozděluje na veřejné společnosti, kam spadají obce a stát, a soukromé společnosti, které plní soukromý (většinou výdělečný) účel.³²⁹ V případě Schusterových úvah je zajímavé, že nepostupuje stejným způsobem jako ostatní komentátoři, kteří se snažili definovat obsah pojmu morální osoba, ale vychází přímo z textu § 26 o. z. o. a pracuje

³²⁴ Podobně tak činí i v případě spoluvlastníků v komentáři k § 361 o. z. o., kdy tuto „jedinou osobu“ považuje za osobu morální.

³²⁵ BERAN, *Pojem osoby v právu*, s. 54.

³²⁶ SCHEIDLEIN, Georg Edler von. *Handbuch des österr. Privatrechtes*. Wien und Triest: Geistinger, 1814, s. 21–22.

³²⁷ LINDEN, Joseph. *Handbuch für Justizmänner bey entscheidung älterer rechtsfälle*. Svazek I. Wien und Triest: Geistinger, 1815, s. 14.

³²⁸ „Unter einer Gesellschaft im rechtlichen Verstande versteht man überhaupt jede zu einem fortdauernden gemeinschaftlichen erlaubten Zwecke vereinigte Mehrheit von Personen.“ Zdroj: SCHUSTER, Michael. *Theoretisch-praktischer Kommentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch*. Svazek I. Scholl'schen Buchdruckerei, Altstadt, 1818, s. 343.

³²⁹ „Die größte Gesellschaft ist der Staatsverein selbst. Die in demselben befindlichen Gesellschaften haben entweder einen öffentlichen, einen auf das allgemeine Beste Einfluß nehmenden, oder einen Privat Zweck; sie sind daher entweder öffentliche, oder Privat Gesellschaften.“ V překladu: „Největší společností je samotný stát. Další společnosti, které se ve státě nachází, plní buď veřejný, nebo soukromý účel; existují tedy buď veřejné, nebo soukromé společnosti. Zdroj: SCHUSTER, c. d., s. 343–344.

s pojmem dovolená společnost. Mezi ně řadí výdělkovou společnost ale i další společenství osob (např. spoluvlastníky).³³⁰ Z toho můžeme dovodit, že v Schusterově pojetí jsou výdělkové společnosti a další právní společenství morálními osobami. Obecný zákoník občanský ale společnosti nepřiznával samostatnou procesní a právní způsobilost (což ostatně Michael Schuster sám říká), takže ani nemohla mít rovné postavení vůči jiným osobám. Jeho výklad je tak očividně *contra legem*, zejména co se týče vlastního textu § 26 o. z. o.

Dalším významným právníkem, který v 1. polovině 19. století působil v českých zemích (konkrétně v Brně), byl Johann Luksche. Ten ve své publikaci, ve kterém srovnával ABGB s dosavadním soukromým právem platným na Moravě a ve Slezsku a s římským právem, v případě § 26 úplně vynechal marginální rubriku zakotvující pojem morální osoba. Johann Luksche se podobně jako Michael Schuster snažil definovat dovolené společnosti, a to pomocí demonstrativního výčtu. Jako příklad uvádí obchodní společnosti, náboženské společnosti, učené společnosti, svobodné zednáře, duchovní kongregace a bratrstva, důlní společnosti, chudinské a vdovské ústavy. Výdělkové společnosti však ve výčtu nezmiňuje.³³¹

Jeden z nejvýznamnějších rakouských civilistů konce 1. pol. 19. století byl nepochybně Franz Xaver Nippel. Jeho devítisvazkový komentář nazvaný *Erläuterung des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches* vyšel v letech 1830–1838. Oproti Franzi von Zeillerovi ve svém komentáři hojně používá praktické příklady a další právní zdroje (např. judikaturu soudů), což uživatelům značně napomohlo při řešení konkrétních problémů. Franz Xaver Nippel se také snažil vyhnout pojmu morální osoba a místo toho používá pojem „těleso“ (*Körper*), což naznačuje další doktrinální vývoj této problematiky.

Pro náš výklad je významný především komentář k § 337 o. z. o., který stanovil pravidla pro posuzování poctivosti držby obce. V něm Franz Xaver Nippel například uvádí, že „obec, jakožto dovolená společnost, je ve vztahu ke třetím osobám považována za jedinou osobu. Stejně jako má fyzická osoba jen jednu vůli, tak i obec jakožto právnická osoba projevuje vůči třetím osobám pouze jednu jedinou vůli. Obec se stává vlastníkem věci na základě její jediné společné vůle tuto věc nabýt do svého vlastnictví“.³³² Abychom mohli sdružení osob považovat

³³⁰ SCHUSTER, *c. d.*, s. 346.

³³¹ LUKSCHE, Johann. *Besondere Rechte der Personen Mährens und Schlesiens vorzüglich in politischer Hinsichts*. Svazek II. Brno: J. G. Trassler, 1825, s. 318–383.

³³² V originále: „Eine Gemeinde wird als eine erlaubte Gesellschaft, in Bezug auf dritte Personen, für eine Person angesehen. So wie daher eine physische Person nur einen Willen hat, so kann auch bey einer Gemeinde, als einer Juridischen Person, in Bezug auf die Rechte dritter Personen, nur ein einziger Wille geachtet werden. Eine Gemeinde kommt in den Besitz einer Sache überhaupt, wenn ein Gemeindebeschluss vorhanden ist, die Sache als ein Eigenthum der Gemeinde zu behalten.“ Zdroj: NIPPEL, Franz Xaver. *Erläuterung des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. Svazek III. Graz: Damian und Sorge, 1831, s. 128.

za jedinou osobu, musí podle Franze Xavera Nippela toto sdružení projevovat jedinou společnou vůli. Pokud takovou společnou vůli sdružení osob nevytváří a neprojevuje, nemůžeme tuto entitu považovat za osobu v právním smyslu. Nippelův komentář k § 337 je zajímavý i použitím termínu „právnícká osoba“ (*juridische Person*). Franz Xaver Nippel tento termín používá v úplně jiném významu než Franz von Zeiller v komentáři k § 547. Zatímco Franz von Zeiller vytváří fikci právnícké osoby pro osoby přirozené ve vztahu k třetím osobám (za právníckou osobu ve vztahu k třetím osobám považuje dědice a zůstavitele), Franz Xaver Nippel zakládá fikci právnícké osoby pro sdružení osob (obec). Franz Xaver Nippel je tak zřejmě první, kdo v rakouské monarchii použil termín „právnícká osoba“ v podobném významu, v jakém ho používáme v dnešní době.

Podobného významu dosáhly komentáře rektora Lvovské univerzity Josepha von Winiwartera. Ten definuje morální osobu takto: „Morální osoba je také sdružení více lidí k dlouhodobému účelu, který však nespočívá ve výdělku, v důsledku čehož jsou všichni jednotlivci podřízeni společné vůli všech.“³³³ Joseph von Winiwarter tedy výdělkovou společnost nepovažoval za morální osobu, ale za „pouhý“ smluvní vztah několika osob. Ostatní (nevýdělečné) společnosti za morální osobu považuje. Pod pojem morální osoba zařazuje i obce v užším slova smyslu, o kterých říká, že se od ostatních morálních osob významně odlišují, protože jsou podřízeny vrchnostenské donucovací moci. Joseph von Winiwarter doslova říká, že „tělesa, obce a jiná sdružení se vždy považují za jednu osobu“.³³⁴ Stejně jako Franz Xaver Nippel použil Joseph von Winiwarter ve svých dílech několikrát pojem *juridische Person*, a to v téměř shodném významu, v jakém jej známe dnes. O „právnícké osobě“ hovoří dokonce přímo v komentáři k § 26 o. z. o.: „Jako morální nebo právníckou osobu můžeme v protikladu k jednotlivým osobám nazvat takový právní subjekt, ve kterém je sdruženo několik osob v takovém vzájemném vztahu, že se bez ohledu na jejich počet považují za jednu osobu.“³³⁵ Podle Josepha von Winiwartera je právníckou osobou každá osoba, která nemá přirozený původ, ale je vytvořena zákonem.

³³³ V originále: „Eine moralische Person ist also eine Vereinigung mehrerer Menschen zu einem fortdauernden, nicht in der Erwerbung bestehenden Zwecke, in Folge welcher sich jeder Einzelne dem Willen der Gesamtheit unterworfen hat.“ Zdroj: WINIWARTER, Joseph von. *Das österreichische bürgerliche Recht. Dil I.* Wien: Möslle, 1831, s. 131.

³³⁴ V originále: „Die Körper, eine Gemeinde, eine Versammlung werden immer nur für Eine Person gerechnet.“ Zdroj: WINIWARTER, Joseph von. *Das österreichische bürgerliche Recht. Dil III.* Wien: Möslle, 1834, s. 46.

³³⁵ V originále: „Im Gegensatze der einzelnen Personen können auch mehrere zusammen als Ein Rechts-subject vorkommen, wenn sie nämlich in einer solchen Verbindung miteinander stehen, daß sie ungeachtet ihrer Mehrheit als Eine Person gedacht, und eben darum eine moralische oder juridische Person (persona intellectus juris) genannt werden.“ Zdroj: WINIWARTER, *Das österreichische bürgerliche Recht. Dil I.*, s. 131.

Definitivní zlom v chápání pojmů morální osoba a právnická osoba přineslo v kontinentální právní kultuře vydání Savignyho díla *System des heutigen römischen Rechts* (*Systém dnešního římského práva*) v roce 1840. Prvním komentátorem ABGB, který navázal na Savignyho teze, byl Moritz von Stubenrauch, jehož třídílný komentář vyšel v letech 1854-1858. Moritz von Stubenrauch zcela opustil pojem morální osoba a hovoří výhradně o právnické osobě (*juristische Person*). Konkrétně v komentáři k § 26 o. z. o. uvádí následující: „Pouze jednotlivý člověk může být přímo považován za osobu, která je subjektem práv, nicméně přesto je možné pojetí právní způsobilosti rozšířit i na umělé subjekty založené pouhou fikcí, které pro tyto účely nazýváme právnickými osobami (v protikladu k jednotlivým, resp. fyzickým osobám). Některé z těchto právnických osob mají existenci založenou na členství jednotlivých osob, které společně tvoří právní subjekt. Ty jsou nazývány korporacemi (tělesy); v případě jiných právnických osob tomu tak není, neboť jsou založeny k dosažení obecného účelu.“³³⁶

Stubenrauchovo pojetí osob je tedy velice moderní, jasně definující pojmy fyzická a právnická osoba. Právnické osoby pak rozděluje na korporace, ústavy a nadace, toto rozdělení bez potíží používáme dodnes. Mezi právnické osoby nezařazuje societu ani „jedinou osobu“ (*Eine Person*) ve smyslu právního společenství.³³⁷ K pojmu morální osoba použitým v marginální rubrice § 26 o. z. o. a na dalších místech zákoníku uvádí, že již nadále není adekvátní a mělo by být upuštěno od jeho používání.³³⁸

Z předchozího výkladu vyplývá, že obsah pojmů právnická osoba a morální osoba prošel v 19. století poměrně dynamickým vývojem. Na základě analýzy výše uvedených komentářů lze tuto část uzavřít konstatováním, že pojem morální osoba je užší než pojem právnická osoba, neboť většina komentátorů z 1. pol. 19. století mezi morální osoby zahrnovala pouze sdružení osob. Účelová sdružení majetku a subjekty zahrnující věcné a osobní prostředky chápali jako entity bez právní subjektivity. Na druhou stranu velká část právních teoretiků pod pojem morální osoba zařazovala výdělkovou společnost (societu) a někteří dokonce i „jedinou osobu“ ve smyslu právního společenství, což jsou útvary, které dnes mezi právnické osoby neřadíme.

³³⁶ V originále: „Nur der einzelne Mensch kann unmittelbar als Subject von Rechten, als Person angesehen werden, immerhin ist es aber zulässig, den Begriff von Rechtsfähigkeit auch auf künstliche, durch bloße Fiction angenommene Subjecte auszu-dehnen, und diese werden dann, weil die gedachte Fiction bloß zu juristischen Zwecken geschieht, juristische Personen (im Gegensatz zu den einzelnen oder physischen Personen) genannt. Einige von diesen juristischen Personen haben eine sichtbare Existenz in einer Anzahl einzelner Mitglieder, welche zusammen genommen die juristische Person bilden. Sie heißen deßhalb Körperschaften (Körper, Corporationen); bei andern ist dieses nicht der Fall, sondern ihre Existenz ist eine mehr ideale, die auf einem allgemeinen, durch sie zu erreichenden Zwecke beruht.“ Zdroj: STUBENRAUCH, Moritz von. *Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch. Svazek I.* Wien: Friedrich Manz, 1854, s. 141.

³³⁷ Přestože Stubenrauchově systematice právnických osob nemůžeme nic vytknout, jeho následníci se v názorech na to, které subjekty je možné podřadit pod pojem právnické osoby, nadále lišili. Tyto rozpory přetrvávaly i v prvorepublikové právní doktríně, jak bylo patrné v předchozím výkladu.

³³⁸ STUBENRAUCH, c. d., s. 141.

3.1.1.3 Vliv teorie právnických osob na pojetí osob fyzických

Již samotní autoři obecného zákoníku občanského, vycházejíce z principů přirozeného práva, považovali každého člověka za osobu, tedy za subjekt soukromoprávních vztahů. Inspirováni myšlenkami Immanuela Kanta se tak odpoutali od předchozího pohledu na člověka determinovaného jeho statusem. Zákoník však v tomto nebyl zcela důsledný, protože např. § 18 o. z. o. stanovil, že každý je způsobilý nabývat práv za podmínek stanovených zákony. Na základě tohoto ustanovení bylo nadále možné způsob nabývání práv diferenciovat podle pohlaví, věku, náboženského vyznání nebo příslušnost ke stavu. Přestože tedy zákoník v § 16 („Každý člověk má vrozená, již rozumem poznatelná práva, a nutno jej tudíž považovati za osobu.“) formálně zakotvil rovnost všech lidí, určitá práva mohly na základě zvláštních předpisů nabývat pouze některé skupiny obyvatel. Tento nežádoucí stav byl odstraněn až pozdějším doktrinálním vývojem. I tak je ale nutné zákoníkem zdůrazněný základní princip rovnosti ocenit, neboť poskytl velkou míru výkladové flexibility, o kterou se mohlo opřít několik generací komentátorů. S nadsázkou lze říci, že bez § 16 by zákoník stěží přežil do dnešních dnů.

Jak vyplývá z předchozího výkladu, k završení abstraktního chápání fyzických osob významným způsobem přispělo racionální právně teoretické zdůvodnění pojmu právnické osoby. Zřetelné je to zejména v případě německého občanského zákoníku (BGB) z roku 1896, který již plně reflektoval tento vývoj právní teorie. Především Savignyho dílo nazvané *Systém dnešního římského práva* zásadně ovlivnilo i výklad rakouského zákoníku, byť se pochopitelně Savignyho myšlenky nemohly projevit v samotném textu kodexu. Definitivně od Savignyho dob nebyla osoba ztotožňována pouze s člověkem, ale byla vnímána čistě jako nositelka subjektivních práv, a zároveň konečně došlo k odmítnutí reziduí statusové nauky. Osobu bylo možné vnímat jako zájmovou jednotku uznanou právním řádem, který jí propůjčil právní subjektivitu. Osoba je tak konečně způsobilá samostatně se účastnit právních vztahů.

Nejpozději od tohoto okamžiku můžeme právní konstrukt fyzické osoby chápat jako redukci multidimenzionální povahy člověka, kdy právo člověka akceptuje, resp. jej proměňuje do podoby, ve které může člověk pomocí právních institutů prosazovat své zájmy (ať již osobní nebo hospodářské). Jde o transformaci reálné podstaty člověka v abstraktní pojem ve srovnání s reálným člověkem značně zjednodušený na několik elementárních znaků, se kterým je právo schopno dále nakládat.

3.1.2 Osoba v občanském zákoníku z roku 2012

Autoři občanského zákoníku z roku 2012 označují (byť nepřímou) rakouský občanský zákoník za obecný ideový zdroj rekonstrukce,³³⁹ což se bezesporu projevilo také v koncepci osob v právním smyslu. Pojetí osob v aktuálně platném občanském zákoníku je tak přímým dědicem Zeillerova přirozenoprávního myšlení, které bylo inspirováno Kantovým pojetím lidské důstojnosti.

Co se týče samotného textu občanského zákoníku, těžiště právního postavení fyzických osob nalezneme v § 19 ObčZ. Důvodová zpráva k zákoníku uvádí, že pro § 19 ObčZ posloužil jako inspirační zdroj § 16 o. z. o., nepřejímá jej však doslovně, protože „doba osvícenského racionalismu, jemuž byl koncept § 16 ABGB podřízen, pominula některá další relevantní hlediska“.³⁴⁰ Stejně jako obecný zákoník občanský staví i občanský zákoník z roku 2012 svou koncepci na jusnaturalistickém hledisku. § 19 ObčZ zní následovně: „(1) Každý člověk má vrozená, již samotným rozumem a citem poznatelná přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu. Zákon stanoví jen meze uplatňování přirozených práv člověka a způsob jejich ochrany. (2) Přirozená práva člověka spojená s osobností člověka nelze zcizit a nelze se jich vzdát; stane-li se tak, nepřihlíží se k tomu. Nepřihlíží se ani k omezení těchto práv v míře odporující zákonu, dobrým mravům nebo veřejnému pořádku.“

V porovnání s § 16 o. z. o. neдекларује ObčZ z důvodu neaktuálnosti zákazů otroctví a neobsahuje ani vyvrátitelnou právní domněnku přirozených práv obsaženou v § 17 o. z. o. Druhý odstavec § 19 ObčZ, který je inspirován švýcarským občanským zákoníkem, totiž deklaruje zdánlivost (viz formulace „nepřihlíží se“) těch právních jednání, kterými osoba zcizuje svá přirozená práva nebo se jich vzdává či je jinak omezuje v míře odporující zákonu, dobrým mravům nebo veřejnému pořádku. Zdánlivé tak tedy jsou jak tzv. otročké smlouvy, tak například takový projev vůle, jímž člověk žádá druhého, aby byl usmrcen (eutanázie).³⁴¹ § 16 ObčZ také výslovně deklaruje, že se nikdo ani z části nemůže vzdát právní osobnosti ani svéprávnosti, a pokud tak učiní, nepřihlíží se k tomu (tzn., že je opět stanovena zdánlivost takového jednání).

³³⁹ „Základním obecným ideovým zdrojem rekonstrukce je vládní návrh občanského zákoníku bývalého Československa z r. 1937, který nebyl jako zákon přijat kvůli událostem následujícím po mnichovské dohodě. Z koncepčního hlediska má význam, že tento vládní návrh sledoval modernizační revizi rakouského všeobecného zákoníku občanského (ABGB) z r. 1811 v jeho konfrontaci s novějšími evropskými zákoníky, zejména německým a švýcarským. Se zřetelem k tomu je třeba zdůraznit, že se jednalo o návrh myšlenkově soudržný, s jasným filosofickým zázemím převzatým z rakouského zákoníku, koncepčně navazující na tradice středoevropského právního myšlení.“ Zdroj: Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 17.

³⁴⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 45.

³⁴¹ Tamtéž.

Rakouský zákoník takové ustanovení neobsahoval, ale nemožnost člověka omezit svou způsobilost k právním jednáním, včetně otázky neodvolatelnosti plné moci, jakož i nemožnost vzdát se své svobody s následky neplatnosti u závazků osobního rázu se dovozovala přímo z § 16 o. z. o.

Široký výklad § 16 o. z. o. a jeho význam pro soudní aplikaci práva vyplýval z neexistence ústavních norem v době vzniku zákoníku, které by upravovaly obecné principy právního řádu a základní lidská práva. V době, kdy jsou obecné právní principy a lidská práva upraveny ústavními předpisy a mezinárodními smlouvami, nemá § 19 ObčZ velký praktický význam, neboť i ve světle § 2 odst. 1 ObčZ v podstatě pouze dubluje podobná ustanovení v těchto pramenech práva.

Časté diskuse o prvotnosti osoby v právním smyslu vyřešil aktuálně platný občanský zákoník inspirací § 16 o. z. o. Sled příčin a účinků v oblasti pojetí člověka jako osoby je následovný: (a) východiskem je existence člověka, (b) který je ze své existence vybaven vrozenými, již samotným rozumem a citem poznatelnými přirozenými právy, (c) což vede k důsledku, že je považován za osobu. Tento proces se děje mimo zákon, který stanoví jen meze uplatňování přirozených práv a způsob jejich ochrany. Člověk je reálným biosociálním základem jeho odrazu v právu (tedy fyzické osoby) a fyzická osoba je souborem předpokládaných, nicméně v realitě existujících či očekávaných vlastností člověka, nezbytných pro vstup člověka do právních vztahů.³⁴²

Pojetí přirozených práv v občanském zákoníku z roku 2012 je zcela v souladu s předchozím výkladem týkajícím se obecného zákoníku občanského. § 19 ObčZ potvrzuje ústavní princip legální licence, tedy „co není zakázáno, je dovoleno“, podobně jako to činil ABGB v § 16 ve spojení s § 7. Důvodová zpráva zdůrazňuje fakt, uznaný i českým ústavním pořádkem, že přirozená svoboda člověka má přednost před státem v tom smyslu, že stát není tvůrcem svobody člověka, ale jejím ochráncem.³⁴³

Redaktoři občanského zákoníku dále v důvodové zprávě uvádí, že „návrh § 18 respektuje tradiční dělení osob na osoby fyzické a právnické. Zvolený výraz je konformní terminologii Listiny základních práv a svobod (srov. čl. 1 nebo 42 odst. 3). Protože fyzická osoba je totožná s člověkem, používá osnova synonymicky označení ‚člověk‘. Obecné nadužívání pojmu ‚fy-

³⁴² LAVICKÝ, *c. d.*, s. 150.

³⁴³ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 20.

zická osoba‘ bylo v našem zákonodárství zavedeno po roce 1990 jako nouzová náhražka dosavadního a zcela nevhodného státoprávního ‚občan‘, nedocenilo se však, že se jedná o termín vlastní zejména právu mezinárodního obchodu, zatímco tradiční občanské zákonodárství se tomuto pojmu vyhýbá a používá jej zřídka. (Tuto tradici respektoval ještě občanský zákoník z r. 1950, který o fyzické osobě mluvil pouze na jediném místě.) Občanské zákoníky kontinentálního systému používají jako základní termín přirozená osoba (Německo, Švýcarsko, Nizozemí, Lichtenštejnsko aj.) či fyzická osoba (Itálie, Polsko, Rusko aj.), vždy však velmi střídmě na jednom či dvou místech s tím, že normativní text nejčastěji pracuje se slovy, jako jsou člověk, lidé, dítě, nezletilý, manžel, zůstavitel atd. Osnova sleduje stejnou metodu“.³⁴⁴

Z použití spojení „považuje se za osobu“ v § 19 ObčZ a z výše uvedené části důvodové zprávy by se mohlo zdát, že zákonodárce zde zakotvuje fyzickou osobu jako fikci člověka.³⁴⁵ Tento závěr by ale zcela popřel několik století dlouhý vývoj právní teorie vymezující obsah pojmu osoba v právním smyslu. Jan Hurdík mi v komentáři k občanskému zákoníku dává za pravdu, když uvádí, že „z hlediska obecného vnímání člověka i z hlediska jeho vnímání občanským zákoníkem je člověk biosociální realitou, osoba (fyzická) je souborem rozumových a volních schopností člověka, které právo využívá jako nástroj integrace člověka do svých regulativních sítí“.³⁴⁶

Jak je naznačeno výše v důvodové zprávě, občanský zákoník skutečně používá termín „fyzická osoba“ pouze na deseti místech, naproti tomu „člověk“ je zmíněn přesně sto padesátkrát. Tento postup považuji za metodologicky nesprávný a rovněž odporující doktrínou vymezenému pojmu „osoba“ v právním smyslu. Rozumím snaze redaktorů odpoutat se od předchozí kodifikace soukromého práva a zdůraznit tak diskontinuitu mezi socialistickým a současným zákoníkem, nicméně v tomto případě se s jejich postupem nemohu ztotožnit. Rakouský občanský zákoník volí přístup přesně opačný a z hlediska právní teorie správnější – o člověku hovoří pouze v § 16, který zdůrazňuje přirozenoprávní východiska zákoníku, a dále jen na dvou dalších místech, všude jinde je použito pojmu „osoba“ v různých modifikacích.

V současné době zůstává nadále problematické vymezení právnických osob a vzájemného vztahu mezi právnickými a fyzickými osobami. Spor o podstatu právnických osob má

³⁴⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 44–45.

³⁴⁵ viz důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 24: „Výrazem ‚považuje se za‘ nebo ‚hledí se na‘ se označuje právní fikce.“

³⁴⁶ ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. 98.

závažné koncepční dopady na pojetí práva jako celku, a to z toho důvodu, že postavení osoby v právním smyslu je dominantním prvkem veškeré právní regulace.

Důvodová zpráva k občanskému zákoníku z roku 2012 proti současným trendům uvádí, že „člověk a právnická osoba principiálně nejsou a nemohou být obecně v rovném právním postavení. Člověk má ze své podstaty nezadatelná přirozená práva. Zákon nelimituje základní práva člověka, nýbrž naopak základní práva člověka představují limit pro zákon (D. Hesselberger). Tak to také vyjadřuje Listina základních práv a svobod a celý český ústavní pořádek. Naproti tomu základ juristického postavení právnických osob je odlišný; z něho také vyplývají jiné právní důsledky. Právnická osoba je umělý organizační útvar vytvořený člověkem a sloužící jeho zájmům. Na rozdíl od člověka, jehož právní osobnost pozitivní právo uznává (uznat musí), právnické osobě její právní osobnost pozitivní právo poskytuje (dát může). Odtud se odvozuje naprosto odlišné právní postavení obou skupin právních subjektů, o jejichž právní rovnosti nelze mluvit ani ve sféře osobních práv, ani v celé sféře práv majetkových. Tato rovnost se uplatňuje, a to ještě nikoli bezvýjimečně, v oblasti práv věcných a obligačních“.³⁴⁷

Dále je v důvodové zprávě uvedeno následující: „Akcent na zásadu rovnosti jednak zastírá přirozenou nerovnost mezi fyzickými a právnickými osobami, neboť mezi nimi nemůže být právně, především v oblasti osobních práv, rovnosti nikdy dosaženo, jednak pomíjí hledisko ochrany slabší strany, která je pro soukromé právo stejně významná jako zásada rovnosti. Preference této zásady totalitním zákonodárstvím, vedla k popření základní funkce občanského zákoníku, k rozbití jednoty soukromého práva a k ideologickému popření jeho existence.“³⁴⁸

A dále: „Pokud se jedná o soukromá práva, přidržuje se osnova jejich tradičního rozdělení na práva osobní a na práva majetková. Tomu odpovídá i návrh vnitřního členění zákoníku. Osobním právům se věnují především prvá a druhá část zákoníku, majetkovým především částí třetí a čtvrtá. Pátá část, která shrnuje ustanovení společná, přechodná a závěrečná, má především technickou povahu. Osu celé úpravy představuje člověk a jeho zájmy. Právní postavení člověka jako jednotlivce, včetně úpravy práv výlučně a přirozeně spjatých s jeho osobou, je klíčové téma první části zákoníku. Otázky spojené s jeho rodinou a rodinnými vztahy upravuje druhá část; jeho majetku a osudu tohoto majetku po smrti člověka se věnuje třetí část. Čtvrtá část upravuje obligační právo, tedy práva a povinnosti vzniklá člověku vůči jiným z jeho soukromého styku s jinými osobami. Antropocentrické pojetí občanského zákoníku však nepomíjí téma právnických osob jako dalšího subjektu soukromých práv a povinností. Z toho důvodu

³⁴⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 12–13.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 20.

také zejména obecná část věnuje úpravě postavení právnických osob značnou pozornost s tím, že tato úprava má platit subsidiárně pro všechny právnické osoby podle českého právního řádu, neboť v občanském, nikoli v obchodním zákoníku nebo jiném zákoně, má být ze systémového hlediska těžiště úpravy statusových otázek právnických osob. Vychází se ale z pojetí, že právnické osoby vytvářejí lidé proto, aby sloužily jejich zájmům. Nefinguje se tudíž rovnost obou skupin subjektů, neboť ta fakticky není a v řadě případů není ani možná. Zjevný rozdíl je v konstrukci osobních práv, dále se jedná o rozsáhlou oblast práva rodinného a dědického, nehledě k tomu, že ani při určitých typech smluv nemohou právnické osoby jako určitá smluvní strana vůbec vystupovat (při nájmu obydlí, při výměnku, smlouvě o důchodu apod.).³⁴⁹

Autoři občanského zákoníku se tak jednoznačně přiklonili k té části právních teoretiků (např. k Fritzi Rittnerovi nebo Viktoru Knappovi), kteří zastávají tezi o nerovnosti fyzických a právnických osob. Fyzická osoba jako schématický právní model člověka (biosociální bytosti) je podle nich primární. Druhou skupinu tvoří právnické osoby, na které je nutné hledět jako na pomocnou právní konstrukci, a to i přesto, že jsou zřetelné tendence svěřit jim maximum právní výbavy, která dříve náležela výhradně osobám fyzickým. Jak je uvedeno v komentáři Petra Lavického, právnické osoby nejsou vlastním konečným cílem, ale specifickou právní formou, prostřednictvím které lidé nebo skupiny lidí realizují své ekonomické nebo jiné cíle.³⁵⁰

V současné právní doktríně však nejsou ojedinělé názory, které se vrací k myšlenkám brněnských normativistů a Hanse Kelsena. Vázanost pojmu osoba na člověka není podle těchto právních teoretiků správný přístup, protože člověk existuje v reálném světě, kdežto pojem osoba existuje pouze v právním řádu. Při analýze pojmu osoba, tedy ryze právního pojmu nemůžeme zároveň poznávat člověka, který existuje v reálném světě. Podle § 17 ObčZ „práva může mít a vykonávat jen osoba. Povinnost lze uložit jen osobě a jen vůči ní lze plnění povinnosti vymáhat“. Z této formulace vyplývá, že osoba je jakýsi bod, ke kterému jsou přiřítána práva a povinnosti. Tento bod existuje pouze v právu, a kdyby k němu právní řád nepřičítal práva a povinnosti, vůbec by neexistoval. Pokud právní řád k určitému bodu přiřítá konkrétní práva a povinnosti, pak tento bod existuje pouze společně s těmito právy a povinnostmi, které jsou k němu přiřítány.

Z toho vyplývá, že přiřítatelnost je shodná s právní osobností, být osobou totiž znamená mít soubor práv a povinností. Tím se dostáváme k premise normativní právní teorie, podle které

³⁴⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 21–22.

³⁵⁰ LAVICKÝ, c. d., s. 136.

je osoba personifikovaným souborem právních norem. Toto strohé statické vymezení osoby je však nedostatečné z toho důvodu, že nepostihuje dynamiku společenských vztahů. Pojem osoba totiž není samoúčelný, ale musí zároveň umožňovat vznik, změnu a zánik práv a povinností. Tato dynamika ale nevyplývá z teoretické možnosti mít tato práva a povinnosti, ale vyplývá z toho, že osoba má rozum a vůli s těmito právy a povinnostmi nakládat. Každému bodu přičitatelnosti je tedy potřeba přičítat rovněž rozum a vůli. Tím se oklikou vracíme k tezi, že osoba je s člověkem přímo (v případě osob fyzických) nebo nepřímo (v případě osob právnických, které jednájí prostřednictvím osob fyzických) spjata. Rozhodně však z této teze nemůžeme vyvodit skutečnost, že si jsou fyzické a právnické osoby nerovné. Sílu tohoto pojetí spatřuji v tom, jak se jednoduše a elegantně vypořádává s nekončícími disputacemi o vzájemném teoretickém vymezení obou typů osob, byť jde o myšlenky téměř sto let staré.

Bez ohledu na podstatné rozdílnosti mezi jednotlivými přístupy k vymezení fyzických a právnických osob je nicméně možné konstatovat, že poslední dvě století prochází koncept obou těchto typů osob v právním smyslu kontinuálním procesem sblížování, který po formální stránce směřuje ke sjednocení právní výbavy (právního statusu) osoby fyzické i právnické. V tomto smyslu je nutné právo osob v aktuálně platném občanském zákoníku (navzdory důvodové zprávě) vykládat. Současná česká právní doktrína plně reflektuje dosavadní vývoj této problematiky v kontinentální právní kultuře a „lze tedy obecně konstatovat, že osoba v právním smyslu představuje modelovou, právní charakteristiku společnou pro soubor lidských bytostí (tímto modelem je osoba fyzická) a k nim se řadící soubor různých útvarů, jimž právo přiznává postavení (právní status), který je v nejobecnějším pohledu společný pro všechny osoby v právním smyslu a který umožňuje jejich začlenění do souboru právních vztahů v postavení jejich subjektů. Osoba v právním smyslu je tedy nositelem právního statusu, který z ní činí způsobilý subjekt právních vztahů, tedy nositele subjektivních práv a subjektivních povinností z těchto vztahů vyplývajících“.³⁵¹

Tuto část můžeme uzavřít tezí, že právní konstrukt fyzické osoby je redukcí multidimenzionální povahy člověka, kdy právo člověka akceptuje, resp. jej proměňuje do podoby, ve které může člověk pomocí právních institutů prosazovat své partikulární zájmy (ať již osobní nebo ekonomické). Jde o transformaci reálné podstaty člověka v abstraktní pojem ve srovnání s reálným člověkem značně zjednodušený na několik elementárních znaků, se kterým je právo schopno dále nakládat.

³⁵¹ LAVICKÝ, c. d., s. 136.

3.1.3 Osobní status a jeho struktura

Podstata pojmu osoba umožňuje poznat osobu v právním smyslu v dynamickém, funkčním pohledu, tj. jako součást existujících právních vztahů. Podstata pojmu osoba může mít tuto dvojí podobu:

U osoby fyzické je esencí její právní existence její existence biosociální, která umožňuje vstup člověka do souboru jeho individuálních a sociálních dimenzí. Existuje-li člověk jako biosociální entita, pak tento faktor sám o sobě je novodobými právními řády uznáván jako základ jeho existence právní (rozuměj osoby v právním smyslu) a tento fakt je základem pro přiznání fyzické osobě jejího základního (pasivního) právního statusu. Druhá podoba osoby v právním smyslu jsou osoby právnické. Ty jsou autonomním výtvozem práva a právo je tak nejen základem jejich samotné existence, nýbrž současně jim přiznává jejich základní právní status.

Dále vedle existenciálního rozměru osoby v právním smyslu, který sám o sobě nevypovídá o roli osob v právním smyslu, je v právních vztazích nutno osobě v právním smyslu přiřadit její funkční rozměr. Ten znamená způsobilost aktivního zapojení osoby v právním smyslu do souboru vztahů, jimiž realizuje sama sebe, své vlastní zájmy (osoba fyzická), případně jimiž realizuje sebou samou zprostředkované zájmy osob jiných (osoba právnická). Tato funkce předpokládá uplatnění právně významné (vlastní či zprostředkované) vůle, založené na poznání svých volných projevů a přijetí odpovědnosti za ně. V tomto směru je třeba připomenout historický vývoj vnímání osoby jako rozumné bytosti, odpovědné za své činy. Vazba osoby a odpovědnosti byla shrnuta v komentáři k o. z. o. jednak ztotožněním odpovědnosti s povinnostním subjektem, avšak současně jako jednotící svorník celého právního řádu. ^[352] ^[353]

Vybavením pojmu osoba souborem pro právo nezbytných vlastností člověka se vytváří tzv. právní status osoby, který je ve své komplexnosti odrazem jak potenciální, tak konkrétní reálné právní situace osoby v právním smyslu. Právní status osoby lze, stejně tak jako právní vztah, chápat jednak jako abstraktní model právních potencií stanovený objektivním právem a adresovaný všem potenciálním účastníkům právních vztahů, případně specifickým skupinám, současně však lze právní status chápat jako pozici konkrétní osoby v reálném čase a reálném prostoru, která je vybavena konkrétně definovaným souborem právních možností, které může, ale nemusí realizovat, a konečně též jako pozice osoby v průběhu realizace těchto možností, tj. potenciálu právního statusu, kterým disponuje.³⁵⁴

³⁵² LAVICKÝ, *c. d.*, s. 136.

³⁵³ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 182.

³⁵⁴ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 137.

Občanský zákoník z roku 2012 se odklání od terminologie předchozího občanského zákoníku z roku 1964 a v případě obsahového vymezení základního právního statusu osoby v právním smyslu se vrací k tradičním pojmům používaným v době platnosti ABGB. Základní právní status osoby má následující strukturu:³⁵⁵

- a) Pasivní status (právní postavení), který je předpokladem (byť pasivní) účasti osoby na soukromoprávních vztazích. Do něj řadíme:
- právní osobnost (v terminologii občanského zákoníku z roku 1964 způsobilost k právům a povinnostem, též právní subjektivita), tj. způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti; v obecném zákoníku občanském byla vymezena v § 18, který stanovil, že „každý je za podmínek, stanovených v zákonech, způsobilým, nabývati práv“. Podle Jaromíra Sedláčka způsobilost k právům znamená „prostě to, že je osoba osobou“.³⁵⁶ Subjektivní právo je potřeba vykládat ve smyslu právního panství a každý může podle své libosti spravovat své jmění a v rámci zákonů libovolně jednat.³⁵⁷ Emanuel Tilsch uvádí, že „pravíme-li o někom, že jest způsobilý k právům, chceme tím říct, že v jeho osobních vlastnostech není překážky, aby měl práva a závazky. Způsobilost k právům znamená tedy způsobilost býti subjektem práv a závazků.“³⁵⁸ Zdůrazňuje také skutečnost, že podle československého právního řádu není lidí nezpůsobilých k právům.³⁵⁹ V občanském zákoníku z roku 2012 nalezneme definici právní osobnosti v § 15 odst. 1, který zní podobně jako § 18 o. z. o.: „Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti.“ Výklad vztahující se k ABGB je tak jistě použitelný i pro občanský zákoník z roku 2012.
 - soubor základních práv a svobod, který vyplývá z ústavního pořádku, jimiž je vybavena každá osoba v právním smyslu na základě své pouhé právní existence. V rozsahu těchto práv a svobod existuje rozdíl mezi fyzickými a právními osobami. Významná je především zásada rovnosti, která vyplývala z § 16 o. z. o. a v období první republiky byla zdůrazněna v § 106 Ústavní listiny z roku 1920.³⁶⁰ Co se týče

³⁵⁵ ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. 77.

³⁵⁶ SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 142.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 142.

³⁵⁸ TILSCH, *c. d.*, s. 113.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ § 106 Ústavní listiny zněl následovně: (1) Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.

(2) Všichni obyvatelé republiky Československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté ochrany svého života i své svobody nehledíc k tomu, jakého jsou původu, státní příslušnosti, jazyka, rasy nebo náboženství. Úchyly od této zásady jsou přípustny jen, pokud právo mezinárodní dovoluje.

(3) Tituly smějí býti udílány jen, pokud označují úřad nebo povolání. Toto ustanovení netýká se akademických hodností.

občanského zákoníku z roku 2012, jsou přirozená práva ustanovením § 19 odst. 1 ObčZ podobně jako v ABGB svěřena pouze člověku, což vyplývá z v důvodové zprávě deklarovaného antropocentrického pojetí občanského zákoníku, kdy je člověku v soukromém právu přiznáno dominantní postavení, a zároveň z odlišného postavení právnických osob jakožto pomocných právních konstrukcí. Oba občanské zákoníky ale i právnickým osobám přiznává určitá „základní práva“ (viz např. ochrana názvu, pověsti či soukromí zakotvená v § 135 ObčZ, či § 26 o. z. o., který stanovil, že dovolené společnosti požívají zpravidla stejných práv jako jednotlivé osoby).

- b) Aktivní status tvoří soubor způsobilostí, na jejichž základě se osoba může aktivně účastnit na soukromoprávních vztazích. Tvoří jej:
- svéprávnost (v terminologii občanského zákoníku z roku 1964 způsobilost k právním úkonům), tj. způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (resp. právně jednat);
 - způsobilost k protiprávním úkonům (deliktní způsobilost), tj. právní způsobilost nést následky svého jednání, které je v rozporu s právními normami. Občanský zákoník z roku 2012 na rozdíl od předchozích kodexů výslovně v § 24 formuluje obecnou deliktní způsobilost fyzické osoby. Podmínky deliktní způsobilosti váže s podmínkami svéprávnosti (viz § 2920).

Co se týče způsobilosti k právnímu jednání, rozlišovala prvorepubliková právní doktrína úplnou způsobilost k právním činům (tj. svéprávnost), neúplnou způsobilost (tj. částečná svéprávnost či částečná nesvéprávnost) a úplnou nezpůsobilost (tj. úplná nesvéprávnost). Podle Jaromíra Sedláčka může být na jednání svéprávné osoby hleděno s právní relevancí, ať už je tato relevance příznivá či nepříznivá (v případě deliktů).³⁶¹ Svěprávnost předpokládá, že osoba dosáhla určitého věku a že je duševně zdravá.³⁶²

Svěprávnost byla v obecném zákoníku občanském upravena v § 21 takto: „Kdož pro nedostatek let, pro duševní vadu nebo jiné poměry nejsou způsobilí sami své záležitosti řádně spravovati, jsou pod zvláštní ochranou zákonů. Sem náležejí: děti, které ještě nedokonalý roku sedmého; nedospělci, kteří ještě nedokonali roku čtrnáctého; nezletilci, kteří ještě nedokonali roku dvacátého čtvrtého svého života; pak: zuřiví, šílení a blbí, kteří jsou užívání svého rozumu buď zcela zbaveni, neb alespoň nejsou s to poznati následky svých činů; rovněž ti, jimž, jakožto

³⁶¹ SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 152–153.

³⁶² ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 210.

osobám prohlášeným za marnotratníky, soudce zakázal další správu jejich jmění; konečně nepřítomní a obce.“ Hranice zletilosti byla na celém území Československa snížena zákonem č. 447/1919 Sb., kterým se snižuje věk nezletilosti, který v § 1 stanovil, že „nezletilí jsou ti, kdož nedokončili dvacátého prvního roku svého věku“.

Plné svéprávnosti bylo možné dosáhnout také prominutím let. Prominutí let bylo možné na základě úředního rozhodnutí. Předpokladem bylo, že osoba dosáhla 18 let věku a otec musel souhlasit s propuštěním z otcovské moci. Pokud osoba nebyla pod otcovskou mocí, mohl ji poručenský soud prohlásit za zletilou po vyslechnutí poručníka (§ 5 zákona č. 447/1919 Sb.). Prominutí let mohlo také nastat prohlášením otce, který dovolil svému 20letému synovi, aby si založil vlastní domácnost. Poslední možností bylo úřední rozhodnutí, kterým bylo nezletilému dovoleno provozovat samostatnou živnost.³⁶³

Věková diferenciacie stanovená v § 21 o. z. o. měla následující důsledky: Osoby mladší sedmi let byly úplně nesvéprávné, jejich jednání tedy nemělo žádnou právní relevanci. Osoby ve věku sedmi až čtrnácti let byly částečně svéprávné, byly odpovědné za některé delikty, mohly nabýt držby, mohly právním jednáním nabývat, ale nemohly se zavazovat. Osoby ve věku patnáct až sedmáct let se mohly zavazovat služebními smlouvami. S tím, co tyto osoby získaly svou prací, mohly samostatně nakládat a do této výše se i zavazovat. Od osmnácti let věku měly osoby například plnou svobodu učinit poslední vůli.³⁶⁴

Obecný zákoník občanský upravil také problematiku nepřičetnosti. O nepřičetných osobách hovoří jako o osobách, které jsou „zuřivé, šílené a blbé“. Mělo jít o osoby, které se trvale nebo dočasně nebyly schopny ovládat, správně myslet a představit si, jaké následky má jejich jednání.³⁶⁵ Takové osoby nebyly odpovědné za své činy. Psychický stav těchto jedinců byl zjišťován pomocí soudních znalců z oboru psychiatrie, otázka (ne)odpovědnosti dotyčného však byla otázkou právní, o které mohl rozhodnout pouze soud.³⁶⁶

Na základě soudního rozhodnutí mohla být osoba částečně nebo zcela zbavena svéprávnosti. Důvodem mohla být duševní choroba, duševní slabost nebo nedostatek morálních vlastností a sil. Omezení (zbavení) svéprávnosti nevyplývalo přímo z ustanovení zákona, vždy bylo nutné rozhodnutí soudu. Na rozdíl od nepřičetnosti, kdy osoba neodpovídala za své činy po dobu své nepřičetnosti, omezení nebo zbavení svéprávnosti trvalo do doby, než soud vydal

³⁶³ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 210.

³⁶⁴ SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 153–154.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 156.

³⁶⁶ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 211–212.

opačné rozhodnutí. Zbaveny svéprávnosti mohly být zejména osoby duševně choré, duševně slabé, alkoholici, osoby zneužívající nervových jedů (tj. drog) nebo marnotratníci.³⁶⁷

Podle občanského zákoníku z roku 2012 nabývají fyzické osoby svéprávnosti v plném rozsahu zletilostí, tj. dovršením osmnáctého roku věku. Občanský zákoník upravuje dva způsoby dřívějšího nabytí plné svéprávnosti, a to uzavřením manželství a přiznáním svéprávnosti podle § 30 odst. 2. Těmito způsoby může nabýt svéprávnosti nezletilý, který dovršil šestnácti let, a to vždy na základě rozhodnutí soudu.³⁶⁸ Návrhu na přiznání svéprávnosti soud vyhoví, pokud nezletilý dosáhl věku šestnácti let, pokud je osvědčena jeho schopnost sám se živit a obstarat si své záležitosti a pokud s návrhem souhlasí zákonný zástupce nezletilého. V ostatních případech soud vyhoví návrhu, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého (§ 37 odst. 1 ObčZ). Institut přiznání svéprávnosti je tak do jisté míry podobný s „prominutím let“ podle ABGB.

§ 24 ObčZ dále stanoví, že „každý člověk odpovídá za své jednání, je-li s to posoudit je a ovládnout. Kdo se vlastní vinou přivede do stavu, v němž by jinak za své jednání odpovědný nebyl, odpovídá za jednání v tomto stavu učiněná“. Toto ustanovení upravuje nepřičetnost osob podobně jako rakouský kodex. Toto ustanovení vyžaduje kumulativní naplnění složky rozumové a volní. Za plně odpovědného za své vlastní jednání může být tedy seznán jen ten, kdo dokáže posoudit následky svého jednání a zároveň své jednání ovládnout. Český zákoník na rozdíl od svého rakouského protějšku výslovně stanoví, že ten, kdo se sám přičiní o to, aby se dostal do stavu, kdy není schopen posoudit následky svého právního jednání nebo je ovládnout (např. tím, že se sám přivede do stavu opilosti), za své jednání odpovídá tak, jako by byl plně odpovědný.³⁶⁹

Namísto věkové diferenciaci osob zakotvil český občanský zákoník v § 31 tuto vyvratitelnou právní domněnku: „Má se za to, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.“ Společná je ovšem základní premisa, že nezletilí, kteří nenabyl plné svéprávnosti, požívají vzhledem ke svému věku zvláštní ochrany právního řádu. § 36 ObčZ pak stanoví, že nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, není nikdy, bez ohledu na obsah ostatních ustanovení, způsobilý jednat samostatně v těch záležitostech, k nimž by i jeho zákonný zástupce potřeboval přivolení soudu. § 31 ObčZ vyjadřuje, že se svéprávnost člověka rozvíjí postupně

³⁶⁷ SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 157.

³⁶⁸ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 129.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 182.

s narůstajícím věkem. U novorozence nemůžeme o svéprávnosti hovořit vůbec. Svěprávnost nezletilého ve věku 17 let se naopak bude blížit svéprávnosti plné.³⁷⁰

Poměrně velkou pozornost vyvolal poslanecký návrh novely občanského zákoníku, jehož záměrem je vyřešit problém dětských dlužníků. Novela by do občanského zákoníku přidala § 36a, jehož první odstavec by zněl následovně: „Vznikne-li peněžitý dluh nezletilému, který ke dni události nebo jednání, jež zakládá vznik tohoto dluhu, nedovršil patnáct let, přechází tento dluh okamžikem vzniku na jeho zákonného zástupce. Je-li nezletilý svěřen do péče jiné osoby, přejde tento dluh na tuto osobu. Nemá-li nezletilý zákonného zástupce a není-li svěřen do péče jiné osoby, přejde tento dluh nezletilého na stát.“³⁷¹ V důvodové zprávě k návrhu je uvedeno, že „zákon vychází z ideje, že každý mladý člověk, jenž nabývá zletilosti, má právo stát na startovní čáře svého na zákonných zástupcích již nezávislého, plně svéprávného, dospělého života bez dluhů. Zásadní roli v životě nezletilého hrají jeho zákonní zástupci (resp. osoby, jimž je nezletilý svěřen do péče), kteří nezletilého vychovávají a formují jeho osobnost. Imanentní složkou výchovy nezletilého je i seznámení s tím, jak hospodařit, jak se zavazovat a jak přistupovat k plnění svých povinností. Tento základní princip je doplněn o nezbytné korektivy a další pomocné instituty. Účelem zákona je poskytnutí zvláštní ochrany nezletilým osobám. Navrhuje se zavést zákonný přechod dluhu u peněžních závazků, vzniklých v důsledku právního jednání nezletilých do patnácti let věku na jejich zákonné zástupce, resp. je-li nezletilý svěřen do péče jiné osoby, na tyto osoby“.³⁷²

Pokud by tato novela byla přijata, koncepce svéprávnosti by se v občanském zákoníku zásadně a podle mého názoru zcela nekonceptně změnila. Rovnováha práv a povinností dětí by se vychýlila, kdy by nezletilým sice svědčila práva přiměřená jejich rozumové a volní vyspělosti, ale netížily by je povinnosti, které jsou s tím spojené. Nezpochybnují závažné společenské dopady problematiky tzv. dětských dlužníků, ale tak radikální změně koncepce svéprávnosti by měla předcházet důkladná odborná a celospolečenská debata. Současný návrh by dle mého názoru vedl k výchově neodpovědné generace, která by spoléhala na to, že veškeré dluhy přejdou na jejich rodiče, resp. na stát. Výše zmíněný návrh novely občanského zákoníku je stále v prvním čtení v Poslanecké sněmovně (stav k dubnu roku 2020), nicméně vláda k němu vydala souhlasné stanovisko.

³⁷⁰ ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. 160.

³⁷¹ Sněmovní tisk 456/0, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, VIII. volební období

³⁷² Tamtéž.

Jako spravedlivější řešení se mi jeví posuzovat jednotlivé případy individuálně. Ostatně Ústavní soud v nálezu ze dne 15. 2. 2017, sp. zn. I. ÚS 1775/14, uvedl, že za určitých okolností lze uvažovat o spoluodpovědnosti rodičů za dluhy vzniklé jejím dětem: „Ústavní soud je toho názoru, že v projednávané věci bylo úkolem soudů zohlednit vázanost dítěte (stěžovatelky) jednotlivými ujednáními smlouvy o přepravě, míru jeho zavinění při porušení této smlouvy a chránit zájem dítěte, aby do dospělosti nevstupovalo se závazky, jimž nemůže dostát. To může vést i k závěru, že řídicí zájem dítěte bude nejlépe ochráněn tak, že se uplatní spoluodpovědnost jeho rodičů za dluhy vzniklé z jízd načerno. Pokud tedy nezletilé dítě není fakticky schopno splnit své povinnosti z přepravní smlouvy a není pro svoji nedostatečnou duševní vyzrállost schopno posoudit následky své jízdy načerno, v soukromoprávní rovině nic nebrání přenosu odpovědnosti za placení na jeho rodiče či jiného zákonného zástupce. V projednávaném případě tedy okresní soud pochybil, pokud se těmito skutečnostmi nezabýval a nezvažoval, zda lze právní předpisy vyložit způsobem, který by efektivně naplnil nejlepší zájem tehdy nezletilé stěžovatelky.“³⁷³

Problém dětských dlužníků, resp. exekucí dluhů vzniklých v době, kdy byl dlužník nezletilým, vzniká zejména z důvodu nedostatečného hájení zájmů žalovaných v nalézacím řízení.³⁷⁴ Vhodnější by tedy byla úprava procesních předpisů tak, aby byla důsledněji chráněna procesní práva nezletilých. Případná spoluodpovědnost zákonných zástupců za dluhy nezletilých by měla být řešením *ultima ratio* po posouzení okolností konkrétního případu.

Občanský zákoník z roku 2012 věnuje zvýšenou pozornost institutu omezení svéprávnosti. Právní úprava reflektuje zejména povinnosti České republiky stanovené v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením a judikaturu Ústavního soudu. Omezení svéprávnosti je citelným zásahem do svobody člověka, u něhož se předpokládá, že je nadán rozumem a svědomím. V případě, že je zasaženo do přirozených práv člověka na osobní svobodu a na nedotknutelnost, musí být respektována jeho lidská důstojnost i zásada, že zájmy a blaho lidské bytosti jsou nadřazeny zájmům společnosti.³⁷⁵ Stejně jako v případě obecného zákoníku občanského je možné omezit svéprávnost výlučně rozhodnutím soudu, přičemž úplné zbavení svéprávnosti nová právní úprava vylučuje. K omezení svéprávnosti lze přistoupit jen v zájmu člověka, jehož se to týká, po jeho zhlédnutí a s plným respektováním jeho práv a jeho osobní jedinečnosti. Přitom musí být důkladně vzaty v úvahu rozsah i stupeň neschopnosti člověka postarat

³⁷³ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 15. 2. 2017, sp. zn. I. ÚS 1775/14

³⁷⁴ FRINTA, O., FRINTOVÁ, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl druhý: specifika dětských dluhů vzniklých ze smluv o přepravě osoby. In *Právní rozhledy*. 2019, č. 22, s. 770–779.

³⁷⁵ LAVICKÝ, c. d., s. 273.

se o vlastní záležitosti. Omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila-li by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření (§ 55 ObčZ).

Na závěr této podkapitoly se sluší poznamenat, že ustanovení § 15 ObčZ, které vymezuje dvě základní součásti osobního statusu osoby v právním smyslu, je zdánlivě systematicky nevhodně zařazeno, neboť uvozuje celý soubor zákonné úpravy osob v právním smyslu, aniž by se před tímto ustanovením nacházela definice osoby v právním smyslu. V kontextu konceptu přijatého občanským zákoníkem však má uvedení celé úpravy osob prostřednictvím obsahu tohoto pojmu své logické opodstatnění: zákoník ve svých obecných ustanoveních (§§ 19 a 20 ObčZ) koncipuje osobu v právním smyslu prostřednictvím jejího základního právního statusu, tedy především prostřednictvím právní osobnosti.³⁷⁶

Občanský zákoník také v § 17 zdůrazňuje, že práva a povinnosti mohou mít a svým jednáním vykonávat pouze osoby v právním smyslu. Zřídí-li někdo právo nebo uloží-li povinnost tomu, co osobou není, přičte se právo nebo povinnost osobě, které podle povahy právního případu náleží.

3.2 Ochrana osobnosti v obecném zákoníku občanském a v občanském zákoníku z roku 2012

Institut ochrany osobnosti je s pojmem osoba neodmyslitelně spjat. Nejdříve je nutné vyložit, co se rozumí pojmem „osobnost“, která této ochrany požívá. Jak uvedl Nejvyšší soud ČR, „ač mohou být definice rozličné, lze například konstatovat, že za osobnost je považován člověk jako jednotlivec, jako subjekt poznání, resp. poznávání, prožívání a jednání ve své společenské podstatě i individuálních zvláštностech, jako nejmenší sociální jednotka i určitá psychofyzická a sociálně psychická struktura“.³⁷⁷

Osobnost člověka můžeme definovat prizmatem několika vědních disciplín. Z psychologického pohledu se osobnost jeví jako vyvíjející se celek, jakýsi „systém duševních (ale nepochybně i duchovních) vlastností a tendencí jednotlivce, charakterových rysů, schopností, temperamentu, postojů, potřeb a zájmů, přičemž jedním z podstatných rysů osobnosti je vědomí“.³⁷⁸ Psychologické vlastnosti osobnosti jsou zprostředkovány zvláštnostmi nervového systému, které však samy o sobě neurčují charakter, zájmy a sklony člověka. Ty se vytvářejí

³⁷⁶ LAVICKÝ, c. d., s. 78.

³⁷⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 7. 2000, sp. zn. 30 Cdo 2304/99

³⁷⁸ ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. 307.

v procesu individuálního vývoje vlivem výchovy, výuky a společenského prostředí vůbec, přičemž aktivita subjektu „sebetvoření člověka“ v průběhu vývoje roste. Podstatou osobnosti jsou její vztahy k vnímané skutečnosti, k druhým lidem, ke kulturně společenským hodnotám, k aktuálnímu stavu společensko-politického prostředí apod.³⁷⁹

Osobnost člověka je dynamický systém, jehož charakteristiky se mění věkem a největší stálostí dosahuje v dospělosti. Každá osobnost má určitou množinou vlastností shodných s jinými osobnostmi, na druhou stranu ale odráží i konkrétní historické podmínky, příslušnost k národu, společenské zařazení apod. Každá osobnost má zároveň své jedinečné charakteristiky. Nesmíme také zapomenout na fyzické složky osobnosti, jako je vzhled, pohlaví, příslušnost k rase, zdravotní stav apod. Jelikož jednotlivé stránky osobnosti představují nejintimnější a nejnějnější sféru každého člověka, jakýkoliv zásah do těchto složek je dotčeným člověkem vnímán značně nepříznivě. V tomto okamžiku nastupuje právo, které každému člověku poskytuje náležitou ochranu jeho osobnosti. Ochrana osobnosti má svůj původ v přirozenoprávních teoriích 17. a 18. století, čehož je dokladem i mnohokrát zmiňovaný § 16 o. z. o.³⁸⁰

Osobnost člověka chápeme z hlediska její právní ochrany jako jeden z předmětů absolutních soukromých práv. Musíme proto rozlišovat mezi pojmem osoby, jakožto subjektem práv a povinností, a osobností, jako předmětu soukromoprávní ochrany. Na rozdíl od předmětů majetkových práv je člověk během celého svého života neodlučitelně spjat se svou osobností a absolutním subjektivním osobnostním právem. Právo chrání osobnost člověka již před jeho narozením a v omezeném rozsahu i po jeho smrti. Z přirozené povahy osobnosti člověka vyplývá, že stát člověku osobnost nedává, ale pouze ji chrání a stanoví způsob jejího uplatňování v soukromém styku. Osobnost člověka ve smyslu předmětu absolutních soukromých práv „zahrnuje vše, čím se člověk projevuje navenek ve vztahu ke svému okolí, a to jak po stránce fyzické, tak po stránce duchovní a duševní“.³⁸¹

3.2.1 Ochrana osobnosti v obecném zákoníku občanském

Úprava ochrany osobnosti není v obecném zákoníku občanském vzhledem k době jeho vzniku nikterak rozsáhlá. Ohnisko celé úpravy spočívá v ustanovení § 16 o. z. o., které slouží,

³⁷⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 7. 2000, sp. zn. 30 Cdo 2304/99

³⁸⁰ ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. 307–308.

³⁸¹ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 394.

jak jsem již uvedl výše, jako jakási všeobecná směrnice pro aplikaci práva. Zákoník nevypočítává jednotlivá vrozená práva, což otevřelo široké interpretační možnosti tohoto ustanovení a umožnilo tak zákoníku přežít do dnešních dnů.³⁸²

Tvůrci obecného zákoníku občanského považovali za nejvyšší a základní přirozené právo lidskou svobodu. Člověk je podle jejich mínění tvorem rozumným, který „jest s to sám sobě určovati účel a prostředek, v tom smyslu je člověk svobodný a je sám sobě účelem“.³⁸³ Jelikož jsou všichni lidé svobodní, nemůže být jeden druhému poddán, každý může určovat prostředky a účel svého jednání. Ve spojení s § 7 o. z. o. byl § 16 výrazem zásady o dovolenosti jednání, která nebyla v tehdejší době v právním řádu (např. na ústavní úrovni) zvlášť upravena.³⁸⁴

Zmíněný § 16 neslouží jen jako všeobecná směrnice pro soudní rozhodovací praxi, ale upravuje také osobní práva v užším slova smyslu, která vyplývají ze základního přirozeno-právního konstruktů lidské svobody. Mezi ně prvorepubliková doktrína zařazovala například svobodu duševních projevů včetně svobody víry a vyznání nebo svobodu umělecké a vědecké tvorby či právo na tělesnou integritu.³⁸⁵ Z posledně uvedeného vyplývala neplatnost všech smluv, které směřovaly proti tělesné integritě (vyjímaje smlouvy při lékařských zákrocích) nebo které upravovaly dispozice s lidským tělem v rozporu s lidskou důstojností. Z práva na tělesnou integritu vyplývala i povinnost každého člověka zdržet se takového jednání, jež by mohlo ohrožovat život nebo zdraví druhého. Zaměstnanec tak měl právo požadovat, aby zaměstnavatel provedl opatření nezbytná pro zajištění bezpečnosti práce, dále bylo možné například požadovat, aby soused neohrožoval zdraví ostatních nadměrnými emisemi apod.³⁸⁶

Zvláštní ochrany požívaly také občanská čest a právo na osobní tajemství. S odkazem na § 16 o. z. o. se každý mohl domáhat ochrany cti, tento institut však byl soukromoprávním doplňkem veřejnoprávních předpisů (v období první republiky zejména zákona o ochraně cti č. 108/1933 Sb. z. a n.). Občanskoprávní sankce samozřejmě měly jiný charakter a sledovaly jiný účel než sankce veřejnoprávní. Podobně jako v případě práva na tělesnou integritu byla neplatná všechna právní jednání, v jejichž důsledku došlo ke snížení občanské cti druhé osoby.³⁸⁷

³⁸² ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 185.

³⁸³ Tamtéž, s. 184.

³⁸⁴ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 150.

³⁸⁵ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 185–186.

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 186.

Ochrana občanské cti a vážnosti byla stejně jako v dnešní době poskytována v případě takových jednání, která byla objektivně způsobilá snížit čest u jiných lidí a ohrozit postavení a uplatnění člověka ve společnosti. Přitom nebylo důležité, jestli k takové újmě skutečně došlo, postačovala objektivní způsobilost takového jednání újmu způsobit, resp. působit na třetí osoby. Relevantní nebyl ani osobní pocit dotčené osoby, pokud nebyla naplněna kritéria objektivní způsobilosti. Takto se k tomuto tématu vyjádřil např. Nejvyšší soud ČSR v rozhodnutí, sp. zn. Zm I 295/29 (Vážný 3518/1929): „Pro pojímání urážky projevené ve formě povšechné, pouhým udáním jistých znamení, je po stránce objektivní vždy rozhodným účinek, kterým působila na třetí osoby, zda mohla býti jimi postřehnuta jako výtka vztahující se na ony osoby, které vystupují jako soukromí obžalobci.“

Dále bylo potřeba při zásahu do cti nebo důstojnosti například difamačním výrokem zkoumat smysl a obsah takového sdělení. Nelze izolovaně zkoumat pouze jednotlivá slova či věty, ale celkový kontext výroku. Více k tomuto aspektu např. v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Zm II 13/30 (Vážný 4215/1931): „Jest při posuzování základní otázky, zda se pozastaveným útokem snižuje neb aspoň ohrožuje způsobem v trestním zákoně vytčeným v očích spoluobčanů ona vážnost a úcta postiženého, na kterou má nárok podle své osobnosti, zkoumati obsah, smysl a dosah pozastavené zprávy. Zprávu jest zkoumati jako celek, a nelze se spokojiti jen zkoumáním toho, zda onu urážlivou povahu mají jednotlivé úseky nebo věty zprávy, neb i jen jednotlivá slova, vždyť slova nebo věty na první pohled urážlivé mohou, hledíc k obsahu a smyslu celé zprávy, této urážlivé povahy pozbyti, a mohou naopak slova nebo věty, jež o sobě nejsou urážlivé, hledíc k souvislosti s obsahem a smyslem celé zprávy zakládati nejtěžší a nejcitelnější urážky.“

Zajímavé je také rozhodnutí soudu uveřejněné ve Vážného sbírce (Vážný 5367/1935), podle kterého nemusí být dotčená osoba v urážlivém výroku uvedena jmenovitě. Podle soudu „stačí, je-li označena takovými znameními, jež jsou dostatečná, aby totožnost uraženého vůbec mohla býti stanovena“. S tím souvisí rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Zm I 576/26 (Vážný 2713/1927), ve kterém se soud zabýval otázkou, jak se vypořádat s difamujícím výrokem mířícím na skupinu osob. Podle Nejvyššího soudu ČSR obecné pojmy jako „v každém druhém domu je zloděj“ nebo všeobecná označení „židé“, „profesoři“, „bursiáni“ nelze pokládat za dostatečné vymezení dotčených osob, a je proto třeba podle okolností případu vždy zkoumat, zdali původce urážlivého výroku mířil na určitý jasně ohraničený kruh osob. Dále soud uvedl, že „je-li tomu tak a vztahuje-li se urážka na jednu neb více osob, takto ohraničenému kruhu osob přináležejících, aniž by bylo z obsahu urážky zjevno, která osoba nebo které osoby

tohoto kruhu jsou vlastně míněny, nutno každé z osob přináležejících tomuto kruhu, která se musí obávat, že by třetími osobami mohla být považována za onu, na niž se urážlivá výtka vztahuje, přiznati právo, podati soukromou obžalobu“. Výše uvedené judikáty lze bez problému použít i při interpretaci občanského zákoníku z roku 2012.

Všechna v předchozím výkladu zmíněná osobní práva označil občanský zákoník za vrozená, to znamená, že každý má tato práva bez jakéhokoliv projevu vůle a zároveň se jich nikdo nemůže platně vzdát. Tím je zamezeno, aby se člověk smluvně zavázal např. k nevolnictví, ke sňatku nebo osvojení, to vše bylo obecným zákoníkem občanským zapovězeno. Stejně tak nemělo být napříště možné smluvní omezení svéprávnosti nebo udělení neodvolatelného zmocnění (plné moci), neboť by takovým zmocněním došlo k nepřipustnému omezení svobodně právně jednat. Omezení svéprávnosti bylo samozřejmě možné na základě úředního rozhodnutí z důvodu duševní poruchy. § 16 má také sociální rozměr, neboť se z něj dovozovala a stále dovozuje ochrana slabší smluvní strany v občanskoprávních i pracovněprávních smluvních vztazích. Při významném nepoměru práv a povinností smluvních stran může být vyslovena neplatnost takové smlouvy.³⁸⁸

K § 16 se neváží žádné specifické žalobní nároky, právní doktrína a judikatura je však z tohoto ustanovení nepřímou dovodily. V první řadě byla dovozena možnost použít žalobu negatorní (zdržovací), kterou se žalobce může domáhat toho, aby se žalovaný zdržel jednání, které neoprávněně zasahuje do jeho osobnosti. Nezbytnou podmínkou úspěšné žaloby na upuštění od neoprávněného zásahu bylo, aby neoprávněný zásah do osobnosti hodnoty dosud trval nebo aby existovalo nebezpečí jeho opakování v budoucnu. K tomu viz rozhodnutí Nejvyššího soudu Československa, sp. zn. Rv I 662/38 (Vážný 17256): „Další žalobní žádost, aby bylo žalované zakázáno porušovati žalobcovo původské právo k článku stejným způsobem, nemá v přednesu žalobcovu a ve zjištěném ději podkladu. Jde totiž o článek, který byl již uveřejněn a o němž ani žalobce netvrdil, že by k jeho opětovnému uveřejnění mělo nebo mohlo dojít. Nehledíc ani na to, že se žalovaná podle skutkového zjištění pokusila o to, aby závadný stav podle možnosti odstranila, není tu podkladu pro to, že by k uveřejnění a zvláště porušení žalobcova práva z naznačeném směru mohlo dojít, že by zde tudíž v souzené věci podle zjištěných okolností vůbec bylo nebezpečí opakování takového rušebného činu a že by zde zájmy žalobcovy nutně vyžadovaly právní ochrany, zvláště když žalovaná sama vysvětluje věc jenom nedopatřením a když v tom směru její přednes byl potvrzen ve skutkovém zjištění. Z toho tedy nutno plným právem souditi, že žalovaná zásadně ani v tom směru nárok žalobcův nepopírala, a není

³⁸⁸ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 186–187.

podkladu k domněnce, že by se mohl podobný případ opakovati právě u žalobcova článku, jehož se spor týká. Není proto ani v této příčině žalobní prosba oprávněna.“

Dalším nárokem dovozeným praxí je žaloba restituční (odstraňovací), která směřuje k tomu, aby bylo odstraněno rušení osobnosti, tedy aby došlo k obnovení stavu bezprostředně před započítáním rušení osobnosti. Žalobu bylo možné využít pouze v případě, že trvaly následky neoprávněného zásahu. I kdyby zásah již skončil, jeho následky ještě nebyly odčiněny. Předpokladem úspěšné žaloby nebylo zavinění žalovaného, nemusela ani vzniknout žádná škoda, jejíž náhrady se poškození domáhali žalobou na náhradu škody.³⁸⁹

V neposlední řadě je nutné zmínit žalobu určovací, jejímž cílem bylo určit, zda žalobci přísluší nějaké individuální právo (např. bydliště). Předpokladem pro podání žaloby byla nemožnost použít žalobu negatorní a restituční a zájem na co nejrychlejším určení tohoto práva. Doplňkovou funkci měly žaloby statusové, které byly pro oblast rodinného práva upraveny samostatně.³⁹⁰

Jak jsem již naznačil výše, předpokladem použití zmíněných žalob nebyl vznik škody, žalobce je mohl využít i v případech, kdy občanský zákoník náhradu škody výslovně nepřipouštěl (např. v případě urážky na cti, kdy vznikla jiná než majetková škoda³⁹¹). Specifikem § 16 bylo, že všechny uvedené žaloby mohl využít pouze ten, jehož osobnost byla dotčena, právo je využít nebylo převoditelné a nepřecházelo na dědice ani v případě, že již bylo soudní řízení zahájeno.³⁹² Obecný zákoník občanský podle prvorepublikové doktríny tedy nepřipouštěl tzv. postmortální ochranu osobnosti známou z pozdějších kodexů.

Svých osobnostních práv se každý mohl domoci také svépomocí podle § 19 o. z. o., který zní následovně: „Každý, kdo se cítí zkrácen ve svém právu, má možnost, vznést stížnost na úřad určený zákony. Kdo však opomíjeje to, počíná si svémocně nebo překročí hranice nutné obrany, je za to odpověden.“ Jakkoliv by se ze znění druhé věty tohoto ustanovení mohlo zdát, že svépomoc je obecným občanským zákoníkem zapovězena, není tomu tak. Redaktoři občanského zákoníku předpokládali, že se každý může za určitých okolností domoci svých práv sám. Podle Roučkova a Sedláčkova komentáře byla povolena jak svépomoc defenzivní (tj. ochrana proti nezákonnému útoku na osobu nebo jmění), tak svépomoc ofenzivní (tj. exekuce v užším

³⁸⁹ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 186–187.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 188.

³⁹¹ viz § 1330 o. z. o.: „Byl-li kdo uražen na cti a byla-li mu tím způsobena skutečná škoda, neb ušel-li mu tím zisk, jest oprávněn, žádati za náhradu.“

³⁹² ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 188.

slova smyslu, kterou mohl oprávněný provádět sám), to vše však pouze za předpokladu, že nebylo možné se včas obrátit na příslušný úřad podle první věty. Možná kvůli nejasnému znění § 19 redaktoři občanského zákoníku dovozovali svépomoc především historicky. Svépomoc podle nich byla přirozeným stavem a až s rozvojem společnosti došlo k omezení tohoto stavu právními předpisy. Prvorepublikoví civilisté vycházeli z principu tzv. dělené moci, tedy že jednou ze základních funkcí státu je autoritativně rozhodovat o porušování právních předpisů a pokud žalovaný neplní povinnost uloženou úřadem dobrovolně, může tuto povinnost vymáhat úřad jiný.³⁹³ Druhou větu § 19 upravující svépomoc pak chápali jen jako výjimku z tohoto principu.

Jak jsem již uvedl, domoci se práva svépomocí bylo v období první republiky možné podobně jako dnes pouze při nebezpečí z prodlení. Osoba, do jejíhož osobnostního práva někdo zasáhl, musela vzít v úvahu možnost brzkého úředního rozhodnutí a provedení exekuce takového rozhodnutí, musela také myslet na možnost policejního zásahu či vydání prozatímního soudního rozhodnutí. Jedině v případě, že nešlo využít žádný z těchto prostředků, připadala v úvahu svépomoc jako *ultima ratio*. Využití svépomoci nevylučovalo povinnost dotyčného obrátit se posléze na příslušný orgán, který měl definitivně rozhodnout o porušení osobnostního práva. Nutné je také zdůraznit, že v případě překročení mezi svépomocí se mohl poškozený domáhat náhrady škody vzniklé z takového překročení, ovšem za podmínky, že taková škoda byla škůdcem způsobena zaviněně.

Z konkrétních osobnostních práv obecný zákoník občanský upravuje pouze ochranu jména v § 43, který byl do občanského zákoníku přidán až III. novelou inspirovanou především novějšími občanskými zákoníky přijatými v Německu a Švýcarsku, do té doby spadalo právo na jméno do okruhu práv vrozených ve smyslu § 16 o. z. o.³⁹⁴ § 43 stanoví následující: „Upírali se někomu právo, aby užíval svého jména nebo je-li poškozen tím, že se užívá jeho jména (krycího jména) neprávem, může žalovati, aby toho bylo zanecháno a je-li tu zavinění, aby byla škoda nahrazena.“ Toto ustanovení je zvláštním ustanovením k obecnému § 16. Jak vyplývá z jeho znění, poskytuje ochranu také pseudonymu (krycímu jménu).

Co se týče prostředků ochrany práva na jméno, § 43 o. z. o. výslovně upravuje pouze žalobu zdržovací, kterou bylo možné použít ve dvou případech. Žalobce se mohl domáhat toho, aby se osoba, která mu upírala právo na jméno, zdržela dalšího upírání tohoto práva. Soud mu-

³⁹³ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 197–198.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 358.

sel nejdříve vyřešit předběžnou otázku, svědčí-li žalobci právo na příslušné jméno, autoři prvo-republikového komentáře k ABGB proto uvádí, že tato žaloba měla spíše charakter žaloby určovací.³⁹⁵ Aktivně legitimován k podání žaloby byl oprávněný nositel jména, pasivně legitimovaný pak ten, kdo nositeli jména upíral právo na jeho užívání.

Druhým případem použití zdržovací žaloby podle § 43. o. z. o. bylo neoprávněné užívání jména jeho oprávněného nositele. V tomto případě šlo čistě o zdržovací žalobu, kdy aktivně legitimován byl oprávněný nositel jména, pasivně legitimována pak osoba, která jméno neoprávněně užívala a zasáhla tak do osobnostních práv žalobce. Soud v tomto případě zjišťoval, zda-li jméno bylo použito neoprávněným způsobem a jestli tímto použitím došlo k zásahu do osobnostních práv oprávněného nositele jména.

Zákoník jméno chránil nejen v případech, kdy osoba užívala jméno osoby jiné a vystupovala tak jako její dvojník, ale také např. v situaci kdy spisovatel ve svém díle použil jméno proti vůli jeho nositele nebo kdy byla budova pojmenována po nějaké osobě apod.

Žalobce musel rovněž prokázat, že užíváním jeho jména nebo pseudonymu jinou osobou utrpěl újmu. Zákoník neupravoval, k jaké újmě muselo dojít, nicméně lze předpokládat, že mohlo jít o újmu majetkovou, ale i o újmu sociální nebo morální. Pokud někdo neoprávněně použil zcela běžné jméno (např. Jan Dvořák), nevznikla zpravidla uživateli jména žádná újma. Pokud by ovšem takové jméno bylo použito v literatuře takovým způsobem, že by bylo možné jednoznačně identifikovat konkrétní osobu a tímto použitím by utrpělo společenské postavení této osoby, soud by pravděpodobně dovodil vznik újmy žalobce.

Ustanovení § 43 o. z. o. výslovně neupravovalo další druhy žalob, žalobce nicméně mohl využít žaloby vyplývající z obecného § 16, tedy žalobu určovací směřující k určení, jestli žalobci vůbec přísluší jméno užívat a žalobu odstraňovací, pomocí které měl být odstraněn vzniklý protiprávní stav vedoucí ke zneužití jména. V neposlední řadě zákoník v § 43 připouštěl i žalobu na náhradu škody v případě zaviněného zásahu do práva na jméno.³⁹⁶

Právo na jméno, jakožto právo vrozené, se nepromlčovalo ani nemohlo být vydrženo. Právo uplatnit žalobu u soudu při zásahu do práva na jméno bylo podle § 1459 o. z. o. možné ve lhůtě třiceti let, právo na náhradu škody se promlčovalo po uplynutí standardní tříleté (případně třicetileté) lhůty.³⁹⁷

³⁹⁵ ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 358.

³⁹⁶ Tamtéž, *c. d.*, s. 360.

³⁹⁷ § 1489 o. z. o. v případě náhrady škody stanovil tříletou subjektivní promlčecí lhůtu, objektivní lhůta činila 30 let: „Každá žaloba na náhradu škody promlčuje se ve třech letech od té doby, kdy poškozený zvěděl o škodě a osobě škůdcově a to bez

Jméno právnické osoby nebylo žádným zvláštním způsobem upraveno, nicméně podle § 26 o. z. o. požívala právnická osoba stejných práv jako osoba fyzická. Právnická osoba se tak mohla bránit zásahům do jejího jména analogicky podle § 43.

Obecné pojetí ochrany osobnosti podle § 16 o. z. o. lze označit jako pokrokové a velmi praktické. Tím, že jsou v tomto ustanovení zahrnuty všechny složky osobnosti, neexistuje riziko, že by byla některá ze složek osobnosti vynechána. Pokud v důsledku společenského vývoje právní praxe dovede, že je součástí osobnosti některá další složka, bude i tato nová složka chráněna § 16.

3.2.2 Ochrana osobnosti v občanském zákoníku z roku 2012

Není překvapující, že se občanský zákoník z roku 2012 věnuje ochraně osobnosti mnohem zevrubněji než předchozí občanské zákoníky včetně ABGB. Zatímco ten výslovně upravoval pouze ochranu jména, český občanský zákoník se problematice ochrany osobnosti podrobně věnuje v §§ 77–114 (§§ 115–117 upravující problematiku nakládání s lidským tělem po smrti byly zrušeny zákonem č. 460/2016 Sb.).

Ochrana jména člověka a jeho bydliště je obsažena v §§ 77 až 80 ObčZ a i toto dílčí osobnostní právo je upraveno podrobněji než v ABGB. Úvodní § 77 zní následovně: „(1) Jméno člověka je jeho osobní jméno a příjmení, popřípadě jeho další jména a rodné příjmení, která mu podle zákona náleží. Každý člověk má právo užívat své jméno v právním styku, stejně jako právo na ochranu svého jména a na úctu k němu. (2) Člověk, který v právním styku užívá jiné jméno než své vlastní, nese následky omylů a újem z toho vzniklých.“

Jak uvádí autoři komentáře k občanskému zákoníku, „současná právní úprava důsledněji reflektuje zvláštní mimoprávní povahu této hodnoty osobnosti s ohledem na statusový význam jména člověka v soukromém právu a na výrazné prolínání úpravy veřejného práva. Ustanovení o užívání jména v soukromém styku a jeho ochraně jsou tak v občanském zákoníku vytčena do samostatného oddílu na pomezí úpravy statusových náležitostí osob a vlastní ochrany osobnosti“.³⁹⁸ Občanský zákoník z roku 2012 vnímá specifický význam jména člověka oproti ostatním složkám osobnosti.

Oddíl občanského zákoníku pojednávající o jméně člověka konkrétně upravuje jak způsob užívání jména, příjmení, či pseudonymu (v terminologii o. z. o. „krycího jména“), včetně

rozdílu, byla-li škoda způsobena porušením povinnosti smluvní, či mimo případ smlouvy. Když poškozený nevěděl o škodě neb o osobě škůdcově nebo když škoda vzešla zločinem, zanikne žalobní právo uplynutím třiceti let.“

³⁹⁸ LAVICKÝ, c. d., s. 367.

ochrany třetích osob, tak ochranu jména jako absolutního osobnostního práva, které souvisí s některými dalšími přirozenými právy člověka v rámci ochrany osobnosti podle dalšího oddílu občanského zákoníku.

Od pojmu jména jako pravidelného osobního (statusového) označení člověka v soukromém styku je nutné odlišit pojem „dobrého jména“, který ale nepředstavuje zvláštní způsob označení člověka, nýbrž je podobným výrazem k pojům cti a dobré pověsti, jakožto složek osobnosti člověka podléhajících ochraně podle § 81 an. ObčZ. Při poškození dobrého jména vzniká tzv. difamační újma přímo na osobnosti člověka, nikoli však na samotném jméně dotčeného (přestože je při difamací jméno člověka zpravidla použito).³⁹⁹

Na tomto místě stojí za zmínku rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. září 2004, sp. zn. 30 Cdo 181/2004, jehož právní věta zní: „Předmětem občanskoprávní ochrany je jméno v poměrně širokém slova smyslu, tj. vedle jména rodového (příjmení) je chráněno i jméno vlastní (křestní) nebo pseudonym. Předmětem ochrany může být za určitých podmínek i část jména, počáteční písmena jména nebo zdrobnělina vlastního jména. Vlastní jméno, což obdobně platí i pro část jména (příjmení), počáteční písmena jména nebo popř. pro zdrobnělinu vlastního jména, je předmětem ochrany, jestliže se pro určitou osobu stalo natolik příznačným, že samo o sobě tvoří dostatečný individualizační znak. Za neoprávněné užití jména nelze ovšem považovat každé označení jménem, které je shodné se jménem, které někomu přísluší, nýbrž jen označení takovým jménem za okolností, jež by objektivně mohly vyvolat dojem, že jde o konkrétní fyzickou osobu. Užití jména je třeba posuzovat v kontextu s okolnostmi, které toto užití provázely. Pokud k němu dojde při komerčním využití - například pro reklamní účely - zpravidla nepůjde o užití oprávněné.“ Tento rozsudek, byť se vztahoval k občanskému zákoníku z roku 1964, je zcela v intencích prvorepublikové doktríny týkající se ochrany jména popsané v předchozí podkapitole a je nepochybně použitelný také po účinnosti občanského zákoníku z roku 2012.

V § 78 občanský zákoník zakotvuje prostředky ochrany jména. V prvním odstavci tohoto ustanovení je konkrétně uvedeno následující: „Člověk, který byl dotčen zpochybněním svého práva ke jménu nebo který utrpěl újmu pro neoprávněný zásah do tohoto práva, zejména neoprávněným užitím jména, se může domáhat, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek.“ Český občanský zákoník tak stejně jako rakouský kodex rozlišuje dvě skutkové podstaty zásahu do tohoto osobnostního práva člověka, jsou to tyto:

³⁹⁹ LAVICKÝ, c. d., s. 370.

- a) zpochybnění (upření) práva ke jménu,
- b) zásah do jména (zejména neoprávněným užitím jména).

Součástí obsahu práva na jméno ve smyslu jeho zpochybnění je zejména výlučné právo člověka být v soukromém styku označován vlastním jménem, tedy nikoli jménem jiné osoby či jiným označením, neděje-li se tak se svolením člověka. Spíše v teoretické rovině pak může dojít ke zpochybnění jména v důsledku upírání možnosti své jméno vůbec používat, jak to ostatně připouštěl také obecný zákoník občanský.⁴⁰⁰

Z gramatického výkladu § 78 odst. 1 ObčZ vyplývá, že podmínkou pro vznik nároků k ochraně jména v případě zásahu do jména je existence újmy (ať už majetkové, nebo např. morální). V případě zpochybnění práva ke jménu tato podmínka zákonem stanovena není. Přestože podle části odborné veřejnosti je existence újmy v obou případech nutným předpokladem pro možnost využití prostředků k ochraně jména, domnívám se, že bychom toto ustanovení měli vykládat podobně jako § 43 o. z. o., kterým se redaktoři občanského zákoníku z roku 2012 evidentně inspirovali. Podle rakouského zákoníku musí žalobce újmu prokazovat skutečně pouze, když dojde k neoprávněnému užití cizího jména.

Podle současné judikatury nepředstavuje každé použití cizího jména zásah do osobnostního práva této osoby, což je v souladu se závěry uvedenými v předchozí pasáži týkající se obecného zákoníku občanského. Například Nejvyšší soud České republiky v rozsudku ze dne 31. října 2006, sp. zn. 30 Cdo 2116/2006, dovodil, že „za takové (neoprávněné, pozn. autora) užití jména nelze ovšem považovat každé označení jménem, které je shodné se jménem, které někomu přísluší, nýbrž jen označení takovým jménem za okolností, jež by objektivně mohly ve veřejnosti, kde k uvedení došlo, vyvolat dojem, že jde o konkrétní fyzickou osobu“.

Mezi současnými civilisty nepanuje shoda, zda-li ochrana jména spadá do postmortální ochrany osobnosti. Autoři jednoho z komentářů k občanskému zákoníku se nicméně domnívají, že „i přes stanovení zvláštní zákonné úpravy absolutněprávní ochrany jména zůstává jméno člověka i nadále součástí pojmu lidské osobnosti jako jedna z jejích stránek (byť zvláštní povahy) a prostředky ochrany jména se uskutečňují na základě pravidel o ochraně osobnosti... Není tedy zřejmě žádný důvod pro paušální závěr, že ochrana jména není součástí obsahu postmortální ochrany osobnosti člověka, neboť to nevylučuje ani jeho povaha ani zvláštní právní

⁴⁰⁰ LAVICKÝ, c. d., s. 374.

norma. Nicméně i pro ochranu jména platí, že postmortální ochranu lze uplatnit pouze tehdy, dochází-li k možné újmě na posmrtné účtě k zemřelému člověku“.⁴⁰¹

To je jeden ze zásadních rozdílů oproti prvorepublikové úpravě, kdy žalobu na ochranu osobnosti mohl využít pouze ten, jehož osobnost byla dotčena, právo ji využít nebylo převoditelné a nepřecházelo na dědice ani v případě, že již bylo soudní řízení zahájeno.⁴⁰² Jak jsem již uvedl výše, obecný zákoník občanský tedy nepřipouštěl postmortální ochranu osobnosti.

Stejně jako v případě ABGB se může ten, jehož právo ke jménu bylo dotčeno, domáhat nápravy zdržovací a odstraňovací žalobou, a to jak v případě upření práva ke jménu, tak při neoprávněném užití jména. Oproti dřívější zákonné úpravě, která vycházela z demonstrativního výčtu, občanský zákoník z roku 2012 podle některých názorů stanovuje okruh žalobních nároků v případě zásahu do práva na ochranu osobnosti taxativně. V tomto směru by tedy občanský zákoník přinesl podstatnou koncepční změnu. Z toho důvodu by např. nemělo být napříště možné použít určovací žalobu, kterou se žalobce domáhá určení, že určitým jednáním bylo neoprávněně zasáhnuto do jeho osobnosti. Budeme nicméně muset počkat na relevantní judikaturu, podle mého názoru by český Nejvyšší soud měl následovat rakouský protějšek a měl by dovodit možnost použití dalších v zákoníku neuvedených žalobních nároků.

Účelem zdržovací (negatorní) žaloby je domoci se zákazu jednání, které zasahuje do jména žalobce, tj. domoci se nečinnosti neoprávněně jednající osoby (rušitele práva). Může se jednat jak o nároky z porušení absolutního osobnostního práva, tak z jeho ohrožení. Může jít jak o ochranu před zásahy trvalého charakteru, tak o ochranu před jednorázovým zásahem. Obecně z povahy zdržovacího nároku však vyplývá, že jej nelze uplatnit za situace, kdy již škodlivý stav netrvá, tj. nedochází k zásahu do absolutního práva, ani takový zásah nehrozí. Účelem nároku odstraňovacího (restitučního) v občanském zákoníku z roku 2012 je pak odstranit následky, které neoprávněným zásahem do absolutního osobnostního práva přivodil, a tak obnovit právní stav, který před neoprávněným zásahem existoval. Podmínkou uplatnění tohoto nároku je tedy existence protiprávního stavu, třebaže samotné rušební jednání případně již pominulo.⁴⁰³

⁴⁰¹ LAVICKÝ, *c. d.*, 375–376.

⁴⁰² ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, *c. d.*, s. 188.

⁴⁰³ LAVICKÝ, *c. d.*, 473–474.

Důvodová zpráva k občanskému zákoníku uvádí, že „pokud se jedná o právo na náhradu nemajetkové nebo majetkové újmy, řeší osnova tyto otázky jednotně v rámci závazků z deliktů“.⁴⁰⁴ Právnícká veřejnost však není zcela jednotná v názoru, jestli v důsledku zásahu do samotného práva na jméno vzniká nárok na náhradu nemajetkové újmy, neboť podle § 2894 odst. 2 ObčZ se nemajetková újma nahrazuje pouze v případě, že tak výslovně stanoví zákon, případně si takovou povinnost výslovně ujednaly smluvní strany. Občanský zákoník pak v § 2956 stanoví, že se nemajetková újma nahrazuje pouze při zásahu do přirozeného práva člověka chráněného první částí zákoníku. Část právnícké veřejnosti vychází z toho, že „podoba jména člověka jako taková se neodvozuje od jeho přirozenosti, a tudíž ani absolutní právo na jméno není právem přirozeným, nýbrž statusové povahy, nelze je potom podřadit pod rozsah ustanovení § 2956 ObčZ, byť se jedná o právo zařazené v části první občanského zákoníku“.⁴⁰⁵ Autoři jiného komentáře zase uvádí, že „§ 78 neřeší možnou náhradu nemajetkové újmy, neboť pokud se týče tohoto práva na odčinění nemajetkové újmy nebo práva na náhradu majetkové újmy, je třeba je posuzovat v rámci závazků z deliktů – náhrady při újmě na přirozených právech člověka“.⁴⁰⁶

Také v tomto případě budeme muset vyčkat na judikaturu vyšších soudů, nicméně osobně se přikláním k názoru, že náhrada nemajetkové újmy v případě zásahu do práva na jméno je i nadále možná. Dovožuji to zejména z toho, že jméno člověka, jak je uvedeno výše, je i nadále součástí pojmu lidské osobnosti jako jedna z jejích stránek a má tedy vedle statusového (společenského) významu i přirozenoprávní povahu. Podle § 2 odst. 1 ObčZ se navíc každé ustanovení musí vykládat v souladu s ústavním pořádkem a se zřetelem k hodnotám, které se tím chrání. Snížení standardu ochrany osobnosti je tedy i s ohledem na princip právní jistoty nepřijatelné.

Stejně jako v obecném zákoníku občanském se podle nové úpravy právo na jméno ani další osobnostní práva (vč. postmortální ochrany osobnosti) nepromlčují. To se týká i zvláštních osobnostních nároků popsaných výše, které z ochrany osobnosti vyplývají. Právo na náhradu majetkové nebo nemajetkové újmy se promlčuje ve standardní tříleté (resp. desetileté) lhůtě, v případě újmy způsobené úmyslně je promlčecí lhůta patnáctiletá.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 61.

⁴⁰⁵ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 376.

⁴⁰⁶ ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. 294.

⁴⁰⁷ Délka subjektivní promlčecí lhůty je stanovena v § 629 odst. 1 ObčZ. Objektivní promlčecí lhůtu v případě nároků na náhradu škody upravuje § 636 ObčZ: „(1) Právo na náhradu škody nebo jiné újmy se promlčí nejpozději za deset let ode dne, kdy škoda nebo újma vznikla. (2) Byla-li škoda nebo újma způsobena úmyslně, promlčí se právo na její náhradu nejpozději za patnáct let ode dne, kdy škoda nebo újma vznikla. To platí i v případě vzniku škody nebo újmy porušením povinnosti

Občanský zákoník dále v § 78 upravuje další podrobnosti, např. je-li osoba, jejíž jméno bylo dotčeno nepřítomná, nezvěštná, nesvéprávná či nemůže-li z jiné příčiny uplatnit právo na ochranu svého jména sama, může je uplatnit její manžel, potomek, předek nebo partner. Týká-li se neoprávněný zásah příjmení a je-li pro to důvod spočívající v důležitém zájmu na ochraně rodiny, může se ochrany domáhat samostatně manžel nebo jiná osoba dotčenému blízká, byť do jejich práva ke jménu přímo zasaženo nebylo.

Občanský zákoník dále v § 79 zakotvuje, že si člověk může pro určitý obor své činnosti nebo i pro soukromý styk vůbec přijmout pseudonym. Právní jednání pod pseudonymem není podle nové úpravy na újmu platnosti, je-li zřejmé, kdo jednal, a nemůže-li druhá strana mít pochybnost o osobě jednajícího. Navíc platí, že když vejde pseudonym v obecnou známost, požívá stejné ochrany jako jméno, lze tedy použít všechny výše uvedené žaloby, vč. žaloby na náhradu újmy, v tom se občanský zákoník z roku 2012 proti prvorepublikové úpravě neliší.

Občanský zákoník z roku 2012 také v § 80 nově zavádí obecnou definici bydliště pro soukromé právo. Do účinnosti zákoníku byl tento termín vykládán pouze judikaturou, ač jej český právní řád hojně používá. Zákoník stanovuje kritéria pro určení bydliště, přičemž vychází v souladu s předchozí judikaturou z tradičního pojetí, že rozhodují aspekty faktické, nikoli administrativní (např. pojem „trvalé bydliště“ je termínem správního práva). Nevylučuje se ani možnost člověka mít bydliště na více místech.⁴⁰⁸ Uvádí-li člověk jako své bydliště jiné místo než své skutečné bydliště, může se každý dovolat i tohoto jeho skutečného bydliště. Proti tomu, kdo se v dobré víře dovolá uvedeného místa, protože neví, jaké je skutečné bydliště člověka, nemůže tento člověk namítat, že jeho skutečné bydliště je někde jinde. Druhý odstavce pak stanovuje fikci bydliště u osob, které využívají svého práva žít tam, kde to uznají za vhodné, nikde se nezdržují trvale, resp. s žádným místem nespojují úmysl se v něm trvale zdržovat.⁴⁰⁹

Těžiště ochrany osobnosti nalezneme v ust. § 81 odst. 1 ObčZ, které obsahuje tuto generální klauzuli: „Chráněna je osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv. Každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého.“ V druhém odstavci pak nalezneme demonstrativní výčet dílčích osobnostních práv: „Ochrany požívají zejména život a důstojnost člověka, jeho zdraví a právo žít v příznivém životním prostředí, jeho vážnost, čest, soukromí a jeho projevy osobní povahy.“

v důsledku úplatkářství spočívajícího v nabídce, slibu nebo dání úplatku jiným než poškozeným nebo v přímém či nepřímém vyžádání úplatku od poškozeného. (3) Pro právo vzniklé z újmy na svobodě, životě nebo na zdraví se odstavce 1 a 2 nepoužijí.“

⁴⁰⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 63.

⁴⁰⁹ ŠVESTKA, DVORÁK, FIALA, *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*, s. 304.

Důvodová zpráva k § 81 ObčZ uvádí následující: „Návrh respektuje jusnaturalistický koncept celé kodifikace. Osobnost člověka se nechápe jako ‚přívěsek‘ právní subjektivity, ale právní subjektivita je naopak pojata jako důsledek osobnosti člověka jako takového. Z toho důvodu osnova sleduje cíl zákonné garancie všech přirozených práv člověka, ať již jsou v zákoně výslovně vzpomenuťa čili nic. Tím je odklizen aplikační problém, který v obdobné souvislosti vyzval ve vazbě na § 16 ABGB. Z téže příčiny se výčet osobnostních práv člověka konstruuje jako demonstrativní... Právo na ochranu osobnosti náleží tomu, jehož osobnost byla nedovoleným zásahem dotčena... Po smrti dotčeného náleží žalobní právo osobám v právním postavení osob blízkých, neboť dosavadní úprava nešetří osobnost dotčeného v potřebném rozsahu (ochrana je např. odňata bezdětným svobodným osobám, jejichž rodiče již zemřeli). K ochraně některých dílčích oprávnění plynoucích z osobnostního práva (vzhledem k integritě člověka jako přirozené osobnosti nelze mluvit o ‚několika‘ osobnostních právech, ježto z jednoty lidské osobnosti plyne, že to je jediné právo) postačí generální klauzule, někdy i ve spojení se speciálními ustanoveními kodexu jinde, popř. s oporou či doplňujícím významem takových speciálních ustanovení. Jiná dílčí oprávnění, zejména právo na tělesnou integritu a právo na soukromí a na ochranu projevů osobní povahy se navrhuje upravit podrobněji. Do této skupiny patří i právo na jméno, které je ze systematických důvodů zařazeno výše.“⁴¹⁰

Jak jsem již uvedl, výčet osobnostních práv uvedený v druhém odstavci § 81 je demonstrativní. Občanský zákoník chrání i jiné složky osobnosti člověka zde neuvedené (např. jméno člověka, jehož ochrana je zakotvena ve speciálních ustanoveních, dále též práva související s rodinným životem, intimní stránkou osobnosti apod.). Obdobně se k občanskému zákoníku z roku 1964 vyjádřil Nejvyšší soud ČSSR ve „Správe o rozhodovaní súdov vo veciach ochrany osobnosti a tlačových opráv“ publikované pod Cpj 138/69 ze dne 18. září 1969: „Ustanovenie § 11 O. z. stanovuje všeobecnú zásadu ochrany osobnosti a súčasne uvádza typické zložky a prejavy osobnosti, bližšie rozvedené v ustanovení § 12 ods. 1 O. z. Pretože o predmete ochrany osobnosti je v zákone len príkladný výpočet, nie je potrebné, aby jednotlivé predmety ochrany boli v zákone definované. Často by sa ich vymedzenie aj prekrývalo.“

Demonstrativní výčet funguje jako výkladové vodítko pro vymezení rozsahu chráněných složek osobnosti a zároveň podobně jako § 16 o. z. o. umožňuje soudní praxi pružně reagovat na společenské změny. Na rozdíl od autorů osnovy občanského zákoníku z roku 2012 se proto nedomnívám, že § 16 o. z. o. představoval aplikační problém. Současná rakouská civilistika

⁴¹⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 63.

naopak § 16 považuje za pilíř celého zákoníku a předchůdce úpravy přirozených lidských práv v občanském právu.⁴¹¹ I díky § 16 rakouský občanský zákoník „přežil“ až do dnešní doby.

Poněkud překvapivě je v § 81 odst. 2 ObčZ v demonstrativním výčtu uvedeno právo žít v příznivém životním prostředí. Ačkoli je toto právo zmiňováno jako jedno z dílčích oprávnění v rámci absolutního osobnostního práva, ve skutečnosti vnější prostředí, ve kterém člověk žije, součást jeho osobnosti netvoří, naopak tvoří její okolí. Životní prostředí má však pro člověka význam v tom smyslu, že může být běžně prostředkem zásahu do jeho integrity, popř. do soukromí či jiných složek jeho osobnosti. Z hlediska ochrany osobnosti je proto „právo na život v příznivém zdravotním prostředí“ nutno chápat pouze v naznačeném smyslu, nikoli v širších souvislostech právní ochrany přírody a krajiny, jež má povahu veřejnoprávní.⁴¹²

Občanský zákoník podrobněji upravuje právo na podobu a soukromí, a to v §§ 84–90. Potřeba podrobnější úpravy pramení zejména z technologického pokroku a dostupnosti zařízení schopných pořizovat audio-vizuální záznamy a tyto záznamy šířit. Zachycovat jakýmkoli způsobem podobu člověka tak, že je možné určit jeho totožnost, či rozšiřovat jeho podobu, mohou třetí osoby jen se svolením dotyčného. Nikdo také nesmí zasáhnout do soukromí člověka, nemá-li k tomu zákonný důvod nebo jeho svolení. Zejména nelze narušovat soukromé prostory, sledovat soukromý život nebo pořizovat o tom zvukový nebo obrazový záznam či využívat nebo šířit takové záznamy. Ve stejném rozsahu jsou chráněny i soukromé písemnosti osobní povahy. Svolení se zásahem do osobnostního práva je vždy odvolatelné, neboť „svolení je právním jednáním osobní povahy, které se týká ryze osobnostní sféry svolujícího, jejíž imanentní součástí je autonomie vůle, umožňující změnu přesvědčení o správnosti původního rozhodnutí“.⁴¹³

Zákoník také upravuje institut tzv. bezúplatných (zákonných) licencí. Jde o zákonem definované výjimečné důvody, kdy je zásah do zákonem chráněné osobnosti člověka či do projevů osobní povahy dovolen přímo zákonem (*ex lege*). K této problematice se opakovaně vyjadřuje Nejvyšší soud ČR, kdy např. v usnesení ze dne 16. prosince 2009, sp. zn. 30 Cdo 4642/2009, uvedl následující: „Tento průnik do jinak absolutního ochranného soukromého práva má za účel umožnit uplatnění obecných (a částečně i veřejných) zájmů, které se zde střetávají. V teorii se tradičně stručně označuje jako zákonná licence (na rozdíl od licence smluvní nebo licence úřední, resp. nucené). Patří k nim licence vědecká a umělecká

⁴¹¹ KOCH, B. Komentář k § 16 ABGB. In: Koziol, H., Bydliniski, P., Bollenberger, R. *Kommentar zum ABGB*. 3. vyd. Wien: Springer, 2010, marg. č. 10, 21.

⁴¹² LAVICKÝ, c. d., s. 445.

⁴¹³ MELZER, F.; TĚGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1 – 117*. Praha: Leges, 2013, s. 536.

a také licence zpravodajská. Obsah tzv. bezúplatné zákonné licence zpravodajské spočívá v tom, že je přímo zákonem (§ 12 odst. 3 o. z.) dovoleno nositelům této licence nakládat s předměty, které jsou vyjmenovány v § 12 odst. 1 (tzn. též mimo jiné podobiznami), a to způsobem, spočívajícím v jejich pořízení nebo v jejich použití pro účely tiskového, filmového, rozhlasového a televizního zpravodajství. I zde platí, že ani takováto použití nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy dotčené fyzické osoby. Na úkor osobního práva na ochranu osobnosti fyzické osoby je zákonem upřednostněn obecný zájem na výkonu zpravodajské činnosti, u níž se předpokládá, že slouží veřejné informovanosti občanů. Obojí omezení, která jsou zákonem stanovena pro tzv. bezúplatnou zákonnou licenci vědeckou a uměleckou a pro její obdobu zpravodajskou, ve své podstatě (a též v důsledku legislativního vývoje občanského zákoníku) připomínají obecné občanskoprávní ustanovení o tom, že výkon práv a povinností nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí bez právního důvodu zasahovat do oprávněných zájmů jiných, což již vyplývá z § 3 odst. 1 o. z. Pro všechny druhy tzv. bezúplatných zákonných licencí platí, že jejich rozsah, jakož i forma pořízení nebo použití uvedených předmětů, musí být vždy ryze účelová ve shodě se zákonem taxativně dovolenými účely.“

Úřední licencí se rozumí mimořádný účelový zásah do osobnostního práva, který je ospravedlněn veřejným zájmem na veřejném pořádku v úředních věcech založených zákonem. Úřední licence se striktně omezuje jen na zvláštní zákonný důvod, neboť ve smyslu čl. 2 odst. 2 Ústavy ČR lze státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem a způsobem, který zákon stanoví⁴¹⁴ (viz např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. června 2003, sp. zn. 28 Cdo 1523/2002: „Neoprávněnost zásahu do práva na ochranu osobnosti je vyloučena tehdy, došlo-li k zásahu v rámci úředního jednání a nevybočil-li zásah z rámce daného platnými předpisy.“).

Pod úřední licenci je nutné zařadit také pořizování a používání podobizny nebo zvukového či obrazového záznamu k výkonu nebo ochraně jiných práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob. Takové použití podobizen a záznamů bez svolení dotčeného je dovoleno nikoli za účelem jakéhokoli výkonu či ochrany soukromého práva, ale jen pro případ uplatnění či obrany práv v soudním, správním či jiném úředním řízení.

Co se týká podmínek použitelnosti bezúplatných zákonných licencí, je vždy nutné zohlednit kritérium přiměřenosti při zásahu do osobnostních práv a dále dle § 90 ObčZ „zákonný důvod k zásahu do soukromí jiného nebo k použití jeho podobizny, písemnosti osobní povahy

⁴¹⁴ LAVICKÝ, c. d., s. 536.

nebo zvukového či obrazového záznamu nesmí být využit nepřiměřeným způsobem v rozporu s oprávněnými zájmy člověka“. Podle usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. prosince 2009, sp. zn. 30 Cdo 4642/2009, „při aplikaci tzv. bezúplatných zákonných licencí je zapotřebí vždy přihlížet zejména k ochraně lidské důstojnosti, chápané poměrně široce, jejíž ochrana je zaručena rovněž ústavně a základní lidské právo na ni je pod ochranou Ústavního soudu“.

Mezi nejdůležitější hodnoty lidské osobnosti bezpochyby patří právo na čest a důstojnost. Podle komentáře Petra Lavického k občanskému zákoníku se „důstojnost člověka projevuje v celé řadě aspektů lidského života a v určitých směrech se překrývá s jinými stránkami lidské osobnosti, zejm. se svobodou člověka či jeho vážností a ctí“. ⁴¹⁵

Podle Ústavního soudu je čest integrální a důležitou součástí důstojnosti člověka. Ochranu cti je nutné vnímat jako ochranu veřejného statku, jak Ústavní soud uvedl v nálezu ze dne 11. listopadu 2005, sp. zn. I. ÚS 453/03: „Čest hraje roli ve vztazích, jako např. koho zaměstnavatel zaměstná, resp. pro koho pracovník chce pracovat, je rozhodující při úvaze o tom, kdo má postoupit do vyšších pracovních či funkčních pozic, čest je důležitá pro rozhodnutí o tom, s kým navázat obchodní vztahy nebo komu bude dán hlas v politickém životě. Je-li jednou čest pošpiněna neopodstatněným obviněním vyjádřeným veřejně, a tím spíše v médiích, může být pověst a čest osoby poškozena navždy a zvláště pak v situaci, není-li dána možnost rehabilitace. Pokud taková situace nastane, prohrává jak osoba sama, tak i společnost. A právě proto nelze vycházet z toho, že ochrana pověsti, resp. cti, je záležitostí důležitou pouze pro dotčeného jednotlivce, případně jeho rodinu. Z těchto důvodů je ochranu pověsti, resp. cti, třeba vnímat i jako ochranu veřejného statku. Je proto ve veřejném zájmu, aby čest a pověst osob působících ve veřejném životě nebyla diskutována ve skutkově posunutých rovinách. Jak na poli politiky, tak ve sdělovacích prostředcích volič potřebuje být schopen rozeznat dobro od zla, aby nakonec mohl učinit informovaný výběr ve vztahu k politikovi i k médiím.“

Mezi ctí a důstojností je ale zřetelný rozdíl spočívající v tom, že důstojnost mají všichni lidé stejnou bez ohledu na svůj původ, rasu, etnickou příslušnost, pohlaví apod. Nedůstojné jednání se nemusí dít na veřejnosti a nemusí ani mít veřejné dopady, může proběhnout v soukromí. ⁴¹⁶ Naproti tomu hodnota cti je spojena s veřejným životem a společenským postavením osoby. Míra ochrany cti osoby se posuzuje odlišně v závislosti na jejím společenském postavení. ⁴¹⁷ Za zásah do cti osoby nelze v zásadě požadovat pravdivé tvrzení, viz zpráva Nejvyššího

⁴¹⁵ LAVICKÝ, *c. d.*, s. 413.

⁴¹⁶ DVOŘÁK, ŠVESTKA, ZUKLÍNOVÁ, *c. d.*, s. 261.

⁴¹⁷ Tamtéž.

soudu ČSSR Cpj 138/69: „Neoprávněným zásahom je zásadne každé nepravdivé tvrdenie alebo obvinenie zasahujúce práva občana chránené v zmysle ustanovenia O. z. ... Predmetom ochrany občana v zmysle ustanovenia § 11 O. z. je aj jeho česť v odborných kruhoch, v ktorých je svojou prácou a činnosťou známy, nielen tedy občianska česť v užšom slova zmysle... Kritika nie je neoprávněným zásahom do práv chránených ustanoveniami § 11 an. O. z., pokiaľ ide o kritiku pravdivú a vecnú.“ Zverejnení nepřipustného hodnotícího soudu o osobě je ale nutné podle Nejvyššího soudu ČR za zásah do občanské cti považovat: „Jsou-li v kritice k charakterizaci určitých jevů a osob použity výrazy, jejichž míra expresivity je ve značném nepoměru k cíli kritiky, respektive je-li obsah kritiky nepřiměřený posuzovanému jednání kritizovaného a vyplývá-li z ní úmysl znevažít či urazit kritizovanou osobu (tzv. intenzivní exces), jde o kritiku nepřiměřenou, která je způsobilá zasáhnout do práva na ochranu osobnosti fyzické osoby (§ 11 obč. zák.).“⁴¹⁸

Občanský zákoník dále obsahuje speciální úpravu práva na duševní a tělesnou integritu. V důvodové zprávě je k této problematice uvedeno toto: „Osnova se věnuje ve zvýšené míře otázkám integrity člověka a její ochrany. Zdůrazňuje se, že jde o celistvost lidské osobnosti vůbec: navržená ustanovení nebudou aplikována pouze na tělesnou integritu, ale i na integritu duševní. Respektuje se, že otázky z tohoto okruhu upravují nebo mohou upravit zvláštní zákony (např. zákon o zdravotní péči), které mají před zde navrženou obecnou úpravou přednost. Nelze však přehlížet, že problematika je širšího rozsahu a že ji nelze zužovat jen na zorný úhel výkonu některých specializovaných povolání, neboť se týká i činnosti subjektů, které mohou zasáhnout do integrity člověka, jako jsou osoby provádějící zákroky kosmetického charakteru (tetování, piercing), přičemž jejich činnost není zvláštními zákony regulována. Respektabilní je přitom v první řadě integrity člověka jako základní hodnota.“⁴¹⁹

Právo na integritu člověka lze podle občanského zákoníku vykládat jako přirozené právo na duševní a tělesnou integritu, které je v obecné rovině spoluvytvářeno přirozenými právy na život a zdraví, přičemž tato práva jsou nedotknutelná. Občanský zákoník přitom zdůrazňuje tři základní zásady spojené s nedotknutelností člověka. Základní zásadou je, že nelze zasáhnout do integrity člověka bez jeho informovaného souhlasu. Bez souhlasu lze do integrity člověka zasáhnout, je-li život člověka v náhlém a patrném nebezpečí, pokud to je ve prospěch zdraví dotčené osoby nezbytné a nelze-li souhlas ve stavu nouze získat ani v jiné než stanovené formě.

⁴¹⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. června 2011, sp. zn. 30 Cdo 1941/2007.

⁴¹⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 64–65.

Dále občanský zákoník stanoví, že je lidské tělo pod právní ochranou i po smrti člověka a nakládat s lidskými ostatky lze pouze důstojným způsobem. Lidské tělo zůstává i po smrti nadále součástí osobnosti zemřelého a stejně jako za života požívá právní ochrany.⁴²⁰ Třetí zásada praví, že lidské tělo ani části těla nesmí být zdrojem majetkového prospěchu (zisku). Podle § 493 ObčZ lidské tělo ani jeho části, třebaže byly od těla odděleny, nejsou věci, a tudíž s nimi nelze obchodovat (jsou tzv. *res extra commercium*). To však neplatí, jedná-li se o vlasy nebo podobné části lidského těla, které lze bezbolestně odejmout bez znecitlivění a které se přirozenou cestou obnovují (§ 112 ObčZ). Ty lze jinému i prodat a hledí se na ně jako na věc movitou. Jako zdánlivé je pak označeno jednání, kterým osoba vyjádří souhlas s tím, aby jí byla způsobena závažná újma (včetně usmrcení). To však neplatí, je-li zásah podle všech okolností nutný v zájmu života nebo zdraví dotčeného.

Co se týče prostředků ochrany osobnosti, i v aktuálně platném občanském zákoníku je zachována možnost domoci se svých práv svépomocí, tento institut je konkrétně zakotven v § 14 ObčZ, který zní následovně: „(1) Každý si může přiměřeným způsobem pomoci k svému právu sám, je-li jeho právo ohroženo a je-li zřejmé, že by zásah veřejné moci přišel pozdě. (2) Hrozí-li neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může jej každý, kdo je takto ohrožen, odvrátit úsilím a prostředky, které se osobě v jeho postavení musí jevit vzhledem k okolnostem jako přiměřené. Směřuje-li však svépomoc jen k zajištění práva, které by bylo jinak zmařeno, musí se ten, kdo k ní přikročil, obrátit bez zbytečného odkladu na příslušný orgán veřejné moci.“

První odstavec stanovuje dva kumulativní předpoklady, za nichž lze uplatnit svépomoc, tj. ohrožení subjektivního práva a stav, kdy je zřejmé, že by zásah veřejné moci přišel pozdě. Zatímco druhý odstavec vyžaduje existenci bezprostřední hrozby zásahu do práva, první odstavec se spokojuje s jeho pouhým ohrožením (např. bez svépomoci by došlo k ohrožení či podstatnému ztížení možnosti poškozeného domáhat se odškodnění).

Předpoklady, za nichž lze uplatnit svépomoc podle druhého odstavce § 14 ObčZ jsou následující: zásah do práva je neoprávněný a tento zásah je bezprostřední. Tím se rozumí takový zásah do subjektivního práva, který buď bezprostředně hrozí, nebo již nastal a trvá. Je-li zásah již ukončen, může být protiprávní stav, který v důsledku něj mohl vzniknout, odstraněn jenom standardní cestou, tj. v řízení před orgánem veřejné moci.⁴²¹ Zároveň se po vzoru německého

⁴²⁰ KNAP, Karel. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. vyd. Praha: Linde, 2004, s. 205–207.

⁴²¹ LAVICKÝ, c. d., s. 127.

zákoníku (§ 230 BGB) a některých dalších kodexů stanovuje zvláštní právní pravidlo pro případ svépomoci sledující zajištění subjektivního práva (např. při zadržení zloděje).⁴²²

Na rozdíl od obecného zákoníku občanského český kodex explicitně vyjmenovává speciální žalobní nároky určené k ochraně osobnosti. Ty se v podstatě shodují s těmi, které dovodila rakouská právní doktrína. Předně člověk, jehož osobnost byla dotčena, má podle § 82 odst. 1 ObčZ právo domáhat se toho, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek. Tímto ustanovením je tedy upravena negatorní (zdržovací) žaloba a žaloba restituční (odstraňovací). Pro tyto žalobní nároky platí stejný výklad, který byl podán v případě ochrany jména člověka v této podkapitole. Na rozdíl od ochrany jména a bydliště člověka je v případě zásahu do osobnosti člověka podle § 81 an. ObčZ jednoznačné, že se poškozený může domáhat náhrady nemajetkové újmy podle § 2956.

Občanský zákoník v § 82 odst. 2 výslovně zakotvuje tzv. postmortální ochranu osobnosti, když stanoví, že „po smrti člověka se může ochrany jeho osobnosti domáhat kterákoli z osob jemu blízkých“. Postmortální ochranu lze uplatnit pouze tehdy, dochází-li k možné újmě na posmrtné účtě k zemřelému člověku. Přitom není rozhodné, jestli byl neoprávněný zásah do osobnosti člověka učiněn ještě za jeho života, nebo až po smrti. Aktivně legitimovány jsou na rozdíl od předchozího občanského zákoníku všechny osoby blízké,⁴²³ jejichž okruh je vymezen v § 22 ObčZ: „Osoba blízká je příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel nebo partner podle jiného zákona upravujícího registrované partnerství (dále jen „partner“); jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní. Má se za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí.“ Zvláštní aktivní legitimace k posmrtné ochraně osobnosti člověka je dále svěřena právnické osobě, pokud neoprávněný zásah do osobnosti člověka souvisel s jeho činností v této právnické osobě, a to za podmínek uvedených v § 83 odst. 2 ObčZ.⁴²⁴

Občanský zákoník výslovně upravuje ochranu názvu, pověsti a soukromí právnické osoby. Občanský zákoník tak stejně jako ABGB poskytuje ochranu právní osobnosti i právnickým osobám (byť v případě ABGB byla tato možnost dovozena judikatorně). K porušení práva k názvu může dojít zpochybněním práva k názvu, neoprávněným zásahem do tohoto práva nebo neoprávněným užitím názvu, z něhož hrozí újma. Právnická osoba je oprávněna požadovat

⁴²² Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 43–44.

⁴²³ viz § 15 ObčZ1964: „Po smrti fyzické osoby přísluší uplatňovat právo na ochranu její osobnosti manželů nebo partnerovi a dětem, a není-li jich, jejím rodičům.“

⁴²⁴ LAVICKÝ, c. d., s. 492.

upuštění od takového neoprávněného zásahu, případně požadovat odstranění následků tohoto zásahu.⁴²⁵ Je-li v důsledku zásahu do práva k názvu právnické osoby způsobena této osobě škoda, lze uplatnit právo na její náhradu, resp. právo na vydání bezdůvodného obohacení ve smyslu příslušných ustanovení občanského zákoníku. Stejnou ochranu pak občanský zákoník přiznává právnické osobě proti tomu, kdo bez zákonného důvodu zasahuje do její pověsti nebo soukromí. Výjimku představují tzv. zákonné licence – konkrétně zákonná licence vědecká, umělecká nebo zpravodajská. Ani takový zásah však nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy právnické osoby.

Co se týče ochrany osobnosti, nalézáme mezi ABGB a občanským zákoníkem z roku 2012 několik podobností. Demonstrativní výčet osobnostních práv uvedený v § 81 ObčZ slouží jako výkladové vodítko pro vymezení rozsahu chráněných složek osobnosti a zároveň podobně jako § 16 o. z. o. umožňuje soudní praxi pružně reagovat na společenské změny. V případě jednotlivých prostředků ochrany osobnosti český zákoník explicitně vyjmenovává speciální žalobní nároky určené k ochraně osobnosti. Ty se v podstatě shodují s těmi, které dovodila rakouská právní doktrína a judikatura. Jde zejména o zdržovací a restituční žalobu nebo žalobu o náhradu škody.

Specifikem § 16 o. z. o. bylo, že zmíněné žalobní nároky mohl využít pouze ten, jehož osobnost byla dotčena, právo je využít nebylo převoditelné a nepřecházelo na dědice ani v případě, že již bylo soudní řízení zahájeno. Obecný zákoník občanský tedy nepřipouštěl tzv. postmortální ochranu osobnosti známou z pozdějších kodexů. Občanský zákoník z roku 2012 naopak proti tomu postmortální ochranu osobnosti výslovně připouští. Lze ji uplatnit pouze tehdy, dochází-li k možné újmě na posmrtné účtě k zemřelému člověku. Přitom není rozhodné, jestli byl neoprávněný zásah do osobnosti člověka učiněn ještě za jeho života, nebo až po smrti. Aktivně legitimovány jsou na rozdíl od předchozího občanského zákoníku všechny osoby blízké.

⁴²⁵ SVEJKOVSKÝ, J., DEVEROVÁ, L. *Právnické osoby v novém občanském zákoníku*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2013, s. 42–43.

Závěr

Jedním z cílů této práce bylo přinést historizující pohled na pojem osoba v právním smyslu. Dnešní význam pojmu „osoba“ a jeho odlišení od pojmu „člověk“ je totiž výsledkem dlouhého a komplikovaného historického vývoje. Právo až v relativně pozdní fázi přebíralo výsledky tohoto vývoje, který probíhal v jiných společenských oborech. Bez tohoto vývoje by právní doktrína nedospěla k dnešnímu pojetí osoby.

Pojem osoba (resp. řecky *prosopon*, latinsky *persona*) se zrodil v antickém Řecku jako protiklad k označení člověka (řecky *anthropos*, latinsky *homo*). Původně se výraz *prosopon* používal ve smyslu divadelní masky v antických komediích a tragédiích. Později byl tímto pojmem označován typ člověka, který daná maska představovala. Abstrakcí pak došlo k přenesení významu tohoto slova k označení společenské role, resp. poslání daného člověka ve společnosti. Starořecký výraz *prosopon* se tak v určitých ohledech blížil dnešnímu chápání pojmu osoba. Podobný vývoj proběhl v antickém Římě, kde se pojem *persona* nakonec používal ve smyslu osoby v právním smyslu, k označení sociální role člověka, jeho charakteru či k označení filozofického pojmu osoba. Přestože dodnes nebyl zcela objasněn význam tohoto latinského pojmu ve všech jeho nuancích, je nabíledni, že jej nemůžeme ztotožňovat s dnešním pojmem osoba v právním smyslu. Pojem *persona* byl mnohoznačný a pravděpodobně neměl žádný právně-technický význam.

Další impuls k vývoji vnímání pojmu osoba přišel až v období raného a vrcholného středověku, kdy se tehdejší teologové a filozofové zabývali zejména trojjedností Boha jako jediné božské substance (*tres personae, una substantia*). Přestože podle některých právních historiků křesťanští myslitelé definovali všechny obecně přijímané znaky osoby v právním smyslu, příkláním se k názoru, že v tomto období nedošlo k abstraktnímu vymezení pojmu osoba v dnešním smyslu. Pro starověk i středověk bylo typické, že nadpřirozeným bytostem lidé přisuzovali lidské vlastnosti, Bohu a svatým tak byla přiznána právní subjektivita. Za bytosti byly dokonce považovány zvířata, stromy či předměty denní potřeby, což je dnešnímu konceptu osoby v právním smyslu cizí. Ve středověku se však vyvinul jiný významný pojem – tzv. *corpus mysticum*, což lze chápat jako společenství věřících. Právní subjektivita nebyla přiznána jen církvi jako takové, ale i církevním úřadům či církevním statkům. Zde byly položeny základy konstrukce právnických osob v dnešním slova smyslu.

O významný posun ve vnímání osob v právním smyslu se zasloužili novověcí myslitelé Samuel von Pufendorf, Christian Wolff a Daniel Nettelbladt, kteří rozpracovali koncept tzv. morální osoby. Samuel von Pufendorf vnímal morální osobu jako jednu z forem morálních jsoucen. Christian Wolff naproti tomu morálnost člověka odvozoval z dodržování povinnosti zachovat vlastní život, z čehož pro člověka plyne i minimální rozsah práv, která může požadovat po svém okolí. Daniel Nettelbladt pak každého člověka chápe jako osobu v právním smyslu – *homo moralis*. Všem třem výše uvedeným myslitelům je vlastní statusové pojetí osoby, to znamená, že veškerá práva osoby jsou projevem toho či onoho statusu. Díky statusu se člověk stává osobou v právním slova smyslu a náleží mu osobnostní a majetková práva. Při změně statusu člověk některá práva získal, jiná zase ztratil. Statusová nauka je pozůstatkem feudálního práva – právní subjektivita se odvozovala od příslušnosti ke stavu (šlechta, duchovenstvo, měšťané), kdy příslušníci jednotlivých stavů disponovali rozdílnými právy a povinnostmi.

Zásadní zlom přináší racionalismus vrcholného novověku, kdy pojem osoba dostal nový význam, který je založen na chápání osoby jako obrazu lidské bytosti. Pojem osoba je vnímán jako výraz pro označení člověka ve smyslu sebeuvědomělého subjektu, který je odpovědný za své činy. Přispěl k tomu mimo jiné René Descartes, podle kterého se jako subjekt (osoba) kvalifikuje ten, kdo myslí. Immanuel Kant se zase zabýval důstojností člověka, kdy tvrdil, že každý člověk, jakožto účel sám o sobě, má svou vnitřní hodnotu, tj. důstojnost. Důstojnost podle něj spočívá v autonomii (svobodě) vůle, kterou však chápe v mezích zákonných pravidel, jímž každá osoba podléhá. Důstojnost vysvětluje jako lidskost, která je integrální součástí každé osoby. Každý člověk má zároveň přirozené právo na uznání své osobnosti, které je založené v ní samotné. Tím Immanuel Kant definitivně překonal koncept, podle kterého se právní osobnost člověka odvozuje od jeho sociálního statusu.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel obohatil pojem osoba o atribut společenského vztahu. Hegel tak překonal Kantův individualismus, protože podle něj autonomie jednajících subjektů nemůže mít apriorní povahu. Individualizace je proces probíhající současně se socializací. Osoba není pro Hegela žádný ideální apriorní model, nýbrž představuje výsledek procesu probíhajícího v rámci souboru společenských vztahů, jichž se osoba účastní. Pro Hegela je při definování osoby významný, podobně jako pro Reného Descarta, rozum jedince, resp. jeho sebeuvědomění.

Na myšlenky Immanuela Kanta navázal významný německý právník Friedrich Carl von Savigny. Ten přichází se zdařilou definicí subjektivity, kdy říká, že každý člověk je osobou ve smyslu subjektu práva a je tedy právně způsobilý. Friedrich Carl von Savigny také připouští,

že se uměle vytvořené entity (tedy právnické osoby) mohou stát nositeli subjektivních práv a povinností. Subjektivita se tak konečně stala pouze právním pojmem použitelným jak pro fyzické osoby, tak pro osoby právnické. Friedrich Carl von Savigny je prvním právníkem, který chápal pojem osoba v právním smyslu podobně jako dnešní právní doktrína.

K završení racionalistického pojetí osob v právním smyslu došlo na pozadí vývoje vnímání pojmu právnická osoba, který probíhal ve 2. polovině 19. století. Především díky Savignyho myšlenkám nebyla osoba ztotožňována pouze s člověkem, ale byla vnímána čistě jako nositelka subjektivních práv. V tomto období dochází k odmítnutí posledních reziduí statusové nauky. Osobu je konečně možné vnímat jako zájmovou jednotku uznanou právním řádem, který jí propůjčuje právní subjektivitu.

Od této doby můžeme právní konstrukt fyzické osoby chápat jako redukci multidimenzionální povahy člověka, kdy právo člověka akceptuje, resp. jej proměňuje do podoby, ve které může člověk pomocí právních institutů prosazovat své zájmy (ať již osobní nebo hospodářské). Jde o transformaci reálné podstaty člověka v abstraktní pojem ve srovnání s reálným člověkem značně zjednodušený na několik elementárních znaků, se kterým je právo schopno dále nakládat.

Do chápání pojmu osoba výrazně zasáhla sociologie, která se jako samostatná vědní disciplína zformovala na počátku 19. století. Sociologie založila své studium osoby a společnosti na kritickém postoji ke Kantovu individualismu a Hegelovu vnímání společenského vztahu jako zásadní dimenze existence osoby. Zakladatel moderní sociologie Émile Durkheim chápal osobu jako výslednici dvou faktorů působících vzájemně protikladně: faktoru socializace a faktoru individualizace. Durkheim přitom zdůrazňuje faktor socializace, neboť osoba se podle něj stává individuem až v procesu své interakce se sociálním prostředím.

Co se týče moderních teorií osob v právním smyslu, můžeme zřetelně pozorovat střet dvou přístupů. První, tradiční proud, reprezentovaný zejména Rolfem Ostheimem či Fritzem Rittnerem, se vrací ke kořenům práva jako takového a akcentuje přirozenoprávní a racionalistický původ pojmu osoba. Rolf Ostheim definuje právní řád jako donucovací systém. Předmětem státního donucení může být pouze lidské jednání, které jakožto volní jednání směřuje k dosažení určitých cílů. Motivem pro dosažení cílů je uspokojování zájmů a potřeb člověka. Právo je tedy řád, který se vztahuje ke sledování lidských zájmů a který je vybaven donucovací mocí. Podle Rolfa Ostheima zájem a vůle tvoří jediný správný bod přičitatelnosti, k němuž se vzta-

huje právní osobnost. V momentě, kdy stát hledí na zájmy všech podřízených osob stejně, nahlížíme na tyto osoby jako na subjekty práva. Rolf Ostheim dále říká, že každá osoba v právním smyslu má dva atributy, a to právní způsobilost a způsobilost k právnímu jednání. Právní způsobilost představuje možnost nabývat práva a povinnosti, pokud nastanou právem předvídané okolnosti. Díky této možnosti mohou osoby vytvářet právní vztahy sloužící k dosažení jejich zájmů. Naproti tomu způsobilost k právnímu jednání představuje vůli, díky které osoba do právních vztahů vstupuje.

Druhý přístup nahlíží na pojem osoby z pozic postmodernismu. Postmodernisté zpochybňují schopnost lidského myšlení odrážet realitu vnějšího světa a úlohu jazyka jako prostředku a produktu myšlení sloužícího k formulování a zprostředkování těchto poznatků jiným osobám. Představitelé postmodernismu tvrdí, že je pravda nepoznatelná, že veškeré poznání je historicky a kulturně podmíněné, neúplné a relativní. Co se týče vnímání pojmu osoba, postmodernismus odmítá jeho historický vývoj od antiky po moderní dobu a vytváří zcela nové paradigma. Osoba z pohledu postmodernismu nezahrnuje pouze člověka, ale jakoukoliv entitu, o které právo rozhodne, že je z pohledu práva subjekt. O přiznání právní subjektivity rozhoduje zákonodárce a toto rozhodnutí není politicky neutrální. Z toho vyplývá, že určení, co je a co naopak není právním subjektem, je politický problém. Tím je popřeno historickým vývojem vybudované pojetí fyzické osoby jakožto primárního právního subjektu odvozeného od člověka, tedy od myslící rozumové nezávislé substance.

Postmodernismus svým akcentem na pragmatičnost lidského chování vede k rozvolňování vazby pojmu osoba na atributy odvozené od člověka a otvírá prostor pro formulaci tohoto pojmu ryze účelově, což v konečném důsledku vede ke sblížení právního modelu fyzické a právnické osoby (resp. jejich právní výbavy), které ostatně probíhá posledních 200 let. Fyzické osoby však i nadále zůstávají jakousi privilegovanou kategorií – mají aktivní a pasivní volební právo, mohou se stát členy politických stran nebo církví, jsou subjektem základních lidských práv, například práva na život, na soukromí, svobody slova, práva na vzdělání atp. Fyzické osoby mohou vstupovat do manželského svazku, mohou založit rodinu, mít potomky, kteří se narozením automaticky stávají osobou v právním smyslu. Na druhé straně mohou být fyzické osoby odsouzeny k trestu odnětí svobody. To vše si lze u právnických osob těžko představit.

Na základě analýzy historického vývoje můžeme konstatovat, že při definování osob vycházely právní řády západních demokratických států v 20. století z osvícenských a přirozeno-právních principů formulovaných zhruba od poloviny století osmnáctého. Obraz člověka

v právním řádu je obrazem jedinečného, na sebe odkázaného individua, který sice také žije v sociálních a dalších společenských vztazích, jako takový je ale vůči těmto vztahům primární. Základní jednotkou právního řádu je podle přirozeného práva jedinečné, svobodné, na sebe odkázané individuum, tj. právní subjekt.

Do dnešního právního řádu nevstupuje člověk se svým metafyzickým a transcendentálním určením. Vstupuje do něj jako individuum obdařené svobodou volit si své určení samo. To se projevuje například v obsahu základních občanských a lidských práv a svobod – ve svobodě náboženského vyznání, svobodě pohybu, svobodě projevu, v právu vlastnit majetek apod. Nejde o metafyzickou svobodu, ale o subjektivní svobodu jednotlivce ve smyslu svobodné volby a svobodného sebeurčení. Stát přitom nevystupuje jako entita, která by naplňování obsahu individuálních práv a svobod vynucovala. Stát vystupuje v roli garanta zajišťujícího právě svobodu volby každého právního subjektu.

Od druhé poloviny minulého století ale v západních demokratických právních rádech pozorujeme čím dál zřetelnější trend, kdy se právní předpisy netýkají osob jako takových, ale upravují jejich role a funkce. Nejvíce je tento trend patrný například v právu sociálního zabezpečení, pracovním právem nebo v normách regulující podnikání, ale pozorovatelný je i v jiných oblastech práva. Právní předpisy se v těchto případech týkají osob jen v určitých funkcích – tj. například v situaci, kdy řídí dopravní prostředek, při hledání zaměstnání, při vzdělávání, při podnikatelské činnosti apod. V těchto případech se osoba jeví jen jako případ, jenž je určen stanovenými věcnými předpoklady a s nímž se pak nakládá podle konkrétní právní úpravy. Z osob se tak stává jen jakýsi předmět regulace, osoba jako taková je opomíjena a přirozeným právem formulovaná svoboda „volit si své určení sám“ je stále více omezována. Tento trend, kdy jsou regulovány další a další aspekty života lidí, navíc v posledních desetiletích stále zrychluje a zesiluje.

Vzhledem k narůstající roli umělé inteligence ve společnosti je část této práce věnována této problematice. Spolu s technickým pokrokem dochází k bouřlivému vývoji umělé inteligence a robotiky obecně a právo chtě nechtě bude muset na tuto situaci nějakým způsobem reagovat. V disertační práci rozebírám tři možné směry vývoje právní úpravy. Tím prvním je institut tzv. elektronické osoby diskutovaný v institucích Evropské unie. Vytvoření zvláštního právního statusu robota, kdy by alespoň ti nejsložitější autonomní roboti mohli mít postavení elektronické osoby, by bylo praktické zejména v případě odpovědnosti za škodu jimi způsobenou nebo v případech, kdy roboti činí autonomní rozhodnutí nebo jsou jiným způsobem samo-

statně v kontaktu se třetími stranami. Právní zakotvení elektronické osoby by bezpochyby představovalo revoluci ve všech právních rádech členských zemí EU. Muselo by se nepochybně jednat o osobu v právním smyslu *sui generis*. Vysoce autonomní robot sice může vykazovat podobné definiční znaky jako člověk (inteligence, jistá forma svobody vůle), svou fyziologickou podstatou se však od člověka naprosto liší. Existence právnické osoby je zase opodstatněna především odkazem na fyzické osoby, které tento umělý konstrukt uvádějí v život a v podstatě řídí. Snadněji se tedy podle mě vytvoří paralela právě k fyzickým osobám, protože elektronická osoba ve formě robota je umělým konstruktem se schopností řídit sebe sama. Elektronická osoba by tedy na rozdíl od právnické osoby mohla mít atribut svéprávnosti.

Dalším možným řešením problematiky umělé inteligence je vytvoření nového objektu práva *sui generis*. Jako inspirace by mohlo posloužit postavení otroků ve starověkém Římě. S takovým objektem by mohlo být nakládáno jako s věcí (včetně převodu vlastnického práva) a zároveň by mohl nabývat jasně vymezený okruh práv a povinností. Někteří právní teoretici také navrhují, že by takové entity mohly nakládat s obdobou *peculia*, což by byly určité finanční prostředky svěřené umělé inteligenci, které by byly mimo kontrolu lidí. Tyto finanční prostředky by mohly zároveň sloužit jako jakýsi fond, ze kterého by byly hrazeny případné škody způsobené umělou inteligencí, resp. robotem.

Posledním diskutovaným možným řešením je, že by právní řád umělé inteligenci přiznal podobný status jako právnickým osobám. Právní doktrína zastává názor, že právnické osoby mají právní osobnost a její odpírání je nepřípustné. Pokud je takové privilegium přiznáno fiktivní entitě, nic by nemělo bránit tomu, aby stejné právo bylo přiznáno i umělé inteligenci. Jednotlivé úrovně umělé inteligence by mohly být nadány specifickými právy, tak jako je tomu u jednotlivých forem právnických osob. Vyřešena by také byla otázka deliktů způsobilosti. Určitým úskalím může být skutečnost, že existence právnické osoby je neodlučně spjata s fyzickými osobami, které právnickou osobu v právních jednáních zastupují, jak jsem již zmínil výše. Zastupování umělé inteligence fyzickými osobami při právních jednáních si lze v praxi těžko představit. Elegantní řešení těchto problémů můžeme možná poněkud překvapivě najít u brněnských normativistů, jak bude uvedeno dále.

Nyní se dostáváme k hlavním cílům této práce, tj. porovnání právní úpravy fyzických osob v obecném zákoníku občanském z roku 1811 (ABGB) a českém občanském zákoníku z roku 2012, a to zejména úpravy tzv. pasivního statusu osoby v právním smyslu (tj. právní osobnosti). Pojetí osoby v ABGB můžeme vnímat jako výsledek racionalistického právního myšlení, resp. přirozenoprávní teorie. Redaktoři rakouského obecného zákoníku občanského (zejména

však Franz von Zeiller) vycházeli z Kantova pojetí lidské důstojnosti. Tato lidská důstojnost je odvozena od původní lidské svobody a zahrnuje všechna vrozená práva (*iura connata*) s výjimkou práv získaných (*iura acquisita*). Každý člověk má zároveň přirozené právo na uznání své osobnosti, které je založené v ní samotné. Tím bylo konečně překonáno statusové pojetí právní osobnosti. Zákoník na každého jednotlivce nazíral jako na subjekt soukromoprávních vztahů a odsouval dřívější hledisko vycházející z postavení (statusu) konkrétního subjektu. Proto § 16 o. z. o. deklaroval, že má každý člověk vrozená, samotným rozumem poznatelná práva. Zákoník tím zdůrazňuje, že vrozená práva nejsou lidem propůjčována státem, ale náleží každému člověku z titulu jeho lidské důstojnosti. Z tohoto konstruktů vyplývá idea rovnosti všech lidí. ABGB je tak zákoníkem, který již na počátku 19. století ustanovil občanskou rovnost před zákonem a zcela otevřeně ji proklamoval. Zákoníkem zdůrazněný základní princip rovnosti je nesmírně cenný a je to jeden z faktorů, který kodexu umožnil přežít do dnešních dnů. Ustanovení § 16 o. z. o. také vyjadřuje zásadu dovolenosti jednání, která nebyla do přijetí zákoníku nikde upravena. Z § 16 se dovozovala i další základní lidská práva, což bylo obzvláště důležité při absenci podobných ustanovení na ústavní úrovni.

Na druhou stranu ale nelze význam § 16 v době přijetí zákoníku přeceňovat. § 18 ABGB totiž stanovil, že „každý je způsobilý nabývatí práv za podmínek, ustanovených zákony“ a právě na základě tohoto ustanovení bylo možné způsob nabývání práv diferenciovat podle různých kritérií. Roli hrálo např. pohlaví, věk, náboženské vyznání nebo právě příslušnost k určitému stavu. Přestože tedy obecný zákoník občanský formálně zakotvil rovnost všech lidí, určitá práva mohly na základě zvláštních předpisů nabývat pouze některé skupiny obyvatel. Tyto disproporce v pojetí osoby v právním smyslu byly odstraněny až pozdějším doktrinálním a judikatorním vývojem.

Pojetí osob v právním smyslu bylo později v rakouské doktríně poznamenáno střetem Kantovy a Hegelovy filozofie. Zatímco redaktori rakouského zákoníku vycházeli z Kantových myšlenek, rakouská právní doktrína v druhé polovině 19. století vnímala osobu spíše z pohledu Hegela. Další konflikt probíhal mezi stoupenci přirozenoprávního a právně pozitivistického pohledu na pojetí osoby v právním smyslu.

V prvorepublikové doktríně sice přetrvalo přirozenoprávní nahlížení na člověka, to ale bylo do jisté míry ovlivněno brněnským normativismem, ke kterému se přiklonili také autoři jediného českého komentáře k ABGB. Například Jaromír Sedláček uvádí, že člověk je přirozenou osobou, protože se jedná o individualitu, která je nám dána „přirozeně“ (z hlediska přírodních věd, zejména biologie). Dále uvádí, že se přirozená osoba nerovná pojmu člověk, protože

člověk je osobou jen potud, pokud je právně relevantní. Sedláček zdůrazňuje, že každý člověk je bez ohledu na své rozumové schopnosti považován za osobu. Pojem osoba se vztahuje na všechny lidské bytosti, a to i v případě, že nejsou schopny samostatně právně jednat. Brněnská normativismus se v jeho myšlenkách projevu tak, že problematiku osoby vnímána také jako personifikaci právní normy, přičemž každý normotvorný orgán se považuje za osobu. V normě je stanovena povinnost a tento subjekt povinnosti nazývá osobou.

Prof. František Weyr, zakladatel brněnského normativismu, uvádí, že běžná právní teorie člověku zpravidla připisuje právní osobnost jako určitou vlastnost, kterou mu propůjčuje právní řád, což vyplývá z přirozenoprávní představy, že právní osobnost jakožto vlastnost biologické jednotky „člověk“ rozumí se sama sebou a nemusí být pozitivním právem zvláště udělována, nýbrž nanejvýš pouze uznávána. Weyr tento přístup odsuzuje, protože jeho nedostatky se zřetelně projeví v konstrukci právnických osob, u kterých absentuje „vrozená“ vlastnost právní osobnosti, která je nejčastěji nahrazována teorií fikce. Podle Weyra je při zkoumání právní osobnosti klíčové to, že je příslušný subjekt schopen být nositelem práv a povinností. A jako představitel brněnského normativismu podobně jako Sedláček přidává další schopnost osob v právním smyslu, a to schopnost normotvornou. I v soukromoprávní oblasti totiž dochází k normotvorbě, byť sekundární v podobě uzavírání smluv, která předpokládá souhlas všech smluvních stran.

V podobném duchu pracoval s pojmem osoba v právním smyslu rakouský právní teoretik Hans Kelsen, podle kterého je pojem osoby možné chápat pouze jako umělou myšlenkovou pomůcku, pomocný pojem, který si právo vytvořilo za účelem názornějšího podání své látky pod vlivem antropomorfizující a personifikující právní mluvy. Osoba je podle něj pouze personifikující souhrnný název pro souhrn práv a povinností. Fyzické a právnické osoby přitom chápe stejně. Fyzickou osobou podle něj není člověk, fyzickou osobu vnímá jako personifikaci norem upravujících chování člověka. Právnická osoba je naproti tomu personifikace norem upravujících chování určité množiny lidí. Kelsen uzavírá, že osoba je pouhou personifikací určitého komplexu norem a tím personifikací určitého dílu objektivního právního řádu, který tvoří mezi všemi jím založenými právy a povinnostmi organickou jednotu. Právu jedné osoby vždy odpovídá povinnost druhé osoby.

Pro normativisty byl při vymezení pojmu osoba také významný pojem „přičitatelnosti“. Osoba je totiž podle nich entita, které přičítáme práva a povinnosti. Při definování osoby tak nemůžeme vycházet z pojmu „osoba“ jako takového, ale musíme se zabývat otázkou, co způsobuje skutečnost, že můžeme nějakou entitu považovat za osobu. Tou skutečností je, že určité

entitě „přičítáme“ práva a povinnosti. Není podstatné, zdali ono „cosi“, čemu přičítáme práva a povinnosti, budeme označovat jako „osobu“, „subjekt“, „nositele“, „bod“, nebo dokonce „kotvu“. Podstatné je, že onomu bodu „přičítáme“ práva a povinnosti. Pojem přičitatelnosti má pro pochopení pojmu osoby centrální význam. Být osobou tak podle platného práva musí znamenat být „čímsi“, čemu přičítáme práva a povinnosti. Pro pochopení toho, co máme rozumět pod pojmem osoby, nemá z normativního hlediska smysl *a priori* vycházet z pojmu osoby, nýbrž z toho, co způsobuje, že „něco“ můžeme za osobu považovat. Přičetnost přitom musí být stanovena normou, přičemž není nutné, aby byla obsažena ve stejné normě, která obsahuje skutkovou podstatu povinnosti.

Myšlenky brněnských normativistů mohou být inspirativní i pro současnou právní vědu, která tápe zejména při snaze uchopit téma umělé inteligence a robotiky. Pokud při definici osoby nebudeme vycházet z pojmu „osoba“, ale zaměříme se na zkoumání entit, kterým přičítáme práva a povinnosti, nemusíme se alespoň v prvopočátku zabývat svobodnou vůlí, svéprávností nebo inteligencí těchto subjektů. Jediným relevantním faktorem je, že „čemusí“ přičítáme práva a povinnosti.

Co se týče občanského zákoníku z roku 2012, jeho redaktoři označili za ideový zdroj rekodifikace rakouský obecný zákoník občanský, což se samozřejmě projevilo i na úpravě osob v právním smyslu. Pojetí osob v aktuálně platném občanském zákoníku je tak přímým dědicem Zeillerova přirozenoprávního myšlení, které bylo inspirováno Kantovým pojetím lidské důstojnosti. Nejvíce zřetelné je to zejména v případě § 19 ObčZ, který de facto recipuje § 16 o. z. o. Toto ustanovení rakouského zákoníku mělo klíčový význam pro soudní aplikaci práva zejména v době, kdy nebyla na ústavní úrovni zakotvena základní lidská práva. Dnes jsou základní právní principy a lidská práva upraveny ústavními předpisy a mezinárodními smlouvami, význam těchto dvou ustanovení je tak nyní spíše deklaratorní.

Inspirace § 16 o. z. o. je významná i pro vymezení vztahu mezi pojmy člověk a osoba. Optikou autorů aktuálně platného občanského zákoníku je nutné sled příčin a účinků v oblasti pojetí člověka jako osoby vykládat takto: východiskem je existence člověka, který je ze své existence vybaven vrozenými přirozenými právy, což vede k důsledku, že je považován za osobu. Tento proces se děje mimo zákon, který stanoví jen meze uplatňování přirozených práv a způsob jejich ochrany. Člověk je reálným biosociálním základem jeho odrazu v právu (tedy fyzické osoby) a fyzická osoba je souborem předpokládaných, nicméně v realitě existujících či očekávaných vlastností člověka, nezbytných pro vstup člověka do právních vztahů.

Na tomto závěru nic nemění ani poněkud nešťastná formulace § 19 ObčZ, podle kterého se člověk „považuje za osobu“. Přestože by se mohlo zdát, že zákonodárce zde zakotvuje fyzickou osobu jako fikci člověka, není tomu tak. Tento výklad by zcela popřel několik století dlouhý vývoj právní teorie vymezující obsah pojmu osoba v právním smyslu. Podobně nešťastně občanský zákoník na desítkách míst používá termín člověk namísto pojmu fyzická osoba. Tento postup není metodologický správný a odporuje doktrínou vymezenému pojmu osoba. Rakouský občanský zákoník je v tomto ohledu přesnější a o člověku hovoří pouze na třech místech (včetně § 16, který zdůrazňuje přirozenoprávní východiska zákoníku), všude jinde je použit pojem osoba v různých modifikacích.

Co se týče vymezení fyzických a právnických osob v občanském zákoníku z roku 2012, jeho autoři se v rozporu se současnými trendy jednoznačně přiklonili k té části právních teoretiků, kteří zastávají tezi o nerovnosti těchto subjektů. Fyzická osoba jako schématický právní model člověka (biosociální bytosti) je podle nich primární. Druhou skupinu tvoří právnické osoby, na které je nutné hledět jako na pomocnou právní konstrukci.

Na tomto místě bych se rád vrátil k základní premise normativní právní teorie, podle které je osoba personifikovaným souborem právních norem. Tuto premisu je nutné doplnit o dynamiku společenských vztahů. Pojem osoba totiž není samoúčelný, ale musí zároveň umožňovat vznik, změnu a zánik práv a povinností. Tato dynamika ale nevyplývá z teoretické možnosti mít tato práva a povinnosti, ale vyplývá z toho, že osoba má rozum a vůli s těmito právy a povinnostmi nakládat. Každému bodu přičitatelnosti je tedy potřeba přičítat rovněž rozum a vůli. Tím se oklikou vracíme k tezi, že osoba je s člověkem přímo (v případě osob fyzických) nebo nepřímo (v případě osob právnických, které jednájí prostřednictvím osob fyzických) spjata. Rozhodně však z této teze nemůžeme vyvodit skutečnost, že si jsou fyzické a právnické osoby nerovné. Opakoval bych se s tvrzením, že některé ideje brněnských normativistů jsou stále aktuální, nicméně je nutné uznat, že tomuto pojetí nelze upřít jednoduchost a eleganci, s jakou se vypořádává s nekončícími disputacemi o vzájemném teoretickém vymezení obou typů osob.

Obecně lze konstatovat, že se posledních dvě stě let koncept fyzických s právnických osob neustále sbližoval a vývoj doktríny směřuje ke sjednocení právní výbavy (právního statusu) osoby fyzické i právnické. Osoba v právním smyslu představovala v období první republiky, podobně jako dnes, modelovou právní charakteristiku společnou pro soubor lidských bytostí a k nim se řadící soubor různých útvarů, jimž právo přiznává postavení, resp. právní status, který je v nejobecnějším pohledu společný pro všechny osoby v právním smyslu a který umož-

ňuje jejich začlenění do souboru právních vztahů v postavení jejich subjektů. Osoba v právním smyslu je tedy nositelem právního statusu, který z ní činí způsobilý subjekt právních vztahů, tedy nositele subjektivních práv a subjektivních povinností z těchto vztahů vyplývajících.

Právní konstrukt fyzické osoby je v obou zákonících redukcí multidimenzionální povahy člověka, kdy právo člověka akceptuje, resp. jej proměňuje do podoby, ve které může člověk pomocí právních institutů prosazovat své partikulární zájmy (ať již osobní nebo ekonomické). Jde o transformaci reálné podstaty člověka v abstraktní pojem ve srovnání s reálným člověkem značně zjednodušený na několik elementárních znaků, se kterým je právo schopno dále nakládat.

V samotném závěru této práce jsem se zabýval úpravu ochrany osobnosti v rakouském a českém občanském zákoníku. Není nijak překvapující, že se občanský zákoník z roku 2012 této problematice věnuje mnohem podrobněji než jeho rakouský protějšek. Z konkrétních osobnostních práv upravuje obecný zákoník občanský pouze ochranu jména. Ochrana jiných složek osobnosti se dovozuje přímo z obecného § 16 o. z. o., což umožňuje soudní praxi pružně reagovat na aktuální společenský vývoj. Těžiště ochrany osobnosti v aktuálně platném občanském zákoníku najdeme v § 81, který obsahuje generální klauzuli a demonstrativní výčet dílčích osobnostních práv. Velká pozornost je věnována právu na ochranu podoby a soukromí, institutu bezúplatných licencí nebo právu na duševní a tělesnou integritu. To vše musela v rakouském právním prostředí dovést právní doktrína a judikatura.

Dalším rozdílem mezi oběma kodexy je, že český zákoník explicitně vyjmenovává speciální žalobní nároky určené k ochraně osobnosti. Ty se však v podstatě shodují s těmi, které dovedla rakouská právní doktrína. Jde především o negatorní (zdržovací) žalobu a žalobu restituční (odstraňovací). V případě, že je zásahem do práva na ochranu osobnosti člověku způsobena újma, má právo domáhat se její náhrady. Stejně jako v obecném zákoníku občanském se podle nové úpravy právo na jméno ani další osobnostní práva nepromlčují. Rakouský občanský zákoník ale na rozdíl od české právní úpravy nepřipouštěl postmortální ochranu osobnosti.

Seznam použitých zkratk

ABGB	patent ze dne 1. června 1811 č. 946/1811 sbírky zákonů soudních, Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (obecný zákoník občanský)
ALR	Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten (Všeobecné zemské právo pro pruské státy z roku 1794)
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch (německý občanský zákoník z roku 1896)
CMBC	Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis z roku 1756
o. z. o.	viz ABGB
ObčZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění
ObčZ1964	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění
OZO	viz ABGB
PETL	Principles of European Tort Law (Principy evropského deliktního práva vypracované Evropskou skupinou pro deliktní právo v r. 2005)
Ústava	ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění
ZGB	Schweizerische Zivilgesetzbuch (švýcarský občanský zákoník z roku 1907)

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

ANDRES, B., HARTMANN, A., ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1, (§§ 1 až 284)*. Repr. pův. vyd. r. 1935. Praha: Codex Bohemia, 1998, 1192 s., ISBN 80-85963-61-2.

ASIMOV, Isaac. *Pozitronový muž*. Praha: Baronet, 1998, 248 s. ISBN: 80-7214-123-6.

BEISTEINER, Lisa Barbara. *Angehörigenschmerzensgeld: der Ersatz von Schock- und Trauerschäden bei Tötung oder Schwerstverletzung naher Angehöriger*. Wien: Manzschke, 2009, 362 s., ISBN 978-3-214-00659-4.

BEŇA, J., GÁBRIŠ, T. *Dejiny práva na Slovensku I (do roku 1918)*. 1. vydání, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 2015, 298 s., ISBN 978-80-7160-391-7.

BERAN, Karel. Kdy a proč byla nahrazena „osoba“ právním subjektem? In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2011, XIX(2), 108–117. ISSN 1210-9126.

BERAN, Karel. Osoba jako „bod přičitatelnosti“. In *Právník*, 2017, 156(6), s. 501–522. ISSN 0231-6625.

BERAN, Karel. *Pojem osoby v právu*. Praha: Leges, 2012, 215 s., ISBN 978-80-87576-06-9.

BEZOUŠKA, P., MELZEROVÁ, L. *Nový občanský zákoník – nejdůležitější změny*. Praha: ANAG, 2013, 376 s., ISBN 978-80-7263-819-2.

BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004, 347 s., ISBN: 80-7357-030-0.

BYDLINSKI, Franz. Die „Person“ im Recht. In: Kalss, S., Nowotny, Ch., Shauer, M. (eds.): *Festschrift Peter Doralt zum 65. Geburtstag*, Wien, 2004, 804 s., ISBN 978-3-214-02389-8.

BYDLINSKI, Peter. *Bürgerliches Recht*. Band I. Allgemeiner Teil. 5. vydání. Wien: Springer, 2010, 281 s., ISBN 78-3-211-99436-8.

CLARKE, Desmond. *Descartes: A Biography*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 520 s., ISBN 0-521-82301-3.

ČERMÁK, Karel. Paradigma právního vztahu a pojmání právní subjektivity v české právní kultuře. In *Právník*, 2001, 140(12), s. 1193–1210. ISSN 0231-6625.

ČEŠKA, Z., KABÁT, J., ONDŘEJ, J., ŠVESTKA J., a kol. *Občanský zákoník-komentář. Díl I. Zásady, § 1 až 221*. Praha: Panorama, 1987.

DANZL, Karl-Heinz; GUTIÉRREZ-LOBOS, Karin; F. MÜLLER, Otto. *Das Schmerzensgeld: in medizinischer und juristischer Sicht*. 10. vydání. Wien: Manzschke Verlagsund Universitätsbuchhandlung, 2013, 648 s., ISBN 978-3-214-18538-1.

- DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia. = Meditace o první filosofii.* [Z lat. originálu přeložili]: MARVAN, T., GLOMBÍČEK, P. Praha: Oikoymenh, 2001, 127 s., ISBN 80-7298-036-X.
- DOLEŽAL, Radim. Sankční funkce náhrady újmy – punitive damages v českém právu? In *Právní rozhledy*. 2018, č. 8, s. 279–283. ISSN 1210-6410.
- DOLEŽAL, Tomáš. Několik poznámek k problematice převoditelnosti práva na náhradu nemajetkové újmy vzniklé v důsledku zásahu do přirozených práv člověka a jeho přechodu na dědice. In *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, 2016, (6)1, s. 74-83. ISSN 1804-8137.
- DOLEŽAL, Tomáš. Odškodňování imateriálních újem sekundárních obětí. In *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, 2017, 7(2), s. 44-59. ISSN 1804-8137.
- DOLEŽÍLEK, Jiří. *Přehled judikatury ve věcech ochrany osobnosti*. 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 328 s., ISBN 978-80-7552-074-6.
- DURKHEIM, Émile. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis, 1926, 184 s.
- DVOŘÁK Jan (ed.). *Pocťa Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, 632 s., ISBN 978-80-7357-432-1.
- DVOŘÁK, J., MALÝ, K., ADAMOVÁ, K. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 688 s., ISBN 978-80-7357-753-7.
- DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanské právo hmotné Svazek 1. Díl první: Obecná část. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, 436 s., ISBN: 978-80-7552-187-3.
- ELIÁŠ, K., HAVEL, B. *Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 460 s., ISBN 978-80-7380-205-9.
- ELIÁŠ, Karel. Co přináší nový občanský zákoník byznysu? In *Obchodněprávní revue*, 2012, 4(5), s. 148-153. ISSN 1803-6554.
- ELIÁŠ, Karel. Prvních sto jedna: K návrhu nového občanského zákoníku. In *Právní rozhledy*, 2001, 9(10), s. 1–20. ISSN 1210-6410.
- FAIRWEATHER, Eugene R. *A Scholastic Miscellany: Anselm to Ockham*. Westminster John Knox Press; Ichthus ed edition, 1956, 456 s. ISBN: 978-0664244187.
- FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vydání, Třebíč: Akcent, 2005, 156 s., ISBN 80-7268-337-3.
- FRINTA, O., FRINTOVÁ, D. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl druhý: specifika dětských dluhů vzniklých ze smluv o přepravě osoby. In *Právní rozhledy*. 2019, č. 22, s. 770–779. ISSN 1210-6410.
- GARDNER, Howard. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books, 2011, 528 s. ISBN: 978-0465024339.
- GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 7. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, 335 s., ISBN 978-80-7380-652-1.

- HARVÁNEK, Jaromír. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 496 s., ISBN 978-80-7380-104-5.
- HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: významná událost v dějinách našeho lidu*. Praha: Horizont, 1981, 150 s., cnb000128123.
- HAVEL, B., PIHERA, V. (eds.). *Soukromé právo na cestě: eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 400 s., ISBN 978-80-7380-265-3.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992, 378 s. ISBN: 80-200-0296-0.
- HOBBS, Thomas. *Hobbes's Leviathan*. Oxford: Clarendon Press, 1929, 557 s.
- HOLLÄNDER, Pavel. Odborný posudek na návrh obecné části občanského zákoníku. In *Justiční praxe*, 2002, 50(8), s. 508. ISSN 1211-0825.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana. *Příspěvky k Dějinám Francouzské Filozofie Společnosti*. Brno, Masarykova univerzita, 2011, 168 s. ISBN 978-80-210-5530-8.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana. Společnost očima Emila Durkheima. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. B, Řada filozofická = *Studia philosophica*. 2007, roč. 56, č. B54, s. 19–32. ISBN 978-80-210-4384-8.
- HORÁK, Ondřej. Vznik Československa a recepce práva. In *Právněhistorické studie 38*. 1. vydání, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 153–169. ISBN 978-80-246-1426-7.
- HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, 1344 s., ISBN 978-80-7400-535-0.
- HULMÁK, M. a kol.: *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014)*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2080 s., ISBN 978-80-7400-287-8.
- HURDÍK, J., LAVICKÝ, P. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 198 s. ISBN 978-80-210-5063-1.
- HURDÍK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné. Obecná část. Absolutní majetková práva*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, 312 s., ISBN 978-80-7380-495-4.
- HURDÍK, Jan. Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2000, VIII(3), s. 306–313. ISSN 1210-9126.
- HURDÍK, Jan. *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 131 s., ISBN 80-210-3322-3.
- HURDÍK, Jan. Teze o individuálních a sociálních dimenzích práva a osoby v právním smyslu. In *Právník*, 2002, 141(7), s. 798–805. ISSN 0231-6625.
- HUTCHINSON, Abigail. The Whanganui River as a Legal Person. In *Alternative Law Journal*, 2014, XXXIX(3), s. 179-182.
- JANOŮŠEK, Michal. Odškodňování podle zásad slušnosti? In *Právní rozhledy*, 2015, 23(19), s. 667–674. ISSN 1210-6410.

- KADLUBIEC, Vojtěch. Vývoj právní úpravy výpočtu náhrady za nemajetkovou újmu na zdraví. In *Právní rozhledy*, 2016, 24(8), s. 267-273. ISSN 1210-6410.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990. Filozofické dědictví. 134 s. ISBN 80-205-0152-5.
- KARNER, Ernst. Ochrana osobnosti v Rakousku a Evropě. In *Sborník XXI. Karlovarské právnícké dny*, 2013, č. 21, s. 662-680. ISBN 978-80-87576-56-4.
- KELSEN, Hans. *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Praha: Orbis, 1933, 55 s.
- KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 326 s., ISBN 978-80-7380-054-3.
- KNAP, Karel. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4., podstatně přeprac. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2004, 440 s., ISBN 80-7201-484-6.
- KNAPP, Viktor. Každý je způsobilý mít práva (Je každý k tomu způsobilý?). In *Právník*, 1994, 133(2), s. 97–102. ISSN 0231-6625
- KNAPP, Viktor. O právníckých osobách. In *Právník*, 1995, 134(10-11), s. 980–1001. ISSN 0231-6625
- KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C.H. Beck, 1995, 247 s., ISBN 80-7179-028-1.
- KNOLL Vilém. Legal personality of natural persons in the Czech medieval private law Brief Summary. In *Journal on European History of Law*, 2010, č. 1, s. 59–61. ISSN 2042-6402.
- KOLAŘÍKOVÁ, Linda. Odpovědnost (za) robota aneb právo umělé inteligence. In *Bulletin advokacie*. 2018, č. 3, s. 11–19. ISSN: 1210-6348.
- KOZIOL, H., BYDLINSKI, P., BOLLENBERGER, R. *Kommentar zum ABGB*. 3. vyd. Wien: Springer, 2010, 2203 s., ISBN 978-3-211-71642-7.
- KOZIOL, H., BYDLINSKI, P., BOLLENBERGER, R. *Kurzkommentar zum ABGB: Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, EheG, KSchG, IPR-G, Rom I-, Rom II- und Rom III-VO*. 4. vyd. Wien: Verlag Österreich, 2014, 2395 s., ISBN 978-3-7046-6600-0.
- KRAUSOVÁ, Alžběta. Status elektronické osoby v evropském právu v kontextu českého práva. In *Právní rozhledy*. 2017, č. 20, s. 700–704. ISSN 1210-6410.
- KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské I. Výklady úvodní a část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 253 s., ISBN 978-80-7478-408-8.
- KŘIVÁČKOVÁ, J., HAMULÁKOVÁ, K., TINTĚRA, T., a kol. *K pojetí člověka a věci v novém soukromém právu*. Praha: C.H. Beck, 2015, 272 s., ISBN 978-80-7400-294-6.
- KUKLÍK, J., SKŘEJPKOVÁ, P. *Kořeny a inspirace velkých kodifikací (příspěvek k aplikaci „Principu“ E. F. Smidaka)*. Praha: Havlíček Brain Team, 2008. Avenir edice, 2008, 198 s., ISBN 978-80-87109-07-6.
- LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s., ISBN 978-80-7400-529-9.

- LINDEN, Joseph. *Handbuch für Justizmänner bey Entscheidung älterer Rechtsfälle*. Svazek I. Wien und Triest: Geistinger, 1815, 180 s.
- LIPP, Martin. „Persona moralis“, „juristische Person“ und „Personenrecht“ – eine Studie zur Dogmengeschichte der „juristischen Person“ im Naturrecht und frühen 19. Jahrhundert. In *Quaderni fiorentini per la storia del pensiero giuridico moderno*, 11/12 (1982/83), s. 217–262.
- LUKSCHE, Johann. *Besondere Rechte der Personen Mährens und Schlesiens vorzüglich in politischer Hinsicht*. Svazek II. Brno: J. G. Trassler, 1825, 408 s.
- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4., přeprac. vyd., Praha: Leges, 2010, 640 s., ISBN 978-80-87212-39-4.
- MELZER, F.; TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář*. Svazek I. § 1 – 117. Praha: Leges, 2013, 720 s., ISBN 978-80-87576-73-1.
- MIKEŠ, Stanislav. Právo ve věku inteligentních strojů. In *Bulletin advokacie*. 2018, č. 4, s. 17–22. ISSN: 1210-6348.
- Ministerstvo spravedlnosti (Praha). Právnický ústav. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Sv. I., Obecná část – práva věcná. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Orbis, 1955, 441 s.
- NAFFINE, Ngairé. Who are Law's Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects. In *Modern Law Review*, 2014, 66(3), s. 346–368.
- NIPPEL, Franz Xaver. *Erläuterung des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. Svazek III. Graz: Damian und Sorge, 1831, 702 stran.
- OSTHEIM, Rolf. *Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Recht*. Wien: Springer, 1967, 302 stran.
- PAVELEK, Ondřej. Náhrada nemajetkové újmy na zdraví. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2015, XXIII(2), s. 103–110. ISSN 1210-9126.
- PAVELEK, Ondřej. Náhrada nemajetkové újmy při usmrcení. In *Bulletin advokacie*, 2017, č. 12, s. 31-34. ISSN 1210-6348.
- PAVELEK, Ondřej. Přečhod nároku na bolestné a náhrady za ztížení společenského uplatnění: aktuální otázky. In *Ad Notam*, 2017, 23(4), s. 6-9. ISSN 1211-0558.
- PECHAR, Jiří. *Člověk v moderních vědách*: Böckenförde, Ebeling, Gadamer, Gieysztor, Le Roy Ladurie, Lévinas, Spaemann, Taylor, Thom, Tischner, Weizsäcker. Praha: Filozofický ústav ČSAV, 1992. s. 75. ISBN 80-7007-028-5.
- PELIKÁNOVÁ, Irena. Některé koncepční otázky nové kodifikace soukromého práva. In *Sborník XXII. Karlovarské právnícké dny*, 2014, s. 189–215. ISBN 978-80-7502-029-1.
- PETROV, J., VÝTISK, M., BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, 3120 s., ISBN 978-80-7400-653-1.
- PLECITÝ, V., SALAČ, J., BAJURA, J. a kol. *Úvod do studia občanského práva*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, 408 s., ISBN 978-80-7552-703-5.

- RAISER, Thomas. Der Begriff der juristischen Person. Eine Neubesinnung. In: *Archiv für die civilistische Praxis*. 1999, (199), s. 104–144.
- RITTNER, Fritz. *Die werdende juristische Person*. Mohr Siebrek Ek, 1973, 400 s., ISBN: 978-3166348322.
- RYŠKA, Michal. Odškodnění sekundárních obětí dle § 2959 ObčZ. In *Právní rozhledy*, 2016, 24(11), s. 381-385. ISSN 1210-6410.
- RYŠKA, Michal. Výše a účel náhrady nemajetkové újmy v penězích při ochraně osobnosti. In *Právní rozhledy*, 2009, 17(9), s. 305–308. ISSN 1210-6410.
- SAVIGNY, Fridrich Carl von. *System des heutigen Römischen Rechts* (svazek II). Berlin, 1840.
- SCRUTON, Roger. *Kant*. Praha: Argo, 1996, 118 s., ISBN 80-857-9492-6.
- SEDLÁČEK, Jaromír. *Občanské právo československé. Všeobecné nauky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 299 s., ISBN 978-80-7357-742-1.
- SCHEIDLEIN, Georg Edler von. *Handbuch des österr. Privatrechtes*. Wien und Triest: Geistinger, 1814,
- SCHUSTER, Michael. *Theoretisch-praktischer Kommentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch. Svazek I*. Scholl'schen Buchdruckerei, Altstadt, 1818, 503 stran.
- SCHWIMANN, Michael. *ABGB Taschenkommentar mit EheG, EPG, KSchG, ASVG und EKHG*. 3. vydání. Wien: LexisNexis-Verl ARD Orac, 2015, 1988 s., ISBN 978-3-7007-6143-3.
- STUBENRAUCH, Moritz von. *Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch. Svazek I*. Wien: Friedrich Manz, 1854, 848 stran.
- SVEJKOVSKÝ, J., DEVEROVÁ, L. *Právnícké osoby v novém občanském zákoníku*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2013, 544 s., ISBN 978-80-7400-445-2.
- ŠKOP, Martin. *Právo v postmoderní situaci*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 191 s., ISBN 978-80-210-4543-9.
- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK J., TICHÝ L. (eds.). *Sborník statí z diskuzních fór nad občanským zákoníkem*. Beroun: Eva Roztoková - IFEC, 2008, 200 s. ISBN 978-80-904209-2-2.
- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK J., TICHÝ L. (eds.). *Sborník statí z diskuzních fór o rekodifikaci občanského práva*. Praha: ASPI, 2006, 192 s. ISBN 80-7357-207-9.
- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK J., TICHÝ L. (eds.). *Sborník statí z diskuzních fór o rekodifikaci občanského práva*. Praha: ASPI, 2007, 356 s. ISBN 978-80-7357-294-5.
- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2. Díl třetí: závazkové právo*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 550 s. ISBN 978-80- 7353-473-4.
- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, 1736 s., ISBN 978-80-7478-370-8.
- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek V (§ 1721–2520)*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, 1667 s., ISBN 978-80-7478-638-9.

- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek VI (§ 2521–3081)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014, 1516 s., ISBN 978-80-7478-630-3.
- ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 1394 s. ISBN 978-80-7400-108-6.
- TELEC, I., TŮMA, P. *Autorský zákon: Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 974 s., ISBN 978-80-7179-608-4.
- TICHÝ, Luboš. Kupní smlouva a spotřebitelská kupní smlouva, včetně odpovědnosti za vady. In *Sborník XXII. Karlovarské právnické dny*, 2014, s. 84–104. ISBN 978-80-7502-029-1.
- TICHÝ, Luboš. *Vývoj práva deliktvní odpovědnosti za škodu v České republice, Rakousku a Evropě: sborník referátů z konference Právnické fakulty UK Praha, konané ve dnech 5. a 6. června 2004*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta v nakl. Vodnář, 2005, 235 s., ISBN 978-80-8588-963-5.
- TILSCH, Emanuel. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 205 s., ISBN 978-80-7357-897-8.
- URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého: Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha: C.H. Beck, 1994, 135 s., ISBN 80-704-9107-8.
- VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN, R. Legal personhood in the age of artificially intelligent robots. In W. BARFIELD, & U. PAGALLO (Eds.). *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence*. Camberley, Surrey: Edward Elgar Publishing Limited, 2018, 736 s. ISBN 978-1-78643-904-8.
- VESELÁ, Renata. Vznik Československé republiky a novelizace rodinného práva. In: KOTÁSEK, J., J. BEJČEK, V. KRATOCHVÍL, N. ROZEHNALOVÁ, P. MRKÝVKA, J. HURDÍK, R. POLČÁK a J. ŠABATA (eds.). *Dny práva – 2008 – Days of Law: 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 533-541. ISBN 978-80-210-4733-4.
- VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN 978-80-7380-575-3.
- VOJTEK, P., PŮRY, F. Aktuální otázky náhrady nemajetkové újmy. In *Soudní rozhledy*, 2017, 23(11-12), s. 346–352. ISSN 1211-4405.
- WEYR, František. *Teorie práva*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2015, 420 s. ISBN: 978-80-7552-000-5.
- WINIWARTER, Joseph von. *Das österreichische bürgerliche Recht. Dil I*. Wien: Mösle, 1831, 545 stran.
- WINIWARTER, Joseph von. *Das österreichische bürgerliche Recht. Dil III*. Wien: Mösle, 1834, 439 stran.
- ZEILLER, Franz von. *Commentar über das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch: für die gesammten deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie. Svazek I*. Wien und Triest: Geistinger, 1811, 566 s.

ZIBNER, Jan. Akceptace právní osobnosti v případě umělé inteligence. In. *Revue pro právo a technologie*. 2018, č. 17, s. 19–49. ISSN: 1804-5383.

ZICCARDI, M. James. *Fundamental Boethius: A Practical Guide to the Theological Tractates and Consolation of Philosophy*. Lulu Press, Inc, 2012, second tractate. ISBN: 978-11-05550-01-0.

ZOUFALÝ, Vladimír (ed.). *Sborník XXI. Karlovarské právnické dny*. Praha: Leges, 2013, 684 s., ISBN 978-80-87576-56-4.

ZOUFALÝ, Vladimír (ed.). *Sborník XXII. Karlovarské právnické dny*. Praha: Leges, 2014, 448 s., ISBN 978-80-7502-029-1.

ZOULÍK, František. Průvodní zpráva k materiálu „Koncepce nového civilního kodexu“. In *Právní praxe*, 1996, XLIV(8-9), s. 582–604. ISSN 1211-0825.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

AI is the biggest risk we face as a civilisation, Elon Musk says. In *The Telegraph* [online]. [cit. 2019-12-8]. Dostupné z: <http://www.telegraph.co.uk/technology/2017/07/17/ai-biggest-risk-face-civilisation-elon-musk-says>

AKVINSKÝ, Tomáš. *De potentia, IX „The divine persons“*. [online]. [cit. 2019-01-25]. Dostupné z: <https://dhspriority.org/thomas/QDdePotentia9.htm>

ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online [online]. [cit. 2017-09-08] Dostupné z: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1012&page=470&size>

Battle of White Mountain. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-08]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/event/Battle-of-White-Mountain>

ČLÁNEK 2:101 PETL (Principles of European Tort Law) [online]. [cit. 2018-05-30]. Dostupné z: <http://civil.udg.edu/php//index.php?id=287&idioma=EN>.

Exclusive: World's first baby born with new “3 parent” technique. In *New Scientist* [online]. [cit. 2019-12-8]. Dostupné z: <https://www.newscientist.com/article/2107219-exclusive-worlds-first-baby-born-with-new-3-parent-technique/#ixzz67WGMzEgv>

Friedrich Karl von Savigny. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Karl-von-Savigny>

Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Georg-Wilhelm-Friedrich-Hegel>

Immanuel Kant. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-08]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Immanuel-Kant>

Legislativní proces: Časové mezníky přípravy nového občanského zákoníku [online]. [cit. 2017-08-22]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/index.php/home/zakony-a-stanoviska/legislativni-proces>

Národní shromáždění československé 1918–1920, 52. schůze, část 4/11 (21. 5. 1919) [online]. [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/ek-nih/1918ns/ps/stenprot/052schuz/s052004.htm>

Národní shromáždění československé 1918–1920, 53. schůze, část 1/11 (22. 5. 1919) [online]. [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/ek-nih/1918ns/ps/stenprot/053schuz/s053001.htm>

Národní shromáždění československé 1918–1920, 53. schůze, část 3/11 (22. 5. 1919) [online]. [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/ek-nih/1918ns/ps/stenprot/053schuz/s053003.htm#40>

Nejvyšší soud systematicky monitoruje činnost českých soudů na trestním úseku při rozhodování v adhezním řízení o nárocích na náhradu nemajetkové újmy, způsobené trestnou činností [online]. [cit. 2018-08-27]. Dostupné z: http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/ns_web.nsf/web/Proverejnostamedia~TiskovezpravyNejvyssihosoudu~Nejvyssi_soud_systematicky_monitoruje_cinnost_ceskych_soudu_na_trestnim_useku_pri_rozhodovani_v_adheznim_rizeni_o_narocich_na_nahradu_nemajetkove_ujmy_zpusobene_trestnou_cinnosti~?openDocument&lng=CZ

NĚMEČEK, Tomáš. „Jsem jen venkovský učitel.“ S Karlem Eliášem o vlivu Viktora Knappa, hnusné angličtině a právu na šachtě [online]. blog Jiné právo, 2008-07-01, [cit. 2017-08-22]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2008/07/karel-eli-jsem-jen-venkovsk-uitel.html>

Putin says the nation that leads in AI ‘will be the ruler of the world’ In *The Verge* [online]. [cit. 2019-12-8]. Dostupné z: <https://www.theverge.com/2017/9/4/16251226/russia-ai-putin-rule-the-world>

René Descartes. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA* [online]. [cit. 2017-09-08]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Rene-Descartes>

Spor o zkaženém porodu končí, rodina se s nemocnicí dohodla. In *Aktuálně.cz* [online]. [cit. 2018-08-27]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/praha/spor-o-zkazenem-porodu-konci-rodina-se-s-nemocnici-dohodla/r~67430d94248b11e48a2a0025900fea04/>

Turing test success marks milestone in computing history. In *University of Reading* [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <http://www.reading.ac.uk/news-archive/press-releases/pr583836.html>

Umělá inteligence způsobí třetí světovou válku, myslí si miliardář Musk. Chce úřad pro regulaci. In *iROZHLAS.cz* [online]. [cit. 2019-12-8]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/umela-inteligence-zpusobi-treti-svetovou-valku-mysli-si-miliardar-musk-chce-urad_1709050839_haf

3. Seznam použitých právních předpisů

Patent ze dne 1. června 1811 č. 946/1811 sbírky zákonů soudních, Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (obecný zákoník občanský)

Zákon č. 103/1862 ř. z., o částečném zrušení svazku manského

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství

Zákon č. 447/1919 Sb. z. a n., kterým se snižuje věk nezletilosti

Zákon č. 56/1928 Sb. z. a n., o osvojení

Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

4. Seznam použité judikatury

Rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 10. 4. 1984, sp. zn. 14/83, Von Colson and Kamann v Land Nordrhein-Westfalen

Nález Ústavního soudu ze dne 17. 12. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 33/97

Nález Ústavního soudu ze dne 1. 12. 1998, sp. zn. I.ÚS 41/98

Nález Ústavního soudu ze dne 10. 1. 2001, sp. zn. Pl. ÚS 33/2000

Nález Ústavního soudu ze dne 11. 11. 2005, sp. zn. I. ÚS 453/03

Nález Ústavního soudu ze dne 3. 5. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 66/04

Nález Ústavního soudu ze dne 6. 2. 2007, sp. zn. I. ÚS 531/05

Nález Ústavního soudu ze dne 6. 2. 2007, sp. zn. IV. ÚS 814/06

Nález Ústavního soudu ze dne 16. 10. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 50/05

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 12. 2007, sp. zn. IV. ÚS 1133/07

Nález Ústavního soudu ze dne 9. 6. 2009, sp. zn. IV. ÚS 426/09

Nález Ústavního soudu ze dne 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09

Nález Ústavního soudu ze dne 15. 2. 2017, sp. zn. I. ÚS 1775/14

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 7. 2000, sp. zn. 30 Cdo 2304/99

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 10. 2003, sp. zn. 30 Cdo 2005/2003

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 9. 2004, sp. zn. 30 Cdo 181/2004

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 10. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2116/2006

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 11. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2919/2006

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 12. 2006, sp. zn. 25 Cdo 3147/2005

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 32 Odo 132/2005

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 16. 12. 2009, sp. zn. 30 Cdo 4642/2009

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2011, sp. zn. 30 Cdo 1577/2009

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 6. 2011, sp. zn. 30 Cdo 1941/2007
Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 16. 12. 2011, sp. zn. 24 C 123/2011
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 12. 2011, sp. zn. 30 Cdo 1154/2010
Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 10 ze dne 23. 6. 2014, sp. zn. 34 C 376/2010
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 12. 4. 2016, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 1. 11. 2017, sp. zn. 25 Cdo 2245/2017
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 6. 2018, sp. zn. 4 Tdo 302/2018
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Rv I 622/23 (Vážný 2866)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Rv I 162/23 (Vážný 2750)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Rv I 1637/24 (Vážný 4516)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Rv I 662/38 (Vážný 17256)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Rv II 426/28 (Vážný 8696)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Rv II 630/27 (Vážný 7484)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Rv I 825/23 (Vážný 2972)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Rv I 763/25 (Vážný 5415)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Zm I 295/29 (Vážný 3518/1929)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Zm II 13/30 (Vážný 4215/1931)
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, sp. zn. Zm I 576/26 (Vážný 2713/1927)
Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudu OGH, sp. zn. 6 Ob 2068/96
Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudu OGH ze dne 16. 6. 1994, sp. zn. 2 Ob 45/93
Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudu OGH ze dne 16. 5. 2001, sp. zn. 2 Ob 84/01v
Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudu OGH ze dne 22. 1. 2015, sp. zn. 2 Ob 175/14w
Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudu OGH, sp. zn. 2 Ob 237/01v
Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudu OGH z roku 1913, ZB 16. 7. 1913, GIUNF 6530
Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudu OGH, sp. zn. 2 Ob 186/03x

5. Seznam ostatních zdrojů

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se vydává občanský zákoník z roku 1937

Důvodová zpráva k zákonu č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství

Důvodová zpráva k § 18 zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník. In: *Ministerstvo spravedlnosti (Praha). Právnický ústav. Občanský zákoník*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Orbis, 1956, 406 s.

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Instrukce Ministerstva spravedlnosti 75/99-OI ze dne 26. dubna 1999, kterou se vydává UKLÁDACÍ ŘÁD POČÍTAČOVÝCH ÚDAJŮ

Sněmovní tisk 456/0, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, VIII. volební období

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Umělá inteligence – dopady umělé inteligence na jednotný trh (digitální), výrobu, spotřebu, zaměstnanost a společnost. Úřední věstník EU C 288/2 CS ze dne 31. 8. 2017.

Právní úprava fyzických osob v obecném zákoníku občanském a v současném občanském zákoníku

Abstrakt

Tato disertační práce porovnává právní úpravu fyzických osob v obecném zákoníku občanském z roku 1811 (ABGB) a českém občanském zákoníku z roku 2012, a to zejména úpravu tzv. pasivního statusu osoby v právním smyslu (tj. právní osobnosti). Jelikož redaktoři nového občanského zákoníku označují za základní obecný ideový zdroj rekonstrukce vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937, který byl de facto modernizační revizí rakouského obecného zákoníku občanského, je při interpretaci občanského zákoníku z roku 2012 užitečné přihlížet k relevantním ustanovením ABGB, zohlednit historický původ těchto ustanovení a zároveň zkoumat, jak se jejich výklad vyvíjel v čase. Rakouští civilisté při aplikaci soukromého práva těžili ze stability svého kodexu a mohou se zároveň opřít o více než dvousetletý doktrinární vývoj a rozsáhlou judikaturu. Česká právnická obec tuto výhodu nemá, a tak při aplikaci konkrétních ustanovení občanského zákoníku roste význam historického a komparativního výkladu právních norem. Tuto práci je tedy nutné vnímat jako příspěvek k diskuzi probíhající v právnické obci, jejímž cílem je dobrat se skutečného významu jednotlivých ustanovení a institutů občanského zákoníku.

Aby bylo možné se vůbec věnovat právní úpravě fyzických osob v obou kodexech, je důležité se podívat na historický vývoj pojmu osoba v právním smyslu a jeho vztah k člověku jako takovému, a to nejen na území českých zemí. Přestože je tato práce zaměřena na právní úpravu fyzických osob (tj. z pohledu pozitivního práva), je nezbytně nutné zkoumat také historický, resp. právně-filozofický základ této úpravy. Z toho důvodu je tomuto tématu věnována podstatná část disertační práce.

Disertační práce se také zabývá problematikou ochrany osobnosti. Porovnávána jsou opět jednotlivá ustanovení aktuálně platného českého občanského zákoníku a rakouského zákoníku z roku 1811.

Klíčová slova: osoba v právním smyslu, fyzická osoba, historický vývoj pojmu osoba, ochrana osobnosti

Legal regulation of natural persons in the General Civil Code and in the current Civil Code

Abstract

This dissertation thesis compares the legal regulation of natural persons in the Civil Code of Austria (ABGB) which was enacted in 1811 and the Czech Civil Code from 2012, especially the regulation of the so-called passive status of a person in the legal sense (i.e. legal personality). The authors of the new Civil Code designate as the ideological source of the re-codification the draft of the Czechoslovak Civil Code from 1937, which was de facto modern revision of the ABGB, so it is important to take into account the relevant ABGB provisions when interpreting the new Civil Code. It is also important to take into account historical origins of these provisions, while also examining how their interpretation has evolved over time. Austrian legal scientists benefit from the stability of their code when applying private law and can also rely on more than two centuries of doctrinal development and extensive case law. The Czech legal community does not have this advantage, therefore the importance of historical and comparative interpretation of legal norms is increased when they apply specific provisions of the Civil Code. It is therefore necessary to perceive this dissertation thesis as a contribution to the discussion taking place in the legal community, the aim of which is to get to know the real meaning of particular provisions and institutes of the Civil Code.

In order to be able to deal with the legal regulation of natural persons in both codes, it is important to look at the historical development of the term “person” in the legal sense and its relationship to the term “man” as such. Although this dissertation thesis is focused on the legal regulation of natural persons (i.e. from the positive law point of view), it is essential to examine the historical or legal-philosophical basis of this regulation. For this reason, a substantial part of the dissertation thesis is devoted to this topic.

This dissertation thesis also deals with the issue of protection of personality. Particular provisions of the Czech Civil Code and the Civil Code of Austria are again compared.

Keywords: person in the legal sense, natural person, historical development of the term person, protection of personality